

A
MAGYAR KIRÁLYI
SÓJÖVEDÉK

a következő sónemeket
árúsítja főelosztószervei útján:

1. őrlött és darabos só
métermázsánként 33.60 P
2. lábsó „ 8.— P
3. csomagolt finom asz-
talisó díjmentes cso-
magolással és díjmen-
tes ládákbán
métermázsánként 45.60 P
4. poralakú denaturált
marhasó
métermázsánként 18.40 P
5. sajtolt marhasó (bri-
kett)
métermázsánként 24.— P
6. tiszta iparsó (denatu-
ráltási kötelezettség
mellett)
métermázsánként 18.40 P
7. tisztátalan iparsó
métermázsánként 10.40 P

A Magyar Királyi Sójövedék
Vezérigynökségének címe:

Budapest, V
Vilmos császár út 32.

PÜSPÖKI
URADALMI BÉR-
PINCE RT.
VÁCZ

Központi iroda:
BUDAPEST, V
ZRINYI UCCA 7. SZÁM

Pincegazdaságok:
BUDAFOK, VÁCZ

Magyar
palaackos borkülönlegességek.
Hordós borok.

ELADÓ

Egy- és kétéves
gyökeres szőlő-
oltványok,
sima és gyöke-
res amerikai
vadvesszők,
Aramon,
Berlandieri,
Monticola és
Portális fajban
gyümölcsfák,
akác- és
gledichia-
csemeték.

Építéshez való
falazó kő.

Arjegyzéket
küld:
Molnár Mihály
Abaujszántó

Nyomatott Biró Miklós nyomdájában, Budapest VII, Rózsa ucca 25. Telefon: J. 443—27.

pandora

SZERKESZTI SZABÓ LŐRINC

TARTALOM

GELLÉRI ANDOR ENDRE: Há-
rom híd ég és föld között (No-
vellák)

„PERVIGILIUM VENERIS”
PRUDENTIUS és PENTA-
DIUS verseiből. Fordította:
RÓNAI PÁL.

MOLNÁR ÁKOS: A hivatalnok
(Novella)

SÁRKÖZI GYÖRGY, GULYÁS
PÁL, SIMON ANDOR, FORST
KÁROLY FRIGYES és BÁ-
LINT GYÖRGY: Kilenc költe-
mény

G. SZABÓ KALMAN: Csónakban
(Fametszet)

SZERB ANTAL: A szörnyeteg
közeledése (Novella)

MIKES MARGIT: Harag (Vers);
SÁGI MÁRTA: Özvegyasszony,
Éjjel, Menekülés (Versek)

KODOLÁNYI JÁNOS: Kékhegy
(Kis regény, bafejező rész)

S. T. COLERIDGE: Kubla kán,
STEFAN GEORGE: Az Anti-
krisztus, ROBERT BROW-
NING: Instans Tyrannus. (Ver-
sek) Fordította: SZABÓ LŐ-
RINC

SZEMLE

SEBESTYÉN IMRE: Mussolini válogatott beszédei — SZEGI PÁL: Kodolányi János

KRITIKA

KARDOS LÁSZLÓ: Móricz Zsigmond:
Baleset — KARDOS PÁL: Leacock-humo-
reszkek — SZEGI PÁL: „Szentézés” —
SZERB ANTAL: Szomorú Dezső új könyve
— VÁRKONYI NÁNDOR: A Párizsi Ma-
gyar Akadémia tanulmánykötete — JU-
HÁSZ GEZA: Pásztor Árpád Vajda-regé-
nye — LANÁTOR POGÁNY FERENC:
Szép Ernő útirajzai — KÖRÖS ANDOR:
Hatvány Lili: En garde! — LANÁTOR
POGÁNY FERENC: Remenyik Zsigmond:

Hetedik hónap — LANÁTOR POGÁNY
FERENC: Simon Andor, Szélpál Árpád és
Kuti László versei — DAN GYÖRGY:
Körös Andor: Forgószél — POLONYI
GYÖRGY: Vadász Tibor novellái — NÉ-
METH ANTAL: Enczi Endre: Új passió!
— NEMETH ANTAL: Faust rendezése
ILLES ENDRE: „Oroszország” — NÉ-
METH ANTAL: Simon György Jánosról
— PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ: Magyar
irodalmi állapotok Jugoszláviában.

1927. VII. 14.
5. ÉS 6. SZÁM

ÁRA 3
PENGŐ

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST VII, RÓZSA UCCA 25. SZ.

MOST JELENT MEG!

KARINTHY FRIGYES: »SZÍNHÁZ«

A Tragédia és Komédia álar-
cosai a lélek legmélyebb tra-
gédiáit és komédiáit játsszák
Karinthy forgószínpadán

ÁRA 6 PENGŐ 60 FILLÉR

MÓRICZ ZSIGMOND: »BALESET«

Szerelem és házasság — vi-
harban és szélsődben

ÁRA 6 PENGŐ 80 FILL.
KÖTVE 9 PENGŐ 80 F.

SZOMORY DEZSŐ:

»LEVELEK EGY BARÁTNŐMHÖZ«

Egy gyermekkor és ifjúság re-
génye: hangulatok, képek, em-
lékek és reflexiók tündöklő
kincseskamrája

ÁRA 6 PENGŐ 60 FILLÉR
KÖTVE 8 PENGŐ 80 FILL.

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

HÁROM HÍD ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT

ÍRTA: GELLÉRI ANDOR ENDRE

I.

ÁLOMHALOTT

Az Ősz s a Tél közé eső idő nesztelen. S ilyenkor találkozom egy tündérlánnyal. Homályos szemmel akar elmenni mellettem, noha jól ismer, de megkapom a karját indulatosan.

— Ja—aj! — kiált fel megrémülve (mert éj van!) s kiáltása után azt ordítják a házak: — Ja—aj!

Megdöbbenek e hosszú jajongástól és sírástól. Kimered a szemem, félig csodálkozástól, félig borzongástól. S nem tudok szólni, de el sem eresztem, mikor kitépi magát ölelésemből, amely heves és érzéki:

— Eressz, eressz azonnal! — s látható undorral taszít.

De éjutó van, tűnő csillagok: egyikük hárfáz: én régen szeretem a tündérlányt és álmodozok róla; régóta heverek izzadva az ágyamon, ha rá gondolok. Vágyom rá, lihegve, csend van mindenfelé, mereven állanak a felhők, majd intőn csörrennek, ha szél csap közéjük.

Átkapom a derekát, hátrahajtom sugár testét, befogom csókkal síró szemét, fejtem a ruháját... de valami visszatart s szinte (lelkem borzong) hallom: az űr csillaga — szomorúan, igen bánatosan, halálosan — hárfáz.

Megint eleresztem s ezt susogom: — Én nem bánom s nem is értem, miért eresztlek el? De most ölbe kaplak (megteszem) s viszlek az apádhoz (— Jaj! — kiáltja sírva.) és megkérlek tőle. A csillagok közül kettő lesz a tanú (hajnalra eltűnnek és nem zavarnak!) s összeadni a hajnal fog minket. Reggelre asszony leszel s egy év múltán, e helyen, ha erre járunk: gyermek ring a karodon.

Hát rohanok is vele pókházak, lombpaloták és szélszövényárak között, míg piszkos, poros meselapokból épített, csöppnyi házukba érünk. A tündérlány csak hever a karomon, akaratlanul, mint aki magába rejtve ismétli: — Hát legyen, ha az Isten akarja így. De lehúnyt szeme alól szivárognak a könnyek, mint a kígyók az alvó virágoskertből; szája jajra reszket, mint a szívem e furcsa kalandtól.

S amint az ajtót becsapom (bátor légy, csak bátor!) mindenféle vakolat hull a nyakamba viszketőn, bogár iramlik végig a gerincemen, brrr! a szemem, a szám poros lesz, piha, köpök s végül benyitok, jóéjt köszönve, a hálószobájukba.

S ott csupán a mécses ég, sötét van. A tündérlány anyja ül az ágynál s kezei között ingatja a fejét. Nagy tusakodásában észre sem veszi, hogy közeledünk, de én hallom a gyötrődését:

— Nem értem, nem is érthetem én! — mondogatja.

A tündérlány szeme kinyílik, szomorúan néz rám s csendesen kér: eresszem le a földre. Elfogódva leeresztem s ő szeliden megérint, csudálatos bánattal hív:

— Jöjj és kérj meg hát az atyámtól!

Von maga után az ágyhoz, lábhegyen, én is úgy követem s csak a szememmel kérdelem: — Hol van az atyád?

— Itt! — inti s rámutat az ágyon holtfehéren pihenő szakállas úrra.

— Megkérném a leányát, — mondom, elég hangosan, hogy felébredjen, ha szendereg csupán.

Szisszenve felijed a tündérlány anyja s haragosan int rám: — Csitt, csend!

Majd megráz dühösen: — Miért kiált rá, mikor halott?!

Óh! Akkor hiába kérem tőle a leányát, persze; de nékem kell a leánya, kell a szerelem s e gyász megfoszt tőle! Átok ez, az bizony! Hiszen tudom, hogy a lány szeret, szívből az enyém lenne, ölelné! Persze, persze, gyászban nem lehet esküdni. S a hófehér halott is olyan borzasztó hideget áraszt!

— Szörnyőség! — tör ki belőlem.

— Csitt, csend! — förmed az anyja, az özvegy, — én csak azt nem értem, nem értem — s maga elé mered, — hogy miképpen halhatott meg?

— Hja, — ingatom a fejem, csodálkozva butaságán — jó anyósom: föltámad az emberben a halál s így szól: Jóreggelt! Jóestét! Jóéjt! — mármint amikor jön. — Vagy kikél a betegségből s leszúrja késsel az ember életét.

— Hm, hm, — inti az özvegy, — de kése nyomán valami látható jel marad: tüdőbaj ölte meg, a mája, a szíve, az éhség! Ónála semmi, de semmi nyom nincs és mégis, lám, halott!

— Tegnap este az atyám írt, — szólal meg a tündérlány. — Írás közben fölüti a fejét s azt mondja: — Én most álmodni fogok. S álmodni kezdett, mintha ágyban nyugodna, alvás közben volna. Fel-felnögött, majd mosolygott, egyszer csak először kiáltja: — Halál!... Majd másodszor is: — Halál!... Utána reszketett, remegett és lám, azóta halott.

— Ő az álomhalott — suttogom — ő a legszebb halott a földi világon, a tündérvilágon is — és könnyes lesz a szemem — és gyertek, mondjunk fölötte imát:

— Imádkozom hozzád, Álom, aki az én Istenem vagy! És arra kérek, hogy halálos álmot adj, mert undorodom a földi, rothasztó halál félelmetől. Míg az ébrenlevőnek gyötrelmem, mikor a halál részenként tépi ki testéből az életet: álomban könnyen repül el tőlem a szívem, nesztelen bezárul a tudóm és súlytalan ereszkedik rám a bénultság. Csak álomba-ragadtatás a halál és ezt kívánom tőled szenvedélyesen, Amen!

Mindhárman éreztük, a halott ágya fölött állva, hogy torunkban harangok zendülnek ima közben. Ging-gang, szólanak a harangok és áradva zúgják: — Legjobb annak, aki az álom ha-

lottja. Az álomhalálé az! Ging-gang: — Hideg az út, a hó mégis szétfújható s álmodhat tavaszról, aki így utazik és virágos az útja! Ging-gang: — Rózsailat felé hajol, s a rózsa, nem baj, ha halállá válik és megszólal: Én vagyok kedvesem a halál! Ging-gang: — Hisszük, hogy így hal meg az Isten is s ez magának az Álomnak a halála... Áldás tehát az álomban való élet, mert ilyen halál a jutalma: — Ging-gang...

S midőn lelkünk harangzengése véget ért: könnyeztünk. Az én lelkem különösen elszorult volt, mert (ime!) e holttól a leányát akartam megkérni, aki boldoggá tett volna! S mégis áldom a borzongásomat, amely visszatartott, hogy erőszakkal szeressem ezt a tündérlányt apja halálának éjjelén. De azért előadtam kívánságom az özvegynek is, aki már nem förmedt rám, de tanácstalan maradt.

— Én költő vagyok — mondtam — s nékem tündér kell! A szegény boldogulttól akartam megkérni, hogy hajnalra már az enyém legyen, ám most magához fordulok: adja nékem a leányát.

— Óh, óh! — jajong az özvegy — halál van, nincs nász! A házunk sötét és én életemben sosem határoztam még fontos dolog fölött. Holt emberem döntött kedve szerint, de hol van most az ő kedve?! Én adom is, meg nem is

— Óh, felelj, felelj, — tört ki zokogva — adjam a költőnek tündérlányunkat?

Hallgattam panaszát, de nagyon fájt, hogy boldog gyönyöröm így megszakadt. Aki biztosan igent mondott volna (hiszen írt és mesét olvasott, mint az Isten), az már nem él e földön, az özvegy adja is, meg nem is és a halottat kérdi. De én, szerelmes gyötrelmű szívemmel le akartam győzni minden akadályt s ezt mondtam, magamhoz öelve a tündérlányt:

— Mi most valamennyien lefekszünk álmodni. S álmodunk a halálról, hogy találkozzunk ilymódon a halottal. S amelyikünk eléri és meglátja őt, megkérdi tőle: adja-e a leányát költőnek s hajnalkor fölébredve megmondja nekünk őszintén a választ.

— Csakhogy — okoskodik az özvegy — ha... a halálról álmodunk, nem... járunk majd szerencsétlenül? Mi is holttá válunk, mint ő? s akkor hogy mondjuk meg hajnalban a választ?

— Á, az könnyű! — legyintek — csak arra kell gondolni (de okvetlen!), hogy noha halott vagyok, mégis élek, csak álmodok!

S míg kint halványabbak a csillagok s lefelé vivő útjuk élén a hárfázó áll fáradtan, míg valóban ijedt csörrenés hallatszik a felhők táborából, mert megjött a szél: ...vet az özvegy nagy, tollas dunyhákat kettőjüknek a földre s a tündérlány könyökére támaszkodva már halálról szóló meséket olvas, míg lenyugodva az özvegy, a mécses világánál, halálképeket néz. Én viszont oda-fekszem az álomhalott melletti ágyba s úgy indulok majd el, a teste mellett feküdve, föl az álomba, lányt kérni a másvilágon s igent hallani válaszul, hogy hajnalra megkapjam beleegyezését

a nászra s így a tündért is: a Boldogságot. Halálos, Halhatatlan Álom vezet hozzá. Szelíden kérem az Istent: — Segítsen! — és lehúnyom a szemem.

II.

ALOMSZÜZ

Hiába, ime csak bujnak fölfelé, be az ágak és fenyők között, még nem érték el egészen a sötét erdőt, csak a nap tűnő testét tapossák az úton. De már haladtukban a sötét torok elé lépnek: a természet megsűritette ott a fákat (az erdő sötétje e hely) ... a homály köztükrekedt és a hajnal két karja kell, hogy kihúzza onnan és a háta mögé vesse a mélybe!

Mert ha még kettőt lép az a lány, akit szeretek: fehérsége a homályé és a fiú szenvedélye biztosan legyőzi! Ha még kettőt lép: egy-kettő! ... nem enyém többé a tisztasága! Bárcsak elefántcsorda törne ki rájuk s elfutnának rémülten! Vagy szigorúan kiáltaná az erdő, eltátva homályos száját: — Megálljatok!

De én jól ismerem a lány ereit. Piros vér szökik bennük, mint a szarvas s nagy orrlíkain lihegve száll párája. Feje fölött rőt nap ég és sistereg tőle a lelke, mint a tó ... mindez az ő vére. S a fiú most átöleli a karjával és húzza vágyón:

— Jöjj!

Ne! ne menj, mert én szeretlek téged! Én álmodoztam rólad, én hívtalak téged át az üres levegőn és táncra perdültem veled; elképzeltetek meztelenül a szobámban és végül kínomban paripára vettem föl meztlenséged, hogy a mén száguldva elvigyen tőlem, mert megőrülnék!

Most is, megbűvölnék bármivel ... ne menj! ...: úgy nyílna a szám, hogy arany gördülne ki rajta, vagy a felhő teste csúszna elő, mint harmatos kígyó.

Óh, de nem mertem mindezt utánakiáltani! Csak vergődtem és beszéltem és fenyegetődztem magamban. S féltem odarohanni közénk, megragadni vállánál a fiút: — Hókusz, Pókusz! — ezt kiáltva, a föld alá nyomni őt és meghajolni a lány előtt s csalogatva így szólni:

— Majd mi ketten ... beosonunk az erdőbe, én a karomra veszek, ledülünk az erdő avarjára, mint az őzek és átfonom meleg testeden a karom. S te buján hozzám símulsz és röpdülni kezdünk viharos lélekzetünktől; őz-szemeink vérbe borulnak, száguldunk egymást tépve és végül leérünk újra a földre, mint az égi úton elfonnyadt két piros virág.

S egyre követtem őket, magamban esküdözve. Sokszor szinte megperzselt a lábuk nyoma; dühöngve csaptam mellbe magam: — Óh, te átkozott sereghajtó, hát vágj elédük és ordíts rájuk tele torokkal:

— Megálljatok, vagy megöllek!

De helyettük én álltam meg úntalan; megborzongtam valamitől és sírni akartam, majd mint az örült hazárohanni, mert míg leselkedve követtem őket, otthon az apám halálán volt! S minden utánukosonó lépésem az ő eltűnni készülő lelke s az én növekvő, féltő szerelmem közé esett. Óh, itt tűnik el előlem a szűz; akit szerettem, másé lesz!

Othon az apám vergődik, aki még él; nemsokára tán ő is másé lesz!

Irgalmaz, lelkiismeret! Merre forduljak, merre fussak: előre, hátra? Mert mit látok itt?: — Elvesztem, akit szeretek, a Szűzet!

Mit sejtetek a halálos ágy felől?: — Halálé lesz, mire hazaérsz, az Apád!

De mi nagyobb nékem: a szüziesség vagy az eltűnő élet? Mi döntsön itt? Engedd, Isten, hogy kettészakadjak, tépődjön ketté a lelkem, mert itt is és ott is látni akarok! Látni a szűzet és látni az apámat!

De jaj! hiszen csak egy lelkem van s azt a testembe bezárva hordom. És hogy fusson kétfelé a testem is? És mit tegyek, hogy ne vádoljon a lelkiismeret s ne haragudjon rám a bíraskodó Isten?

S amint szűz kedvesem lépése ropog az avaron, amint halom a fiú kacagását erősen szállni és későbbi nesztelenségükből (erdősűrűben voltunk már) jól kiértem, hogy a fullasztó pillanat van itt: megigézve utánuk osonok, lábhegyen és mögédük kerülök izgatottan.

Hová is kerültem? Csak meséhez tudom hasonlítani lehelle-tüket, ős villámhoz a szemüket és egymásra csorduló égi korszóhoz piros ajkukat. S ... a leány meztelen keblei égnek, csípője árad, hullámszik ... a fiú piros láng, perzselve égeti a fák tövét s felszökik a sudarán s ott föllobbanva tán az első esti csillaggá változik át az égen. Szerelmi csillag ő!

Minden mozdulatuk belém vésődik: fojtott ígéretük megremegtet, botló kezük megbénít engem is és kábultságuk rámszáll ... Óh, hozzájuk hasonló leszek tán, magával visz a szenvedélyük ... De, csitt!

És fájdalmamban le akartam húnyni a szemem. Ne is lássam! De tág maradt, mint a halé, aki a mélyben úszik mostan! Tág maradt és nézett! S úgy éreztem: nem bírom tovább! Oda-rohanok, széttépem őket s elvágtatok a lánnyal, őrzöngve és nyerítve! Csakhogy furcsa az Ember! Mert bent szétszakítja testét a viharos tenger és bombölésétől remeg a Föld, mint a Föld az Óceántól! De mint nem inog a Föld az Isten akaratából, megmaradva örök tengelye körül és fürdik akár napfényben, akár az éjszakában alázatosan, megnyugodva: ... úgy mondtam magamnak:

— Fürödj meg te is az Isten akaratában vagy a Fátumban, miként a Föld!

A Föld! A Föld! Vizióként jött és kettéhasított bennem minden vad és gyilkos szándékot. Nagy példája, az örök engedelmes-

ség, a lelkekre szállt: — Légy hasonló hozzá és törd, hogy mint rajta a sorsok, úgy a te lelkeken is történjék bármi. Változzék benne a szerelem, a szerencse, az élet, a halál, az ő furcsa akaratából. Tűnj el innen, mint Ember, változz át mássá, alázatos Természetté és úgy viseld a szűz elvesztését.

Ott álltam, megdöbbenve saját gondolataimtól, a két fenyő között és hirtelen, örülmódra, bokorra görnyedtem. Vállamról az éj sötétjétől levelesen csüngtek alá karjaim s lehajolt, mint lomb, a fejem, hogy csillogó szememből könnyel öntözze átváltozásom tüzes gyökerét. Majd megvonaglottam, mint ők, térdre buktam leveleimmel, mikor azt kiáltotta a fiú:

— Anya leszel!

És mintha kővé váltam volna, mikor ők is megmerevültek. S amint hosszúra nyult a kékük és formálódott más és más gyönyörbe, úgy alakult az én testem is, egyre hallva a parancsot: — Változz, változz, veszi a szenvedélyedből te is, nehogy ölj keserűségben! Légy hasonló a hegyhez, aki most szótlánul megtűri őket, légy hasonló a folyóhoz, amely egykedvűen viszi a hullát és a mulatozók csónakját... légy hasonló a Természethez és az éj nagy szemével nézd az ő emberi sorsukat!

Jaj! Vonaglottam és görnyedtem iszonyú kékük alatt s kínomban kibujtam a fa alakjából, majd át a merev szikláéba: — Mint szikla, úgy néztem őket!... Vagy hemperegtem, mint kis féreg: — Akit eltiporhatnak!... Vagy tátongó szájjal szelet hasítottam magamból átok helyett: — Repülj ki belőlem, lélek!... És végül az ujjaim a torkomra fonódtak: — Hogy gyáva kígyóként fojt-sanak, mikor a fiú újra kiáltott hörögve! Száz alak voltam emberi kékük alatt, csak Isten nem és Halál.

És mikor ernyedten odahulltak az éjsötét földre: megcsendült bennem riadtan egy harang: — Ging-galang!

— A halálos lélekharang szól!

És gyors csengésétől megrémülve kiáltottam magamba: — Szállj föl, lelke, gyorsan az égre és nézd meg, mint csillag: Él még az apám? Szállj, szállj, gyorsan, azonnal, ne küzködj, törj ki a lelkemből föl az égre!... Óh, mi az? Hát nincs erőd?... Hát föl az égre, lelke, s onnan less be az ablakon át a halálos ágyra, hogy él-e még az apám?

Mert eljut bizony a fiú szülőihez, ha kidobták a szerelemből! És kéri ime siránkozva a lelkét, aki megriasztotta harangcsengésével, hogy jósoljon neki, ha nincs ereje az égit emelkedni és változni csillaggá:

— Él az apja? Nem halt meg? Nincs sötét gyász otthon?

De miért nem ugrik már és rohan el az erdőből? miért bámul arra a helyre s néz maga alá, ahol s ő átváltozó szerelmének nyoma árulkodik undorítón?... Miért bámul oda, ahonnan egymásra támaszkodva elmentek ők?... S mikor bátrabb lesz, nem fut el az erdőből, hanem odaoson, arra a helyre lép és didegve nézi a földet, az avart, a fákat és azt kérdi tőlük és magá-

tól: — Hát ti mért túrtétek meg őket? És én mért változtam át tőlük távol és mért nem bujtam középük, mint félelem, betegség, zavar, hidegség és undor? Messze görnyedtem, mint bokor és kígyókkal fojtogattam a torkom! Miért voltam olyan kicsi, hogy csak magamban vedtettem át hozzájuk hasonlóvá és nem törtem rájuk, részt kérve az örömeikből? Miért nem változtam Halállá és Rontóvá, hogy visongó füttel, rekedt kacagással, rémítő bűgású szavakkal még száz álmodozás bilincsébe vethettem volna vissza immár teljessé vált vágyukat?!

S most is, miért akarok mint csillag nézni halódó apámra? Sárga, távoli fénnel figyelni az arcát és hírt tudni róla. Miért nem a két szememmel, csendülő hangommal, riadt kíváncsisággal:

— Élsz még, jó apám?... megmaradsz az anyám mellett és mellettem?... Mert úgy-e, édes Szülőim, szeretni fogtok, ha hazaérek idejében... s ha majd szomorúan nézek, ha lehajtom a fejem: megcsókoltok... Ha álmomban valamitől riadtan ordítok: fölkeltek és mondjátok: — Imádkozz csak s aludj el békével újra!

S ha most hazaérek, nem kell gyászba merülnöm, futni halottas emberekért és szaladni a temetőbe:

— Sírt adjatok az én szegény apámnak, hogy könnyítsek a késés miatti furdalásomon!

S most érzem: — Az égen úgyis ragyognak a csillagok: ne akarjon az ember, igazán mondom, csillag lenni! Ne mint távoli fény ragyogjon végig az életen, hanem mint a Pénz, olyan sugárral! Hasonlata ne kutassa a távot, hanem fogja meg az embert! És rúgjon bele, igenis, dühöngve a földbe, ahol azok ölelkeztek és kiáltta zsugorin:

— Megloptak egy gyönyörrel! Sajnálom, nagyon!

Aztán átszáguldván az erdőn, csak rohanjon, rohanjon a sötét ég alatt és ha botlik, ha zökken és ismét megcsendül lelkében a halottért szóló lélekharang, azt ordítsa szét:

— Nem! Nem halt meg! Másért is szólhat!

És harapjon a szájába, csapjon rá tenyérrel, ha a sejtelme intőn suttogja: — De az apámért is szólhat...

III.

ALOMBESZÉD

Fölütődnek a Sors könyvei és valaki nesztelenül a fülébe olvassa mindenkinek, hogy ma mit tegyen.

Ugyanaz fölűti a Természet könyvét és ime: ráolvassa a szűzi óra, a merev téli fagyra, a didergő évszakra, hogy holnap még hideg lesz... és szétnézve a bolygókon, mint fénylő betűkön: összeszedi róluk az Isten értelmét, akaratát és kimondja:

— Holnapra erjedjen már a fagy, vízzé váljon a hó és a folyók zúgva növeljék nagyra a tengert!

Igen... nálam is elmúlt már sok-sok évszak, gyermekkorom óta. Megnövekedtem testben és lélekben, de kábultan játszom most is, noha húszéves vagyok. S a múltó évek, ezt olykor észreveszem: odakünn, a temetők felé, nesztelenül ismét pincét ásnak a szülőimnek, akik nehéz munkával jutottak ki a pince mélységéből. Tudom, hogy odakerülnek majd vissza szegény szülőim, én azonban, én a halhatatlanságot áhítom:

— A sírba csak a testem essék, de a föld színén, az emberek lelkében hadd járjon-keljen tovább a lelkem!

Író vagyok. És nem lakatos, mint az apám! Küzd bennem a kalapács és a toll s ne higyjétek, hogy könnyebb fölemelni a tollat munka végén a papírról, mint a nagykalapácsot az üllőről.

Válságokban, egyedül, sápadtan üldögéltem éjfélkor a szobáskámban: — Semmisse sikerül, semmisse, — motyogtam, — a halhatatlanság késik, az idő csak mulik...

— Bizony, fiam! — hallom hirtelen az anyám hangját és megremegek.

A szobámban nincs senki. Talán az éjszaka szól?

— Reszket a kezem, nehéz már dolgoznom! — szól az apám is.

Óh, értem! Már nem keresem magam körül őket. Bennem szólaltak meg szomorúan. A lelkemben rejtőzött száz fáradt mozdulatuk, sok sóhajuk, beszélgetésük a halálról s a reménytelen öregségről. Én, kelletlenül, csak félfüllel hallgattam oda és legyintettem... s most mégis visszaemlékszem minden szavukra.

S itt van előttem a toll és a tinta. Nyitva áll, rámnéz a szekrényem és tele van írással. Tele tündérrel, holdfényvel és virágokkal, temetővel, halottal, — csak étellel nem!

— Jaj! — gyöttrődöm — mindaz, amit írtam, mese és álom s talán én is horkolva alszom az élet közepén, noha járok-kelek. De hiába, hiába nézem az életet: nem mutat az nekem semmit! Óh, hogyan lehetne észrevennem és jól megírnom?!

Hiszen itt vannak előttem szegény szülőim. Sűrögnek, forognak, mindig dolgoznak: — Az életért tesszük, — ezt válaszolják, ha kérdem: — Mi a munkátok célja?... S én meg nem elégedve a válaszukkal, mégis középük ülök, eszem, iszom, ruhát kérek és kábult meséket olvasok fel jutalmul.

Mindezt már sokszor végiggondoltam. De most előnt a fájdalom miattuk és könyörgök: bocsássatok meg, jó szülőim, a vak fiúnak! Bocsássatok meg, mert sírás fojtogatja, bocsássatok meg, hogy bár száz mesét írt, idegen fájdalomról, a magáét, ami most fáj, megint csak nem tudná leírni.

Meleg éj van már és én kiosonok. A hátamon mintha rajta volna az Álom keresztje s most megroskadva haladok alatta: — Bárcsak az élethez érnék már el, — sóhajtom, — óh, meddig kell még vinnem?

S megyek a csillagos éjszakában, pőrén, a szülőim alvókamrájáig, hogy legalább így, alvás közben, csókot küldjek dolgos kezükre és megígérjem:

— Ha még megváltozhatok, akkor más leszek ezentúl!

S a gondolatok nehéz keresztje alatt megtorpanok nyitott ablakuknál. Ki-kiszáll a lélekzetük a sötét szobából s oly furcsa belesnem ide, megnézni őket alvás közben és besuttogni az álmukba száz ígéretet. De súgom, suttogom őket: — Más leszek, úgy érzem, egészen más!

S ime: megdobbán riadtan a szívem. A sötét szobából, az álomhangok tompa zengésével, alvó szüleim beszélgetnek.

Ott állok megdöbbenve, hallom titokzatos válaszukat, hallom, hogy az apám, hánykolódva az ágyán, fulladtan felnyög, majd kiált:

— Megölöm magam!

S utána még nyugtalankodva hörög. S elhallgat.

Szegény anyám, mintha hallaná, sirdogál álmában; s gyöngé, ártatlan álmán átszűrődő sírásából egyszerre kibukkan:

— Fiam!

Borzongva átfutnak rajtam az álom szavai. A kereszt még nehezebb lesz egy pillanatra, de amint előnti szemem a könny, hirtelen, láz szikkasztja szárazra a pillámat s e lázon át égni, megnyilvánulni és elhamvadni látom az életet.

Megértem, hogy az apám nem bír már tovább dolgozni, nincs pénz, nincs munka, kiszorítják, mert öreg és egyedül van s bolond fiát hiába hívja, az csak ír, ír! Átkozott gyerek, meséktől megszánt!

S a szegény aggastyán talán holnap hurkot köt a nyakára és a fia majd akkor kezd sírni, ha meghalt!

S megrokkant anyám látja a halál vágyát férje arcán és megsimítja búsuló fejét. Csapkod a halál ellen mind a két kezével, munkát kapna el helyette, de csak levegőt fog gyenge ujjá. És sír, ha egyedül van és sír, lám, álmában is, ha szomorú özvegyiségre gondol, ahol neki, mint öreg történetnek a sarokba kell húzódnia fia új tüneményei elől. Sajnálja nagyon a férjét, de hogyan tartsa vissza a haláltól?

És talán utólszor, végsőt próbálva, kiáltott a gyöttrődő anya, álomból, álmodó fiához:

— Fiam!... — és sírt utána hosszasan.

Óh, mert hiába beszélt neki százszor ébren, nem értette, legyintett a fiú: így a jó asszony most megpróbálta álombeszéd.

Igen, a fiú már érti, hogy talán elhalnak mellőle mind a ketten. És elhúzódik az ablaktól és sír szomorúan. Mert egyszerre kellett végighallgatnia az élet minden szavát, széthasították a lelkét, ízekre tépték finomságát és durván ordították: — Bolond, bolond! Térj észre!

Igazat adtam nekik, a saját gyötrelmemre és úgy álltam,

mint a szűz, aki, megtermékenyülve az élettől, tudja, hogy a halál is megcsókolta. Jaj, most megértettem s mondom nektek: az álmodóhoz az álomnak kell szólni az élet szavával!

— Más lesz minden! — tör ki belőlem sírva s befutottam a szobámba. Igen, más lesz minden holnaptól kezdve, fülemből olvastak a Nagy Könyvből... de még utóljára, ma éjjel jöjjön a Búcsú! Az utolsó pohár mesebor, az utolsó csillagos ruhám hadd öltsem magamra!

Leültem hát és beburkolódtam sejtelveimbe és írtam hajnalig. Akor elfujtam a lámpást és sötétben maradtam. Majd becsuktam írásaimra az ajtót, a kulcsot messzire kihajítottam az éjbe s látomásom támadva, hunyorgón a jövőmre néztem s beszéltem magamhoz:

— Mint munkás, szomorúan robotolsz és fáj mindig a szíved. Megtörtén alszol reggelig és sokszor otthon maradnál, mikor már javában dudál a gyár. S így megy ez sokáig. De egyszer visszajössz ide, ebbe a szobába: kezdet a Halál fogja már és el akar vinni az enyészetbe. Ám megkéred, mivel az elítéltnék utolsó kívánságát teljesítik:

— Nyisd ki, Halál, a szekrényem! — szólsz hozzá — és add ide a meséimet!

Leülsz árván, szegény, jövődő magam és elolvasod őket. A Halál is belenéz és kristályszemei felragyognak tőlük az éjjelben. És olvastok ketten, az ő jeges szemlyuka betelik szerelmes történeteimmal, halovány csillagjaimat az ujjára veszi, pörgeti és rámnéz és dicsézően bólint:

— Szép, de szép, hadd halljam tovább fiam.

Olvasunk, mulik az Idő, fordul a világ, hívják a Halált más-hová is:

— Várj fiam, mingyárt visszatérek.

Bólintok némán, sápadtan és nézem az elmúlt életem. Mint munkás dolgoztam s most, ime, csak a Halál olvassa már a meséimet. Talán szól valakinek útjában és megdicséri... Talán, talán... Ott ülök köztük, mint halott és könyörögve kérem az emberiséget:

— Most engedjétek hozzám a kisdedeket. Türelmetlenül várom őket, nem tudom, mennyi ideig tartóztathatom fel a Halált, ébredjétek hát fel! Gyertek előbb hozzám, kisdedek, megőrizni engem tiszta lelketekben, mielőtt visszatér a Halál, aki gyorsan elolvassa meséimet, örökre s jeltelenül sírba vet s a férgek hízó teste lesz minden nyomom...

PERVIGILIUM VENERIS¹

FORDÍTOTTA: RÓNAI PÁL

Már szerettél? Kezdd el újra! Holnap elfoglalja trónját
Nem szerettél? Most szeress? s mindenek fölött itél.

Holnap a föld újraéled, Már szerettél? Kezdd el újra!
holnap itt az új tavasz. Nem szerettél? Most szeress!

Szép szerelmek most szövődnek,
nászra száll a kismadár,
A liget haját kibontja: Mert hisz őt is épp tavasszal
férje jő, a langy eső. szülte a nagy Óceán

S a szerelmek pártfogója, Égi vérből, földi habból,²
Vénusz, árnyas fák alatt s felmerült a tengeren

Mirtusz-ágát összefonva Vízi istenek s csodás két-
lombból épít házakat, lábu ménék nyája közt.

¹ Adatok hiányában találgatásokkal próbálták eldönteni, de mindeddig eredmény nélkül, hogy ki a szerzője a latin irodalmi ezüstkor e sokat magasztalt költeményének. Még a századot sem tudjuk megállapítani, amikor keletkezett. Egyesek Hadrianus idejéből származtatják (Kr. u. 117–138.), mert ő rendelt el tavaszi ünnepet a szerelem istennőjének tiszteletére; általánosabb felfogás szerint azonban jóval későbből, a Krisztus utáni III. vagy IV. századból való. De mindegyik esetben egyedül áll a latin költészetben áradó természetszeretete, amely virágban, állatban és emberben, földben, esőben és égben mindenütt a tavaszi szerelem gyújtó áramának keringését látja és az utolsó sorokban felcsendülő modern szentimentalizmusa, amely hatásos ellentéttel zárja le a friss, életerőtől duzzadó költeményt. Az ütemes verseléshez közeledő trochaikus sorok is hozzájárulnak ahhoz, hogy úgy érezzük, mintha nem is legalább másfél évezred, hanem legfeljebb másfél évszázad választana el bennünket e Himfy- és Csokonaihangokkal lüktető költemény keletkezésének idejétől.

Nem ismerjük azt az ünnepet sem, amelynek az alkalmából készült, talán épp abból a célból, hogy az ünneplők énekeljék. Úgy látszik, ez az ünnepség három éjjel és három nap tartott; az első éjjel a pervigilium (a szó jelentése: az éj átvirrasztása). Éjjeli ünnepségek, pervigiliumok, főleg a görögöknél voltak divatban; náluk férfiak, nők összevegyülve mulattak ezeken a mámoros éjszakákon, amelyeknek a leple sok mindent láthatatlanná tett. A szigorúbb római erőlcsök idegenkedtek az ilyen leplezett kicsapongásoktól s több szenátusi határozatról tudunk, amelyek eltiltják az éjjeli ünnepeket. Ez a mi Vénusz-ünnepünk — amelyet a költemény földrajzi vonatkozásaiból ítélve Sziciliában tarthattak — különbözött is a görög ünnepektől, mert a vers tanúsága szerint csak asszonyok és lányok vettek részt rajta, férfiak nem.

² Mikor Kronosz fellázadt atyja, Uranosz ellen, éjjel megleste s egy sarlóval megfosztotta férfiasságától; a megcsónkított Uranosz tengerbe csepegő vére megtermékenyítette a hullámokat s ezekből emelkedett ki Vénusz.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Drágaköszinű virággal
tarka évet ő szinez,
Lágy szellő lehelletével
rózsabimbót ő fakaszt.
És mit otthagytott a hüvös
éjszakák fuvallata,
Ő locsolja szét a harmat
tisztafényű cseppjeit.
Megragyogva, megrezegve
száll a harmat, égi könny,
Útja közben könnyű gömbbé
dermed, aztán fennakad
Egy piros virágra csöppen
s elfakítja bíborát.
Majd e nedv, mit a derült éj
csillagokból permetez,
Eltűnik reggelre, mint a
szüzi keblek fátyola
És a nedves rózsza reggel
csókra nyitja szírmait.
És a rózsaszál, kit Amor
csókja s Vénusz vére szült,
Rügyfakasztó enyhe szellő
és a nap sugára szült,
Holnap édes teste titkát,
ifju asszony, fölfedi,
Melyet eddig szüz szemérme
tűzsirommal eltakart.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Nimfanépét maga Vénusz
küldi a berekbe most,
Amor elkiséri őket
csak hogy ijja nála van

³ Apollo.

És ha nála van, ki hinné
hogy sebet nem ejt vele.
Most mehettek végre, nimfák,
már letette fegyverét,
Tegze nélkül, meztelen kell
köztetek haladnia,
Hogy sebet senkin se ejtsen
ijja, lángja, gyors nyila.
Jó lesz így is óvakodni,
mert Cupido szép fiú
S legveszélyesebb talán épp
akkor hogyha meztelen.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Maga Vénusz küld tehozád
minket, szüzhöz szüzeket:
Arra kérünk, szüz Diána
— ezt az egyet add ma meg —
Hogy ne hulljon a berekben
semmi véres áldozat.
Jönne ő is kérni téged,
hogyha hajtanál reá,
Hívna ünnepére is, de
részt azon szüz nem vehet.
Ott előtted három éjjel
járna táncot vig sereg,
Lombok árnyas sátra, tarka
sok virágfüzér alatt
S átvonulva felzavarná
hegyborító erdeid.
Bacchus ott lesz és Ceres is
és a költők istene,³
S himnuszok zendülnek éjjel
reggelig, ha engeded.
Hagyd el erdőd, szüz Diána,
hadd legyen most Vénuszé.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Diszítik bírói székét
Hybla szép virágai⁴
Oldalán a gráciákkal
onnan oszt ítéletet.
Hybla, ontsd minden virágod,
mit csak a tavasz hozott,
Hadd borítsa több virág, mint
Enna hímes rétjeit.⁵
Mind a nimfák megjelennek,
rétlakók és hegylakók
És a berkek és az erdők
és a forrás népe mind,
Mert a szárnyas gyermek anyja
összehívja őket és
Inti, meztelen fiának
hogy ne higgyen senkisem.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Mindegyik feslő virágra
zöldes árnyakat borít,
Föld az Éggel összeolvad
— újra újulsz, régi nász! —
Tág ölet a Föld kitárja
s úgy fogadja kedvesét
Az Esőt, ki záporozva
ömlik roppant méhibe
És az óriási testben
megfogannak új csirák.
S a világnak napja, Vénusz,
átlehell száz erén
Titkon ösztönző erőit
s vágyra hajtja szüntelen.

⁴ Szicíliai hegység.

⁵ Szicíliai város.

⁶ Rhea Silviát, aki Marstól Romulust szülte.

Aramával átítatja
ő a tengerek vizét
És a mennyet és a földet
és a nemzés utjait
S megmutatja a világnak
a teremtés titkait.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Latiumba ő vezette
Trója száműzötteit,
Aeneasnak ő szerezte
asszonyul Laviniát,
A hadisten kedvesévé
tette Vesta szent szüzét,⁶
Őseink kezére adta
a szabin leányokat;
És a köznép és nemesség,
Róma minden gyermeke,
Caesar és Octavianus:
mind ezektől származott.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

Erzi Vénuszt még a rét is,
még a rét is kéjben ég.
Vénusz is, mondják, a réten
szülte Amort, gyermekét.
És amint kiadta anyja,
lány ölében fogta fel
öt a föld és enyhe csókkal
ráhajolt a sok virág.

Már szerettél? Kezdd el újra!
Nem szerettél? Most szeress!

A rekettyebokrok alján
 már a csorda elpihent,
 Párosával ott hevernek,
 egy se kószál messzire,
 Távolabb az árny hűsében
 bégető juhnyáj legel,
 És az istennő szavára
 dalt csicsereg a sok madár.
 A mocsár felől rekedten
 hosszukat rikolt a gém,
 Fenn, a nyárfa lombja közzül
 Philomela zeng panaszt;
 Szép szaváról azt hihetnéd
 tán szerelmet énekel

S nem kesergi, szüzi hűgát
 férje mint gyalázta meg.⁷
 Ő dalol s én hallgatok csak,
 virrad énrám még tavasz?
 S mint a fecske énekel most
 kél-e még dal ajkamon?
 Hallgatok s a Múzsza elhagy,
 nem tekint Phoebus se rám.
 Hajdan így pusztult Amyclae
 néma hallgatás miatt.⁸

Már szerettél? Kezdd el újra!
 Nem szerettél? Most szeress!

TEMETÉSI HIMNUSZ

IRTA: PRUDENTIUS*

A bú panaszéneke szünjék,
 Az anyák sűrű könnye ne
 [hulljon,
 Szeretetteit egy se sirassa:
 Ujjászületünk a halálban!

Mire jó az a sok diszes emlék
 S barlangüregekben a sírok,
 Ha az, mit ölüik fed, örökre
 Halott, s nem alussza csak
 [álmát?!

Mert látod: a hulla, amely most
 Érzéktelen itt pihen, árván,

Kis idő fut csak tova, vissza-
 Kívánja a lelket, a régít.

Hamar eljő majd az a század,
 Hogy a régi erő fut a csontban
 S azelőtti lakába, a testbe
 Vérrel lehel újra be lelket.

S a renyhe tetem, mely előbb
 [még

Porladva feküdt a sir alján,
 Meglelve a hajdani lelket,
 Felszáll a magasba madárként.

⁷ Tereus elcsábította Philomelát, felesége, Progne testvérét. Bosszúból Progne Tereusnak kettőjük gyermekét, Ityst találta fel. Az istenek Tereust bűdösbankává, Prognet fecskévé, Philomelát fülemlivé változtatták. Itt a költő a többiekől eltérően legközelebb valóban jött az ellenség, senki sem jelentette s így a várost könnyen elfoglalták.

⁸ Ókori közmondás: Amyclae városa hallgatás miatt pusztult el. Ugyanis Amyclaeban az a hamis hír, hogy jön az ellenség, gyakran okozott vaklármát; ezért törvényben mondták ki, hogy az ilyen hírek terjesztőit meg fogják büntetni. Mikor aztán legközelebb valóban jött az ellenség, senki sem jelentette s így a várost könnyen elfoglalták.

* Született Kr. u. 348-ban, meghalt az V. század elején.

Igy nő ki, dacolva halállal
 A mag, mit a földbe temettek
 S emléke a régi kalásznak,
 Ahogyan nő, benne föléled.

Most vedd át, föld, melegítsed,
 Kebeledbe fogadd be szelíden,
 Rádbizom ez emberi testet,
 Mi maradt, minden töredékét.

Nemrégén az isteni ajkon
 Született lélek hona volt ez,
 Buzgó tudomány lakozott benn
 S Krisztus vala kútfeje ennek.

Én eltemetem, te borítsd el,
 Tőled veszi vissza teremtőnk,
 Aki sohse felejtheti el, hisz
 Képmása, kezének a műve.

Hadd jöjjön az Úr kora, melyben
 A remény betelik valamennyi:
 Megnyilva, megadnod e testet
 Úgy kell, ahogy én neked adtam.

Fordította: RÓNAI PÁL.

TAVASZ JÖTTÉRE

IRTA: PENTADIUS

Érzem, a tél menekül, zefirektől pezsdül az élet
 Langyos esőt hoz a szél: érzem, a tél menekül.
 Szerte vajúdik a rét, a föld a melegre felujjong,
 Magjai csiráznak, szerte vajúdik a rét.
 Zöldel a cserje vigan, levelekből ölt a fa köntöst,
 Napfényes völgyben zöldel a cserje vigan.
 Már Philomela zokog, aki férjének fia húsát
 Adta, kegyetlen anya, már Philomela zokog.
 Fut le a téli vizár vájt kőmedrében a hegyről,
 Visszaverődik a zaj, fut le a téli vizár.
 Tarka virágaival fest képet a nappal a földre,
 Illatot áraszt szét tarka virágaival.
 Távoli sziklafalon harsogva felelget az Echo
 Bögő barmoknak, távoli sziklafalon.
 Duzzad a teltszemű fürt szilfákra futó venyigéken
 Sűrű lomb közepén duzzad a teltszemű fürt
 Csattog a billegető, szaporán csicseregnek a fecskék
 Fészüküket építik, csattog a billegető.
 Jó a platánok alatt elnyúlva a hűsön aludni,
 Fonni virágfűzért jó a platánok alatt.
 Halni is így gyönyörű; míg az életed orsaja perdül
 S lánykád karja ölel: halni is így gyönyörű.

Fordította: RÓNAI PÁL.

*A Krisztus utáni III. vagy IV. századból.

A HIVATALNOK

IRTA: MOLNÁR ÁKOS

Úgy gondolta, ha ez, most, itt, nem sikerül, elvágja a felesége és a gyereke nyakát, ő maga pedig leugrik az emeletről.

Sikerült.

Nem, nem volt boldog, amikor kijött az igazgató szobájából. Mert ez sem volt az igazi. Nem íróasztal, nem számolás, nem kolléga úr. De nem is könyv, amit minden érdeklődés nélkül dobnak vissza az embernek, mintha kavicsot ajánlana, nem is nyakkendő, amit a szőrösarcú hivatalnokok fájdalmas sóhajjal tolnak el maguktól, hanem végre valami komoly használati eszköz, Apolló porszívó-gép, amire minden jobb háztartásnak valóban szüksége van.

Kicsit nehéz ez a komoly használati eszköz, a Krisztusát. Lehet vagy tizenöt kiló. Nyakkendőkkal könnyebb volt, bizonyos. És mesziről látszik az emberen, mi járatban házal. „Vegyén egy fiút, aki viszi maga után” — csengtek fülében az igazgató szavai, — „heti százezer koronáért talál egy fiút. És így sokkal elegánsabb”. — „Természetesen”, — felelte fölényesen s rögtön tudta, hogy nem vesz fiút, mert ha neki százezer koronája volna, ez a következő percben húszezerre olvadna. Nyolcvanezret az asszonynak adna, a többiért haboskávét enne négy kiflivel, illetve egy rendes kiflivel, egy mákossal, egy pasztránával és egy olyan gyűrűs, tömzsi ízével, ami egy polyásbabára emlékeztet, de az íze hasonló a pasztránáéhoz. És azért haboskávét, mert egyrészt rajongásig szereti, másrészt, mert épp a minap olvasta valahol, hogy a tápértéke felér két tojásával. A tojás pedig üres és szürke eledel. Bár volna belőle egy kosárral. Tegnap délben evett utoljára, akkor is tojást. Ó, be jó volna most legalább tojást enni! Nem baj, mingyárt lesz tojás, haboskávét, pénz, minden. „Játszva megkeres havonta öt-hat milliót...” — mondta az igazgató, — „garantálom önnek, kedves Mikolka úr...” — „Hát garantálja — akarta felelni — most, rögtön garantálja! Adjon váltót róla! Hát mért nem ad? Most mondta, hogy garantálja! Csirkefogó!” — „... ha egy kicsit ügyes!” — fejezte be mondatát az igazgató. „Úgy, hát erre lyukadunk? De én nem vagyok ügyes! Én nem vigécnek születtem. Én hivatalnok vagyok! Nekem íróasztal kell! Én dolgozni akarok, nem rábeszélni!” Ehelyett szerényen, de teljes határozottsággal így szólt: „Akkor úgy hiszem, meg leszünk egymással elégedve”.

Most tehát itt áll az uccán, evvel az ormótlan vászonkoporsóval, ami a gép testét rejti.

De hová?

Józsai bácsiékhoz nem! Egyetlen könyvet vettek tőle, Hugo Victor Nyomorultakat, és azóta rágják a fülét, valahányszor találkozik velük, mert ilyen vastag könyvet ők sohase fognak elolvasni, azonkívül kiderült, hogy Józsai bácsi egyik barátjának a fia tíz százalékkal olcsóbban meg tudta volna szerezni. Bonyhádiékhoz szintén nem, mert nem is beszélve arról, hogy nem vettek tőle semmit.

előtte ették végig az ebédet és még a süteményből sem kínálták meg, noha olcsó sütemény volt, házi omlett lekvárral. Pedig tudták, hogy reggel óta nem evett. Mariskáékhoz se megy. „Gyertek egyszer este. Majd adunk Lilinek használt ruhát. De nem veszed rossz néven, ha nem veszünk könyvet. Gézának mindössze hat milliója van és ez a nagy lakás... Bizony nem jut könyvre!” Eh, régi dolog, hogy rokonokkal nem lehet kezdeni... Aljas bagázs! Idegekkel kell megpróbálni!

Érezte, a düh gyülemlik benne.

Zakatoló zsbongással kavargott körülötte a Rákóczi út. Az üde, csipős tavaszi szélben eszeveszett jókedvvel porlódott széjjel a pazar zuhatagban ömlő napfény. Táncoló és üvöltő dervisek zürzavaros istentiszteletként, a munka lármája, mint egy szakadatlan, gigászi ima zúgott fel egy láthatatlan bálvány tiszteletére. Szinte érezni lehetett a pénz kacskaringós csatornáinak lüktető folyamát, az üzletek, bankok pénztáraiból ki és beömlő áramlását az emberek zsebébe; érthetetlen csoda, hogy minden garas mennyire tudja a helyét, pontosan odakerül, ahová misztikus törvényszerűséggel rendeltetett, egyetlen bankó nem kallódik el ebben a forgatagban, a szél nem tépi ki a kezekből, a véletlen nem hajít egyetlen hitvány százkoronást a földre, van, itt van, itt szálldos a levegőben, láthatatlan és elérhetetlen...

Mikolka érezte, nem bírja tovább. Örjögő epedés fogta el, belemarkolni ebbe a folyamba és kirántani annyit... sokat, keveset, amennyit bír. Haboskávét enni, cigarettázni, hogy kitöltse gyomrában ezt a szikkadt ürt, hogy érezze az emberi közösséget, belekapcsolódhasson a vágató tömegbe s tehetetlenségét belefojthassa egy erőszakos aktivitásba.

Széles, szilárd léptekkel befordult a legközelebbi ház kapuján. Lassú áradattal hömpölygött fel benne egy fenyegető szorongás, de nem akarta észrevenni, lépteinek tempóján nem változtatott, mintha odarendelték volna, eltökélten ment fel a harmadik emelet kilenc szám alá. Mért harmadik emelet kilenc? Nem tudta. De tudta. Mert titkon pislákoltt benne a remény, hátha nincs kilences szám. Tényleg nem volt. Régi, keskeny ház ez, két-két lakó az emeleten. Összeszorította a fogát. Szép kis családapa vagy! Ostoba, gyáva fráter! Pimasz! Hivatalokba be tudtál lépni haszontalan könyveiddel, magánlakásba félsz benyitni egy szükséges és fontos cikkel? Ez egy férj? Ez egy atya? És rögtön egy másik hang: Nem én akartam gyereket, fütyülök rájuk! Haboskávét akarok! én nem vagyok gyáva! Nagy ezüstös, tartalékos főhadnagy vagyok, tizennégy rohamban vettem részt. Becsöngetett a nyolc szám alá.

Nem mozdult semmi.

Most, most, itt a pillanat, elszaladni. Ószintén, töredelmesen mindent bevallani és gyáván elszaladni.

Az ajtó félig kinyílt és egy kedves, tiszta cselédlány bizalmatlanul nézett az arcába.

— A nagyságos asszonyt keresem.

— Itt nincs semmiféle nagyságos asszony.

Érdekes! Miféle ház ez, ahol nincsen nagyságos asszony? Minő kár! Micsoda nagyszerű alkalmá lett volna egy komoly használati eszközzel kiegészíteni háztartását. Tulajdonképpen nem is tragédia, sőt határozottan kellemes fordulat, hogy itt nincs nagyságos asszony, ő megtette kötelességét és megmondja az igazgatónak, hogy nagyon tévedett, mert egyáltalán nem lehet játszva megkeresni azt a havi öt-hat milliót. Helyesebben játszani lehet, de keresni, azt nem. Még helyesebben, hogy egy régi, de jó viccet alkalmazzunk, keresni igen, de találni nem...

A lány be akarta csukni az ajtót.

— Ah, bocsanat, — mondta Mikolka túlzott udvariassággal, — nem a hetes szám ez? Nem... Tévedtem... Ott van a hetes... Jónapot...

— A hétben iroda van... — felelte keményen a lány és tetőtől-talpig végigmérte.

— Úgy? ... Köszönöm, akkor rendben van... — és büszkén tovább indult. Miközben lefelé haladt a lépcsőn, az az érzése támadt, hogy a saját koporsóját cipeli a hóna alatt. Csak bele kéne feküdni, füttyenteni egy taxinak, rákoskeresztúri temető, és aztán jönne egy mindent elborító, óriási alvás. Fáradt volt, mérhetetlenül fáradt. Kalapja felcsúszott, haja csapzottan ragadt a homlokára. Gőzfürdő, meleg, lágy víz, ez kéne most, sonka, tea, tojás, vaj, jó alvás... De nem! Mit is akart ő az imént? Igen, habos kávét... Vagy banánt... Egy csinos uccai nőhöz be lehetne menni... Vajjon férfi-e még egyáltalán?... Tizenharmadik hónapja hajigálják az események ide-oda, mint egy tehetetlen rongyot. „Hja, nektek jó, B-listásoknak.” — mondta a multkor Zimándi, aki egy szállítmányozási cégnél gürcöl napi tíz órán át két millióért — „sétáltok, szívjátok a jó levegőt, urak vagytok... De mi! Mi, barátom, gályarabok vagyunk, wie es im Buch steht! Ujságot olvasáshoz nincs időnk!” Szerette volna arculcsapni. Ujságot olvasáshoz sincs ideje! De mit tegyen ő, akinek egyebe sincs, mint ideje. Mintha egy beláthatatlan kiterjedésű vizen evezne, ide-oda, cél nélkül, ok nélkül... Ezt a lebéklyózó, üres, férfiatlan kiszolgáltatottságot nem érezheti olyan ember, aki dolgozik... Igen, ez a kérdés is megoldásra vár többek között... Lili okos, drága, de fiatal arcából kidülldnek a szemei, orrlyuka feketére nőtt, kiaszott és csontos és aki valaha a tisztaságtól volt szagos, most konyha- és mosogatólé-szagú! Lelohad a közelségére minden feltörő kívánczósága... Furcsa dolgokat megél az ember! Vajjon tanítják-e az egyetemen, hogy a kisorbult erő egyik legfontosabb gyógyszere a pénz?

Arra eszmélt, hogy utána bámul egy nőnek, akinek erős, karsú lábán pattanásig feszül a harisnya. Sötét sóhajjal ment tovább.

*

Egy hónap multán visszaadta a koporsóját. Egyetlen gépet adott el, ami kétszázötvenezer koronát jövedelmezett. Valami keserű meg-

rokkanás rítt le róla és kergette mellőle az embereket, mintha túl-érett sajtot hordozna a zsebében. Rábeszélő szaván érzett, hogy ő maga sem hisz abban, amit mond. Az éhség és kivetettség tudata ijedőssé tette, félt egyedül a sötétben, dadogott, nem mert átmenni az ucca túlsó oldalára. Lassanként belátta, nem segíthet a sorsán. Az emberiség két részből áll, dolgozókból és munkátlanokból. Aki egyszer az utóbbi csoportba került, tehet akármit, próbálkozhat, kínlódhat soha nem kerül vissza a dolgozók közé. Filmen látta egyszer a bélpoklosok völgyét, ahonnét nem szabadulhat ki, aki egyszer oda került. Amikor megállapította magáról, hogy ime, a B-listák leprája ütött ki rajta, megmagyarázhatatlan jókedvre derült. Mintha levették volna róla a felelősség terhét! Ki illetheti szemrehányással a szerencsétlent, aki fertőző betegséget kapott? — Gyógyíthatatlan, ragályos betegségem van, — motyogta kószálásai közben, — lepra! Nagyon természetes, hogy mindenki menekül tőlem... ez, izé... ez a természetes kiválasztódás törvénye... Az egészségesek fent, a betegek lent...

Elhatározta, többé nem törődik semmivel, kötelességét megtette, többet nem próbálkozik. Ha túrhetetlen lesz a helyzet, régi, kedves tervét még mindig megvalósíthatja. Idáig a városban mászkált, ahol a kiadóhivatalok elé függesztett apróhirdetéseket olvashatta, emberekkel találkozhatott, akiktől címekeket, ötleteket, tippet kapott, néhány jóbaráttal összeakadhatott, akik kiségitették apró kölcsönökkel, hírt hallott erről-arról, de gyógyíthatatlan betegségen és megváltozhatatlan tehetetlenségének tudata kiüzte a hegyek közé.

Ez valami egészen új dolog volt. Amíg irodába járt, reggeltől-estig dolgozott, vasárnap délig aludt, délután vagy Józsi bácsiékhoz mentek, vagy a kollégáival ült a kávéházban. Most ismeretlen világ tárult ki előtte. Végighevert egy réten, a szagos fűben és a felhők játékának varázsa áhítatos ámulattal töltötte el. Egy falevél hajszálfinom erezetét órákon át vizsgálta. Elragadtatással nézegette a hernyók színpompás ruháját. Egy bogarat tett a ceruzájára, kíváncsi volt, mit fog csinálni ez a buta kis teremtes. Végigsétált a ceruzán, aztán visszafordult. Huszonkilencszer tette meg ezt az utat, oda-vissza. Ekkor, épp amikor elhatározta, ha estig tart is a játék, megvárja a végét, mert örökké mégsem róhatja a bogár ezt az egyhangú utat, ahol még eledelt se talál, valami eszébe jutott. Hogy ugyanígy járkált ő egyik hirdetéstől a másikig, egyik ajánlástól a másikig. Letette a ceruzát a földre. A bogárka lemászott róla, de csodálatosmód nem rohant virgonc örömmel tova, mintha nem hinne érzékeinek, mozdulatlan, apró gomolyaggá húzta össze magát. Ekkor ráborította egy égő gyufaszál lángját. Mért tettem ezt? — kérdezte magától. Mert erős, kegyetlen lélek vagyok! Egy iskoláskönyvet látott. „1925-ben erős, egészséges emberek lepték el a budai hegyeket, akik munka híjján avval töltötték az időt, hogy bogarakat égettek gyufával...”

Hogy miből élt, maga se tudta. Valami ennivaló mindig akadt

otthon. Burgonya, rizs, kenyér. Zavartalanul kért már kölcsön. Teljesen távoli emberektől is. Kimeríthetetlen variációkban tudta előadni mondókáját. „Öregem, nem ettem tegnap óta, adj húszezer koronát. Az első fizetésemből megadom”. Vagy: „Doktor úr, gyógyítson meg, tízezer koronától rögtön meggyógyulok”. Aztán: „Aladár, ha nem adsz huszonötezer koronát, a gyerekem életére esküszöm, leugrom az emeletről. Egy héten belül megadom”.

Rendes napi beosztásává vált, hogy reggel addig sétált, amíg nem találkozott valakivel. A pénzt hazavitte, aztán ment a hegyekbe. A jó levegő már érezte hatását. Kissé meghízott, arca kipiroslott.

— Alkalmi üzletek! — mondta a feleségének.

Egyízben három milliót keresett. A mézáróstól megtudta, hogy szeretne életbiztosítást kötni. Mivel érezte, hogy nem egy ellenséges akarattal áll szemben, hanem saját, egyéni szándékában kell valakit megerősítenie, nem öntötte el az a bénító szegyenkezés, ami ilyen esetben pontosan jelentkezett. Rohant a sógora fivéréhez, aki a Párizsi Biztosító igazgatója volt, bebiztosította a mézáróst és egy hét múlva, amikor az lefizette az első részletet, elbűvölt mámorral rohant haza a pénzzel.

— Nos, mit szólna ehhez? Azelőtt egy hónapig körmöltem érte! Aznap egy svábhegyi kiskocsmában ebédeltek.

Röhögve koccintott a feleségével.

— Mára hopp, holnap kopp! Se baj, sohse halunk meg!

Fogócskát játszottak egy réten, az ő réten. A gyerek volt a fogó. Persze, mindig megfogta őket. Volt öröm és zsvaj! Hétköznap, mialatt mindenki más erejét megfeszítve robotolt a városban. Kifáradva jöttek át a poros Margithídon, késő délután.

— Nagyon szépen keresel újabban. Ha hivatalba járnál, se keresnél annyit, — mondta hozzásimulva a felesége.

— Igen, — felelte elgondolkozva — az egészségemről nem is beszélve... Biztos tuberkulózis, ha még tovább ott maradok a Goldstein és Málnainál... Igaz, kérek... a pénzből vegyél... izé... piperecikket is!

Az asszony hökkent csodálkozással nézett rá.

— Igen! Piperecikket! Szagos szappant, kölnivizet... Nézd, itt egy drogéria! — És már húzta is őket az üzletbe.

Otthon vetkőződés közben izzott benne a vágy. Erősnek érezte magát, családfőnek, alkotni akart, a teremtoerő cselekvésért követelődzött tagjaiban: még egy gyereket akart. Mintha jókedvében tenné, füttyürészve ugrált a szobában, pikáns vicceket mesélt a feleségének és a hóbortos bolondozás álarca alatt végigöntötte az asszonyt kölnivízzel, aki sikoltozva és kacagva menekült előle a frissen áthúzott ágyba. De ő éppen ezt akarta.

*

A pénz hamar elfogyott. A sürgősebb adósságokat visszafizették, kicsit könnyelműbben éltek, egyetmást vásároltak is.

— Most mi lesz? — kérdezte egy este a felesége, — az utolsó százezrest váltottam ma fel.

Mikolka könnyedén vállat vont.

— Majd csak lesz valahogy!

Nem érdekelte ez a probléma. A Probléma, eddigi életének folyton kísértő, egyetlen problémája. Úgy érezte, olyan titok birtokába jutott, amely mentesíti a gondok alól. A titok mibenlétével nem volt egészen tisztában. Azt az undorral vegyes tiszteletet érezte maga iránt, amivel kereskedő-ismerőseit nézte. Például a Somló fűszeres, itt a házban! Iskolatársak voltak, barátok. Egy ízben rábeszélte valami újfajta szardiniára. Tíz percig dicsérte a portékát és megesküdtött, hogy másutt ezer koronával drágább, azonfelül neki még külön ötszáz korona engedményt ad. Megvette, de néhány nap múlva észrevette, hogy a szardinia mindenütt ugyanannyiba kerül, mint amennyit ő fizetett érte. Dobogó szívvel, szinte szegyenkezve hányt a fűszeres szemére ezt a félrevezetését, úgy érezte, ha ő volna a Somló helyén, a legkevesebb, amit tehetne, hogy rögtön kivándorol, nehogy még egyszer a szeme elé kerüljön. De Somlónak esze ágában sem volt kivándorolni. Fölényes mosollyal magyarázgatta, hogy ő, Mikolka tévedett, az más márkájú szardinia volt, vagy, ha ugyanaz, állott áru, vagy kisebb dobozú, vagy régebbi időpontból származó, amikor más vámilették volt érvényben, szóval tökéletesen tisztára mosta magát és enyhén céltott arra, ha nem volna kénytelen a vevőjének kijáró tisztelettel viseltetni irányában, megsértődne gyanúsító bizalmatlanságáért. Mikolka tudta, hogy a barátja szemérmetlenül hazudik, de mozdulni se tudott a reácsavarodó érvek köteléke alatt. Utálta és bámulta ezeket az embereket. Milyen más a hivatalnok! Korrekt, tiszta, rendes, előkelő. Ennyi és ennyi fizetés minden elsején, ebből ennyi házbérre, ennyi kosztra, ennyi mosásra, villamosra, gázra szépen beosztva a mikroszkópikus összeg még mikroszkópikusabb összegekre és e világon túl nincs más világ. Pedig van és ime, ő belépett ebbe a másik világba. Csalt, ravaszkodott, hazudott. Az úgynevezett derék, jószívű embereknek, akik rögtön elővették a tárcájukat, még mielőtt a szegény B-listás befejezi megalázó mondókáját, nem adta vissza kölcsönként pénzüket. De a nehéz, gyanakvó pasasoknak annál inkább, hogy legközelebb könnyebben és több bizalommal adjanak. Rokonának, a biztosító igazgatójának annyi határozottsággal beszélt egy rövidesen perfektuálendő biztosításról, hogy nagyobb előleget folyósított számára. Moziba jártak, haboskávét ettek, ruhát csináltattak és Mikolka szánalommal és lenézéssel tekintett be az irodák ablakán, ahol körmölve görbedtek a hivatalnokok íróasztaluk fölé.

És mégis, mintha piszkosnak érezte volna magát.

— Egy állás, egy jó állás mégiscsak más volna! — sóhajtgatta esténként a felesége. — Más ám a biztos pénz!

Igen! Ilyenkor ébredt tudatára Mikolka, hogy veszélyes ingoványon járkal, kiszolgáltatottan véletlen eshetőségek játékának.

Mert hiába, gyomor kell ehhez az élethez. Mert mégis csak más, ha az embernek egyetlen főnöke van, mint ha ezer embertől függ. A hivatalnok a maga ura, aki felemelt fővel beszél az egész világgal, kivéven a főnökét. De ő most kénytelen úgy tekinteni a várost, mint egy vadászterületet, minden emberben ellenséget lát, akit, ha török-szakad, le kell győznie, ezer szállal bonyolódott közejük és ha sikerült is eddig egyetlen üzletet kötnie, nyomorúságos kölcsönkből él, úgynevezett kereskedői szellem költözött belé, közönséges svindler, koldus, tolvaj.

— Hát bizony, egy jó állás mégis csak más! — felelte.

Egy reggel Józsi bácsi lélekszakadva állított be hozzájuk.

— Szörnyűség! — csapta össze a kezét. — Nyolc óra és még mindig ágyban vagy!

— Hja, könnyű Józsi bácsinak! — felelte Mikolka és kiugrott az ágyból, — de én? Miért keljek én fel?

Józsi bácsi az asztalra tette óráját.

— Ha tíz percen belül elkészülsz, álláshoz juttatlak. Egy, kettő, rohanj!

— Állás? — sikoltott az asszony. — Állás! Hallod-e? Siess... siess...

Mikolka összefonta karját.

— Nagyszerű! Nagyon köszönöm, — mondta vontatottan. — Tudtam, Józsi bácsi mindig gondol rám... És mit fizetnek?

Az asszony ijedten nézett rá. Józsi bácsi elvörösödött és az asztalra csapott.

— Nahát ilyet még nem hallottam! Mit fizetnek? Egymilliót, kétmilliót, mit tudom én?... Hát fontos ez? Kenyérkeresethez jutsz, úgy be vagy ajánlva, hogy életed végéig biztos álláshoz jutsz... De különben, nekem nem fontos, ha te félvállról veszed...

— És vette az óráját. — Alászolgája!

— De Józsi bácsi! — rohant rá az asszony. — Hát csak nem hiszi ezt? Hisz oly boldogok vagyunk...

— Persze, Józsi bácsi, — mondta Mikolka, — nézze, már öltözöm is...

Józsi bácsi leült.

— Ezt csak megkérdezheti?... — igyekezett a helyzetet rendbe hozni az asszony.

És Mikolka ijedt döbbenettel eszmélt arra, hogy egy gép dolgozik benne. Mert mialatt lóhalálban dobálta magára a ruháját, csapkodta a mosdóban a vizet, futkározott ide-oda, hajtott fel a kávéját, mechanikus, szögletes gyorsasággal választván a lehető legrövidebb mozdulatokat: mintha egy betanult leckét ismételtetne felelés előtt, — ördög vigyen el az állásoddal együtt, — hajtogatva benne egy leküzdhetetlen gondolat.

Egy óra múlva íróasztalánál ült. Havi egymilliótszáz ezer, de saját külön íróasztalánál ülhetett!

— Saját, külön íróasztalomnál! — motyogta magában és két kezével megfogta az íróasztal szélét, mintha a helyzet valóságáról akarna meggyőződni.

— Nem mozog! Jó íróasztal! — mondta a szembenülő koléga és bátorítólag nézett rá.

Tehát itt volt a régi, meghitt környezet. Igen, a név nem fontos. A Goldstein és Málnainál hatan voltak egy szobában és a főnök ajtaja mindig nyitva állt, csak akkor csukta be, ha a felesége jött hozzá látogatóba. Itt négyen vannak, a főnöknek a másik oldalon van a bejárata, de egy téglalakú lyuk kandikál be a szobájából, úgyhogy az íróasztala mellől egész nap szemmel tarthatja a hivatalnokokat. Sötét, szűk helyiség, itt is, ott is. Ott minden íróasztalon áll lámpa, itt kettejüknek világít egy közös lámpa, igaz, hogy erősebb a villanykörte. Ott Remington, itt Continental. Ott szombaton ötkor volt zárás, itt a szombat ugyanolyan nap, mint a többi. A szag is majdnem ugyanaz. A szellőzetlenség, avitt papirosok, évtizedes tintafoltok, fokhagymás tízórai régi, meghitt szaga. Vajjon ki ült előtte az íróasztalnál? Rögtön megtudta. Egy nőtlen, aki kétszázmilliót nyert sorsjegyen. Azóta valamennyiük játszik. Drága mulatság, de meg kell tenni, nehogy öregkorában szemrehányással illethesse magát az ember, hogy még ezt se próbálta meg... Válasszon ő is egy számot és hozasson sorsjegyet, mindnyájan egyszerre hozatnak, hármezer borralaló a szolgának, ez fejenként hétszázötven. Így legalább biztos, hogy mindig ugyanazt a számot kapja az ember, mert ez nagyon fontos. Azonkívül kedden valamivel előbb lehet elmenni, mert a főnöknek randevuja van a szeretőjével. Igaz, hogy egyszer visszajött, — hogy miért, nem sikerült megtudniok soha, — és másnap örült lármát csapott, de ez csak egyszer történt. Egyéb-ként jó ember, karácsonyra félhavi fizetés, öt éves fiának egyik lába gépben van, ami szomorú pontja életének. Hat éve nősült, csinos, szőke asszony a felesége.

Mindezt a délelőtti folyamán tudta meg Mikolka, úgy odavetőleg, munka közben. A főnök természetesen nem vette észre, hogy privátbeszélgetés folyik.

Délben sajgó derékkal kelt fel asztala mellől. Hiába, elszokott már a rendes munkától. A napfény is bántotta. Percekig állt az ajtóban, grimásszal az arcán, hunyorgatva, mielőtt elindult.

— Meglátod, nagyon szépen ki fogunk jönni, — mondta az asszony. — Néhány hónapig, amíg az adósságokat, fűszeresnél, mészárosnál visszafizetjük rossz lesz, de aztán!

— Lehetőleg ne emlegesd, hogy állást kaptam... Mindenki egyszerre jönne a pénzéért... Különben is... — és valamit mondani akart, de aztán legyintett egyet.

Óh... az ebédutáni alvás! Pokoli reccsenésre ébredt, mintha a vonata ütközött volna össze éjszaka, pedig csak a felesége költögette.

— Hivatalba! Jó finom hivatalba! — csókolta a fülébe az asszony.

Undorodó, dühödt mozdulattal csapott a levegőbe. Fel tudta volna pofozni a nőt. Vissza akart feküdni.

— Legfeljebb elkésem...

— De első napon!

— Hja, tényleg, első napon... Nna, gyerünk!

És ment. Nem volt tisztában magával. Valami nyulós, ragadós köd ereszkedett az agyára, szinte látta maga előtt a nyirkos gomolyagot, melyek magjában fuldokolva lüktet véreres, puha agyveleje és gyötrelmében különös, félelmetesen különös eszméket izzad ki magából. Átment a napos oldalra, hogy felmelegítse a fejét. A szeptembereleji nap lágyan szitálta derült, meleg fényét a Körútra, a kereskedők tereferélve sütkéreztek a boltajtókban, néha zongoraszó csorgott valahonnét, utána bámult egy-egy szép autónak, barnára sült nők tisztán, egészségesen suhantak el mellette, forgott, harsogott az egész bábjáték: Mikolka úgy érezte magát, mint egy detronizált király. Ime, az ő régi, szép birodalma. De hol vannak már a régi, boldog idők? Boldog idők? A boldog idők itt vannak, a csúf, fekete, munkátlan idők tűntek le egy feneketlen süllyesztőbe. Amikor az erős, egészséges emberek bogarak égetésével foglalkoztak a hegyekben. Brr, nehéz, tisztátlan idők voltak azok. A reggeli, fürkésző vadászat, finoman tapintó kérdezősködések, hogy a kellő pillanatban lesujtson a pallos, a mennyei káröröm, ha egy menekülő áldozatot az utolsó pillanatban megcsíphetett és a széles elnyújtózkodások a réten, arcán a nap bizsergető simogatásával, mintha egy jóságos anya becézgetné beteg fiát és az egész könnyű, felelőtlen, úri élet, néha haboskávék tízóráira, hisz a véletlen útjai kifürkészhetetlenek és hátha itt, most a kávéházban adódik valami jó üzlet vagy könnyű kölcsönkérés, ami sokszorosán kifizetődő befektetéssé változtatja a haboskávét. Igen, ez a sors úgynevezett szeszélye! Persze, aki komolyan veszi az életet, ül a gályán, csurgó verejtékkal lapátolja a nagy vizet, aminek sohse lehet a végére jutni — ejnye, mikor is gondolta el ugyanezt a képet, a nagy vízzel? — de a biztos tudattal, hogy megsemmisült energiái pótlására élete végéig biztosítanak számára élelmet és egy fekvőhelyet, az nem jut haboskávéhoz soha. De fontos-e a haboskávé? Nem, nem fontos! A beosztás a fontos! A másik: bűzös mocsár, ravaszkodó, alattomos kereskedői vircsaft, undok hazudozások labirintusai, átkozott, csúnya, piszkos élet, pfuj... de mi volna, ha folytatná azt a piszkos életet?

És Mikolka megállt a Lipót körúton, a Margithídnál, egy hirdetőoszlop előtt. A sok színes plakát zizegő, torz táncot járt a szeme előtt, autók és villamosok lármája tódult a fülébe, a hangok és színek kábító kavargása benyomult agyába, szeretett volna utána kapni egy-egy kemény napsugárnak, hogy belehasíthasson vele a fejébe és rendet teremtsen benne. Tudta, hogy azért piszkolja

le a régi, munkátlan korszakát, mert visszavágyik belé. De tudta azt is, hogy minden csalogató lidércfénye ellenére csak látszólag érzi jól magát benne, mert kiírthatatlanul él lelke mélyén a vágy, íróasztalnál ülni a biztos fizetésért: hisz oly kevéssé bízik magában és svindlire és véletlenül sikerült üzletekre nem lehet építeni!

Az emberek csodálkozva nézték. Érthetetlen szavakat mormogva állt ott, majd a rakpart felé indult, új gazdája, a Révész Textilkereskedelmi Rt. felé, de két lépés után visszafordult, hogy a Margithídnak vegye útját, Budára, a hegyek közé. Majd ismét balra tért. És újból a híd felé. Az elszakíthatatlan ruhadarabnak érezte magát, melyet a reklámtábla munkásai kétfelé húznak és egy pillanatban, tényleg, mintha beleharapott volna hónaljába a fájdalom. Fogai összecsiszkordultak.

— Óh, most, most... — sziszegte — Istenem... Most adj egy erős, elhatározó, végérvényes akaratot! Nem akarok hivatalnok lenni! Add, hogy ne menjek be a hivatalba! Add, hogy erős, okos ember legyek és ne érezzem piszkosnak magam!

Mert csak ez ne lett volna! Ez a piszkosság-érzés, amely keresztülütött elveszett királysága minden csalóka sikerén. Ez, itt volt a hiba. Szívvel-lélekkel kell Somló fűszeresnek lenni, hogy higgyen magában az ember. És tudta, ezt nem érheti el soha. Előtte áll egész jövőendő elete, tisztán, csupaszon, mint egy nyitott könyv, kényelmesen leolvasható minden, tessék. Révész Textilkereskedelmi Rt., másfélmillió. Két év múlva egymilliónyolcszáz-ezer. Négy év múlva kétmilliószázezer. Hat év múlva kétmillió-négyszázezer. Aztán soká, nagyon soká négy és félmillió. És itt pontum, ennél több nem lehet. Na igen, ha igazgató lenne, vagy valami efféle. De ehhez más is kell, az, ami belőle hiányzik, ami a tömegekből hiányzik, hát nem és nem... ezt nem lehet így, mert minden út *odavezet*. És ezért a meglévőért, ami van, nem érdemes... Nem érdemes... Kiért dolgozik és miért? Egy asszonyért, aki megfőzi az ebédet, akit le kell önteni kölnivízzel, mielőtt megölel és aki nyomorultabb, mint egy sárbataposott falevél, mert tőle függ, tőle, Mikolka Józseftől? És egy gyerekért, hogy az húzza tovább az igát, ha ő kidől? Igen, ha színész lenne a fiúból, vagy író, aki megír egy színdarabot a világ számára, vagy tudós, vagy orvos... de tudja ő taníttatni és lehet ilyenre számítani? „Hivatalnok vagy!” — zúgtak az autók. „Hivatalnok vagy!” — csörömpölte a villamos a füle mellett, amint bandukolt, végig a Margithídon. „Hivatalnok vagy!” — üvöltötte benne egy leláncolt örült, pokoli dühöngéssel, „Hülye vagy! Piszkosnak érzed magad! Fenét érzed piszkosnak magad! Arról van szó, te hülye, hogy minden lépésednél attól reszketsz, hátha nem sikerül! Gyáva vagy! Hivatalnok vagy, tömeg vagy! Fordulj vissza, örülj, hogy álláshoz jutottál, mert megérdemled sorsodat!”

Nem fordult vissza.

Ment át a rétre. Levetette kabátját, gallérját, nyakkendőjét, végighevert a fűvön és felbámult a selymesen kék égre. Az irtózat

feketén, halálos biztonsággal gyülemlen benne, lopódzott egyre közelebb, mint akna-rakó katonák az ellenség alá fúrt alagútban.

*

Csend volt, dermedt, üres csend. Eleven, meleg valóság csak ő maga, egyedüli ember a lélektelen füvek között. Mint mikor ő, a rendetlen, rossz tanuló elkésve érkezett az iskolába és nem mert benyitni az osztályba, hanem csak állt, állt a folyosón s merev figyelemmel bámulta az ezerszer látott nyomokat, a „XV. századbeli német várost”, a „Frank zsoldost harci fegyverzetben”, és halkán sétált a hidegen kongó folyosón, a „Köpködni tilos” és „A haza mindenek előtt” feliratú táblák alatt, dobogó szívvel és szippogó lélekzéssel a néma folyosó tompa csendjében. De ha az ajtóhoz lopódzott, egyszeribe változott a helyzet. Mert az élet zaja, a folyton cselekvő, mozgékony élet zaja figyelmeztette, hogy ime, tétlenül áll itt, bambán, kirekesztetten, valami csodát várva, de bent ülnek, akik tudják, hogy bízhatnak magukban és minden lépésükkel céltudatosan előre haladva, egyre értékesebbé és felkészültebbé csiszolják magukat. És ő csak áll, és vár, szavak verődnek hozzá, melyeket nem ért, melyek, mint az ablaküvegen átrepülni akaró légy, hasztalan próbálnak behatolni értelmébe. Hányszor állt így a folyosón, hányszor a tanár előtt, sűgás-foszlányok szalmaszálaiba kapaszkodva és így állt a Rákóczi úton a komoly használati cikkel és így áll ő a Somló fűszeressel, mindenkivel, az egész világgal szemben. Hisz itt a fűben is, csak figyelni kell és egy lüktető nyüzsgés tárul eléje. Hangyák futkároznak, bogarak másznak, legyek és méhek döngenek, csak ő fekszik mozdulatlanul, üresen elnyúlva, mint egyedüli élettelen tárgy e szakadatlan mozgás közepette. Hisz ettől az elnyúlástól már csak egy lépés... a valóságos megdermedésig! Most a leglázásabb a munka az irodában, hisz ez mindenütt egyformán megy, a pósta lezárása, a pénztárkönyv stimmeltetése... Hogy csodálkozhatnak ezek! Első nap hiányozni! Jóvátehetetlen, mérhetetlen és kimagyarázhatatlan hiba ez, amit épp úgy lehetetlen helyrehozni, mint egy amputált lábat nem lehet újra növesztetni. Ha holnap bemenne, a belépése pillanatában rászégeződne négy ámuló szempár, négy kéz munkája szünetelne, négy pár fül figyelne egy döbbenetesen szenzációs eseményre, valami váratlan, súlyos csapásra, ami megakadályozta, hogy új tisztviselő léte bejöjjön a hivatalba. A felesége meghalt szívszélhűdésben, a gyereke kiesett az ablakból és halálra zúzta magát, vagy elvágott nyakkal találta őket otthon, igen, ilyesmi határozottan mentő körülmény volna. De nem egészen!

— Tetszett volna telefonálni! — mondhatná a főnök.

Mit lehet erre felelni? A főnöknek tökéletesen igaza volna. Tényleg, mért nem telefonált? Bezzeg járna most a Somló fűszeres szája, alig lehetne elállítani! És ő csak áll és azon gondolkodik, hogy mért nem telefonált.

— Nem tudtam a telefonszámot, — mondja végre.

— Nagyszerű! Tudomásom szerint nemcsak a telefont találták fel, hanem a telefonkönyvet is. Ön ezt nem tudta, Mikolka úr?

— De igen... De olyan lelkiállapotban voltam, hogy nem tudtam volna a telefonszámot kikeresni...

— Az ön kifogásai elképesztően ötletesek! Tanár úr, én képszültem, mondja a rossz diák! Először is, ön nem tudhatja, hogy ki tudta volna-e keresni a telefonszámot, vagy sem, mert meg sem próbálta. Másodszor: nem vitatkozom önnel. Tessék befejezni a Weisskopf-féle számlázást, aztán hagyja el a helyét. Találok még olyan munkaerőt, mint ön.

De mi volna, ha megmondaná az igazat? Hogy ő is meghalt? Hogy mind a hárman meghaltak?

— Na ne mondja! De kedves Mikolka úr! És ön ezt csak így jelenti be? Hisz ez a lapokban is benne lesz! Mind a hárman? Gyilkosság, öngyilkosság? Hát mondja, beszéljen! — és megrázza a vállánál fogva és a fülébe ordít. — Mikolka úr, édes, drága Mikolka úr, hát beszéljen! Ugy-e nem halt meg? Nézze, a Weisskopf-féle számlákat senki nem tudja úgy megcsinálni, mint maga...

És ő csak állna, némán, de belülről majd szétvetné a kacagás, mert tudná, hogy nem kell beszélnie. Hisz a halottaknak azért van mindig igazuk, mert nem tudnak beszélni. Milyen furcsa, hogy az élőkre egész más szabályok érvényesek!

Ó, aludni, aludni és nem tudni semmiről! Most rögtön, gyorsan, aludni! De hiába próbálta összepréselt szemhéjjakkal, mozdulatlanul fekvé, lassú, egyenletes lélekzéssel kikényszeríteni az álmot.

Peregtek a percek. Mintha elveszneten zuhanna egy hináros, feneketlen mocsárba torkolló ródlipályán, kérlelhetetlen, plasztikus tisztasággal állt előtte hátralévő idejének minden mozzanata.

*

— Fáradt vagy? — kérdezte az asszony a vacsoránál.

— Igen... kicsit.

— Persze, első nap. Meg kell szoknod...

Szótlatlanul ettek.

— A gyerekek spenótot adtam délről, tükörtójjással, — folytatta az asszony. — Meg akarta mondani neked, hogy a tanító úr megdicsérte. De nem engedtem, hogy megvárjon. A gyerekek nyolckor aludni kell...

Mindez úgy verődött a fülébe tompán, messziről, mint a chloroformos álaré verődött a fülébe tompán, amikor a mellébe fúródott gránátzilánkot operálták ki belőle. Ez az az édes pillanat, amikor tudja az ember, hogy két-három számolás után belesímul egy elomló, üres semmibe és melléből szétfoszlik a halványan még fel-feltörő fájdalom. De ez a két-három számolás szinte kibírhatatlanul kínos és undorító. Szája, szeme, orra, füle teli az émelygő, vastag szaggal, mely mint egy nyálkás pép tapad rá, beleszívódik testébe és lebéklyózza minden legkisebb megmozdulását. Még örül, még rez-

zen az agy. És egy tébolyult vágyakozás kél benne: gyorsan túlesni mindenben.

— Nagyot sóhajtson, hadnagy úr! — suttogja egy ici-pici törpe a terem túlsó végéről és a hadnagy úr egyetlen lendülettel ront rá a lepedékes undorra, diadalmasan maga alá gyűri, teli szájjal nyeli a szirupos búzt és máris kialudt öntudattal lebeg az ürben.

Valami piacról van szó és vásárcsarnokról és villamosról, de Mikolka eltökélten számlál magában: egy... kettő... három... négy... Hiába, levetközni rossz. Ez a sok csatt, kapocs, kötés, oldozás... öltözni és vetkőzödni ostoba és felesleges munka! Ha kitalálnának valami olyan ruhát, melyet egyetlen gombbal lehetne felöltöteni! Fél nyolckor ráérne felkelni, nyolcra már irodában lehet az ember... Napi félórával többet lehetne aludni és az alvás, óh az alvás az, amiért érdemes élni! De ha az alvás az... igen, rendben van, hisz épp erről van szó! A nyitott ablakon beszüremlik a lassanként csendesülő ház lármája, mosogatás, ajtócsapkodás, egy gyerek nyivákol, majd elül a zaj, néha távoli csengetés, előcsoszog a házmaster, kinyitja a kaput, léptek, melyek jelzik, hogy egy ketrec lakója elfoglalta helyét és elnyúlva sötétlenek a szűk tömlőcök, izzadt, kifáradt lakójuk kábultan nyeldekli a rossz levegőt. De mért nyeldeklik a levegőt és mért alszanak? Mért! Mért építették az egyptomi rabszolgák a gulákat? Hogy táplálékot és éjszakai nyugalommal kapjanak. És mért kaptak táplálékot és éjszakai nyugalommal? Hogy megépíthessék a gulákat! Tiszta sor! A tömegek sorsa... Igen, meg kellett volna mondani annak a szembenülő kollégának, hogy a Weisskopf-féle számlában 15 cseh korona az egységár, igaz, hogy a kötlevél 14.80-ról szól, de egy utólagos megállapodás létesült... Hm, kellemetlen az ilyesmi, nagyon kellemetlen... Tán el lehetne halasztani ezt az egész... Szenzációs! Nem is rossz! Ez é r t elhalasztani! No nem, ebbe aztán igazán senkinek sincs beleszólása... Hogy szívja a levegőt ez a nő itt, ez a... Lili, félig nyitott száján és az orrán keresztül, elomolva, kábán és érzéketlenül... miért? Haja a szemére hull, né, a füle piszkos, a keze vörös, durva, a körmére lenőtt a bőr... Pedig a keze valamikor.. Nem! Azt nem! Csak semmi emlékezés... Az volt, elmúlt... Azok más emberek voltak, más emberekkel történtek a dolgok... Minden más volt... Most a jelen van itt, avval kell foglalkozni, semmi egyéb... Még egy-két számolás... a villanyt eloltjuk... meglátod, fiam, milyen könnyen megy az ilyesmi... Na, vigyázz avval a borotvával, még megvágod magad!... és ebbe a síma, vajszerű vágásba — mintha ezer trombita recsentene egy vörösen rikoltó, tébolyult sikolyt — tömörítse bele acélos akarattal és egyetlen tigris-lendülettel minden elképzelhető, megvadultan nekirugaszkodott erődet... Ez a meleg lucok... semmi... tudtam vártam... Most öl egy szempillantásig tartó habozás is... Csak szigorúan program szerint mindent... A gyerek a fal felé fordult, begubózva paplanába? Ugyan! Egy rántás, maszatos mancsodat az arcára nyomod... csak programszerűen... símán... hopp!

De most rohanj!. mi ez? .. lilás gomolyagokban, valami észvesztő dübörgéssel törnek elé a hegyükön peregve a csigák, egyre nagyobbak és nagyobbak és sorban pukkannak a káprázó tekintet előtt, egyre gyűl a vágató sereg, peregnek, peregnek és pukkannak

nagyot sóhajtson hadnagy úr! — úgy, ... ügyesen át de ez már igazán egy szemrebbenésig tart...

Súlyos puffanással omlott szét az udvaron.
Érthetetlen! Épp, amikor álláshoz jutott!

MIKOR GYULNAK AZ ESTI LÁMPÁK

ÍRTA: SÁRKÖZI GYÖRGY

*Fáradt szemmel, tintás körömmel ballagok én is, mikor gyulnak az esti
[lámpák,
Hazafelé... Ó, hol az én hazám?... Hová vetett e rosszkedvű, lanyha szél,
Mely arcomba szórja a körut porát s meglengeti a siető leánykák
Térde körül a könnyű ruhát... Ó, mennyi ember s mind oly hiába él!*

*És köztük én... kívül-belül kissé kopottas, kissé gyűrött s nehéz
[szomorúsággal
Árnyékos senki fia... Kényes óra, ki meg-megakad, de ha megrázzák,
[újra jár...
S hol késik, hol siet... Sohasem tud együtt forogni a világgal...
Valami már nincs benne rendben... Vár és maga sem tudja, mire vár.*

*Talán, hogy egy sosemlátott madár a sápkóros fákról vállára szálljon,
Talán, hogy hozzászegődjön az, ki többé nem engedi el kezét,
Talán, hogy az aszfalton csoda essék s egy rázkódó koldus gyógyultan föl-
[kiáltson,
Talán csak arra, hogy a magasban sirva megzendüljön a telefonvezeték...*

*Bolondos álmok csiripelő verébseregével így ténfergek Budapesten,
Mikor gyulnak az esti lámpák és zsong a város, mint a mezők dallamos,
Lengő tücsökzenéje... S egy komoly, erős hang szólít, a rendőr, vagy az
[Uristen:
„Fiam, ne járjon alva az uccán, mert elgázolja még a villamos.”*

A TÁRGYAK ÉBREDÉSE

ÍRTA: GULYÁS PÁL

A függönyön keresztül észrevétlen
nyújtotta be kezét a nyári hajnal
s az álmodó szoba koromsötét
arcát itt-ott szelíde'n megtörölte.
Felcsillogott a kályha ércsisakja
a sarokban, mint egy páncélbogár,
fölöttem a falak derékszöge
a ködön át lassan kirajzolódott
és túl a szürkülő homály vizéből
előmerült egy kép szilárd keretje:
árnyékos sírkert volt, amelybe Rembrandt
temette agg Építőmesterét.
Az ágy előtt a székem üdvözölt,
s mint hűséges szolga, vállára vetve
tartotta eldobott ruháimat.
Olyan volt már szobám, mint egy aréna,
melyben két gladiátor vívja harcát,
a tűz és a homály: csörömpölés
nélkül suhant a légbe hosszú törük...
Ott ültem az ágyamban és szorongva
figyeltem az árnyékok változását
s csupán egy tárgy világított fehéren,
mint sírból visszatérő holt anya:
a szék meghitt ölében szeretettel
ragyogta rám hótiszta néma lelkét
az ing, az én fehér jószágos ingem.

APÁM

ÍRTA: GULYÁS PÁL

Nyár volt. A délutáni ég szeméből
egy csillogó könnycsepp esett,
utána reszkető zápor porozta
a viruló vidékeket.
Az állomásról egy akácós erdőn
keresztül kellett haza tartani,
de beteg voltam, nagybeteg s kesergőn
aléltak el testemnek tagjai.
Apám, az én szakállas, zord apám,
a zúgó fák előtt megállt és aztán
széles vállát felém hajlítva így szólt:
„Kapaszkodj csak belém, fiacskám!”
És úgy cipelt a záporon keresztül,
mint gyöngye lombjukat a nagy sudár fák.
Azóta húsz év telt el, és én most is
érezem erős szívének dobbanását.

G. Szabó Kálmán:

Csónakban

DERÜLT LÉLEKKEL

ÍRTA: SIMON ANDOR

Megyek,
megyek,
mert a vándoroknak ez a sorsa:
menni!
menni!
mig a nap leszáll.

Arcomat verheti a zápor
és észak felől fúhatnak az éles, vad szelek!
én
a letört kukoricagórék között
derült lélekkal
megyek,
megyek.

Megyek,
mert a vándoroknak ez a sorsa
és a földön
nincs is ennél gyönyörűségesebb.

Itt egy nyárfaliget hajlong.

Ott egy vadlúdfalka kiabál.

*Bármerre néz az ember:
mindenütt
nyugodt szépségeket talál.*

SZERELMESEM

ÍRTA: SIMON ANDOR

*Szerelmesem
nagyon kívánatos leány!*

*Haja:
vörös.
Bőre:
fehér.*

Szebb, mint a tulipán.

VIRRADATKOR: ESŐS ÉJSZAKA UTÁN

ÍRTA: SIMON ANDOR

*Rengetegen járnak az erdőt.
Rengetegen.*

*Arannyal árnyalt hús csöndjében
most!
én is
gombát keresek.*

*Gombát keresek!
nagy,
husos tinórút...*

*Nekem
gyermekkorom óta
ez a legpompásabb eledelem.*

*Vajjon
hol bukkanak valami bőséges telepre?
hol? hol?*

Türelmetlenül birizgálom a faleveleket!...

*Egy szép harangvirághoz érve azonban minden
ről megfeledkezem*

Nézek.

Gyönyörködöm.

MICSODA CIRKUSZ VERT ITT TANYÁT!

ÍRTA: FORST KÁROLY FRIGYES

*Micsoda cirkusz vert itt tanyát,
alighogy a tél elhurcolkodott,
és műsorán micsoda istenek rendezték
e zöld bacchanáliákat,
hogy máról-holnapra
minden galyat megfertőz valami akaratjárvány
s a tegnap még lakatlan és hideg fa-testekből
buján hömpölyög elő az arany napba
a klorofillok kandi néptörzse,
felgyürközött vággyal motoszkál apraja-nagyja,
nemzetközi család —
valamennyi pereputtyával együtt nyomul előre,
ijesztő hadak, az egész fellobogózott
fenyegető tábor,
melyben serény munka folyik most a szaporodás körül
és vállvetve izzadnak a soknejű apák
e napfély-reklámok között és
e madárcsivogásban
— — párfömös színek locsolják cimpáimat
s ni, tornyokkal zsonglőr a gesztenyefa:
minden tornyán zöld levélszőnyeg fölött
egy-egy müezzín kürtöli,
hogy édes, hogy édes, hogy igen édes élni, —
s én most tudom csak, hogy ez az, amit
nem értettem meg soha, ez az
áhitatos, illatos öröm,
amit most a gesztenyefák, holnap pedig tán
a krizatémok parancsolnak belém:
még a legapróbb estike is hunyorgatja ínypiros szemeit,
rámnéz s örül, mint bennem az édes izgalom,
amely virágok néger muzsikájával
magasztal most nagyon Valakit,
aki itt lehet a közelben
és mégiscsak szeret, hisz őrangyalaival
nem üldöztet ki ebből az édenből — — de ki lehet ez a Valaki,
akit ez a sok fa- és fű-hívő istenít
s aki most színek-hangok-illatok dézsáival
locsol és befogja szememet és
öngyilkos gondolataimat is
túlzengeti most e töméntelen
türkizkék- és piros-kámzsás virág
torkából trombitáló tavasz
győzelmes agitátoraival?!*

A MAI TAVASZ

IRTA: BÁLINT GYÖRGY

*Én már nem is emlékezhetem azokra az időkre,
Amikor ragyogó szökőárként ordított az elszabadult tavasz,
Amikor szétrepesztette a kupolákat a dühöngő fény,
Amikor megvadult illatok sikították: Március!
Amikor eleven, részeg plakátok hirdették:
Szabadság, szerelem!*

*

*Amikor én születtem, lomha, mozdulatlan nyár volt,
Dél volt,
Elnyűtt munkások reménytelenül tódultak az udvarokra,
Ebédszünet, — — — —
Mikor kinyitottam a szememet:
Paragrafusok állottak sorfalat,
Fent a magasban a konvenciók harangoztak
S én rögtön elfoglaltam kijelölt helyemet.*

*

*Röviddel azután felrobbant és összeomlott a világ,
És azóta nem történik semmi,
Mehalt a történet, meghalt a mozdulat,
Csupán a paragrafusok sorfala áll még, megsűrűsödve
És a konvenciók harangoznak még, megsokasodva,
Ebédszünet. — — — —*

*

*Nagyon jól ismerem már az összes érdekeket,
Vonatkozásokat, viszonylatokat, célokat és lehetőségeket,
Nagyon jól tudom, hogy mit muszáj és mit szabad,
Tudok alázatosan köszönni,
És tudok kedvesen, fölényesen visszaköszönni
És engedelmesen elhiszem a plafonról, hogy égbolt,
És a transzparensről, hogy lángoló csipkebokor.*

*

*És tudom, igen, tudom azt is, hogy eljön a tavasz;
Minden évben március huszonegyedikén jön el,
Ilyenkor a télikabátot felöltővel szokták felcserélni,
Ilyenkor illatosabbak, bágyasztóbbak az esték,
Ragyogóbbak a távoli budai hegyek színei,
Ilyenkor a könnyű ruhák mögül
Szebben mosolyognak a női vonalak,
Ilyenkor ibolyát árulnak az uccasarkon,
Ilyenkor gyakran esik az eső.*

*

*Már sokszor azt hiszem, hogy mindig ilyen volt a tavasz,
Már nem is tudnék elképzelni mást,
Mint az ilyen mostani, mai tavaszt,
Kis színes erotikus lázak enyhe virágzását,
Mikor az örökre megszabott futás
Kimért üteme közben
Megfejtethetlen, idegen rejtély a lila naplemente,
És az eltévedt, kósza szénaitat,
Mely valahonnét rámszáll,
Egy perc múlva hervadtan lehullik rólam a földre.*

A MUNKÁS ÉNEKEL

IRTA: BÁLINT GYÖRGY

*A munkás az épülő ház tövében
Kereket forgat félkézzel és énekel;
Friss, zöldmező-hangja
Táncol a téglaporos levegőben;
Gyűrött, szürke sapka van rajta,
Feje fölött zúgó holdak robognak,
Tengereket lép át egyszerre a lába,
És ha valahol majd azt akarják: haljon meg,
Ő meghal, —
Kereket forgat félkézzel és énekel,
Inge nincs foltos kabátja alatt,
Egy pohár fröccs van a gyomrában,
Kereket forgat félkézzel és énekel,
Komoly, téglaporos arccal,
Sejtelve sincs róla, hogy Rembrandt és Napoleon is élt
És már alig emlékszik rokonára: a földre, —
Vajjon mire gondol az épülő ház tövében
És miért énekel, mikor dolgoznia kell
És a szél téglaporral vonja be a tüdejét,
Miért énekel, mikor hegyeket tapos egymásba a lába,
De azért, ha valaki majd azt akarja: haljon meg,
Őneki meg kell halni.*

A SZÖRNYETEG KÖZELEDÉSE

IRTA: SZERB ANTAL

A szörnyeteg közeledését, ki tudná elmondani és csak egészségben átélni is, a hírt, amint lassankint bizonyossággá nő, mint valami förtelmes és életet el-kiszívó daganat, melyet megállítani nincsen semmiféle ír, a szörnyeteg közeledését, a lúdbőrösen vonagló ország iszonyodó testén át, undok barázdát vonva maga után, — ha nem volnának az embernek percei, amikor túlfeszülve a kiállott borzalmakon, tompa kondulással mindent elfelejt, mintha őt magát lökte volna félre, valami kedves és nem fenyegető árok szemetes fenekére a folyamatos élet, ha nem volna alvás és időszakos hülyeség — minden ember megőrült volna, még mielőtt a vég való-sága elkövetkezett.

És reggel, mikor a király lombos, tájékos álmok után egyszerre gyilkosan létező ágyába ébredt, érzékeire és a rettenetes valamire, ami belülről taszította semerre, a pásztorok megint eszébe jutottak, akik a hegyről alájöttek söpörve mondhatatlan rémülettől, ők látták, amint a századok óta járatlan szakadékból nagylassan kidugta a fejét, — de a feje látásáig nem is jutottak még el, a szemét sem látták, csak nekieredtek és a gypes lejtőkön egymáson keresztül görögtek lefelé, kicsiny és torz sziklák, amint jegesen megindulnak, mert járni ki tudott volna közöttük a lábfcamító rémület miatt...

Minek is mondani, az órák alatt néptelenné vált hegyek közt most már természetmagukra maradvá, megtagadottan égfelé vonaglanak a fák, a szép fák, Isten legsudárabb fiai és a fejük is alig látszik immár a sárga ködben, amely jelzi a szörnyeteg útját, az erdő állatai mind, mint a megőrülő gondolatai szétrohannak, a mókusok bolond körökben keringtek a fák szabadon maradt legormán, egymást tépték a farkasok, a madarak ijedt tavakba hulltak, a végsőkben gyötrődő erdők halálkiáltása a völgyekbe sivitott éjszákánktól.

A szörnyeteg pedig haladt és elérte az első falut. Egy fark-csapással összedöntötte a templom tornyát, lassú lábával, melyen egy-egy pikkely akkora volt, mint egy óriási pajzs, föld alá nyomta a kunyhókat, lehellete fölperzselte a szántóföldeket.

A szörnyeteg lejtött a völgybe. Kőfalakat ketté harapott, folyókat kiivott, mikor útjába akadtak, bűvölő szemével feltátott kapunyitókába terelte a marhanyáját, azután ott feküdt szalla-

gos szép szántások fölött mérföldesen elterülve, zöld, lágy hajlású dombok oldalára felvetett farokkal és messze környéken elpusztult minden élet. A vakondok a napvilágra menekültek és ott pusztultak vakultan, a búzatáblák önmagukba sisteregve összeomlottak és közülök a felvert fürjek repülni próbáltak, majd torz fejessel hullottak vissza és a nyulak sírtak csodálatosan, minden patak méreggel folyt és bűzlő döglött halak vetették fel bennük nyálkásan zöld hasukat.

A földek mezítelenek voltak már, barna a termő föld és a holdvilágban kísértetiesen fehérek a sziklák csontjai, és a szörnyeteg elért a nagy tóhoz. Ez volt az emberek utolsó reménye. De a szörnyeteg bement a tóba, keskeny páncélos fejével borzalmas gyorsasággal hasította a hullámokat, a tó roppant teste szemlátomást vergődött a csillagfényben (újhold éjszakája volt) és egy-egy lázas mozdulásával falukat nyelt be a parton és a túlparti halászoknak idejük sem volt menekülni. Egy kibírhatatlan mocskossá vált tengeren izmos hullámok süvítve ragadták őket a szörnyeteg kitátott szája felé, melyből kardszerű fogai olyan külön élően tátogtak ki és a nyelve, mint egy mindennél szörnyebb szörny, kígyózott és nemsokára undok síkosságával rájuk tekeredett. És imádkozni is elfelejtve utaztak alá a szörny belső mocsarainak kárhozatába.

Akkor már semmi sem állott a szörny útjába a város felé. Az emberek intézkedtek, a feltalálók csodákat találtak fel, az idealisták ellentállásra és hősi halálra buzdították a lakosságot, pártközi konferenciákat tartottak a politikusok, az orvosok hideg vizekbe dugták az idegbajosokat, az adósok moratóriumot kaptak, beszüntették a villamosforgalmat, a lapok külön kiadásokban emlékeztek meg a szörnyeteg újabb előrehaladásáról, a gazdag emberek elmenekültek, külföldi fürdőhelyekre. De voltak, akik tömegpszichózisnak tartották az egészet.

Egy éjszaka a szörnyeteg megjelent a város fölötti dombon. Széttárt óriási szárnyaival ott állt és csendesesen lenézett a városra, szárnyai az ezernyi ezer ívlámpa reflexétől bordószínűben égtek.

Először egy rikkancs vette észre. Még meg is örült neki, valami nagy és meglepő dolognak, mely a dolgok arcát egyszer csak másra fordítja. Ott a sárkány! — kiáltott szinte boldogan és arra mutatott. Két perc múlva az egész körúton végig minden szem arra vetődött. Egy pillanatra szembefordult egymással a város és a szörnyeteg.

Azután futottak, ki merre látott. Szembeforduló tömegek vad

magukkiélésével taposták egymást, a rémület egy pillanat alatt gyűlöletté változott és a téboly kitűzte a tüzet nagy házak tetejére. A pincék szenes zugai jólöltözött emberekkel teltek meg, akik gyalázatosan elhagyták övéiket. Az asszonyok az ablakokon ugráltak ki tömegesen és mint valami furcsa kéjben, utolsó nagy hisztériában, odadobva sóvárgó testüket a levegőnek, a semminek, a végtelennek, az enyészetnek, az egy igaz szeretőnek. Az idealisták fehér rémületben a kövezetre dobták magukat, várva a már rég meghalt automobilokat, vagy valaki prófétát, hogy testükön keresztül tartsa meg harsogó bevonulását a fetregő Jeruzsálembé és így feküdtek, mint megtiport házatlan csigák, amíg agyonlőtték magukat valahányan.

Égő házakon, összeomlott hidakon, portengerrel bedőlő gyárkéményeken és az öngyilkosok ezrein keresztül a szörnyeteg bevonult a városba.

Egyenesen a királyi palotának tartott. A király pedig apatikusan hevert nagy termében napok óta, hagyta, hogy udvara szétszaladjon országszerte, hogy felesége a nagyharang kötelére akassza magát, hogy gyermekei patkányokkal vegyest húzódjának egy pincezugban, mígnem a sárkány egy farkcsapásától az is rájuk szakadt. A király ezeken a napokon valahogy eltávolodott mindattól, ami még fájdalmas van a létező dolgok valóságában és elsüllyedt a végső kétségbeesés partatlan mélyeibe. Ott feküdt és túl volt életen és halálon.

Akkor a szörnyeteg bedugta groteszk zöld fejét a fehér, gazdagkeretű ablakon. Nézték egymást egy ideig. Azután a király felkelt és kivonta kardját. Megsuhogtatta és lecsapott vele a sárkány fejére. A kard kiszakadt a markolatánál. A király felkapott egy alabárdot, amely a sarokban állott, és hozzácsapott. Az is eltört. Kirántotta pisztolyát és hat lövést adott le a sárkányra. A sárkány megrázta a fejét és szinte nevetett. Akkor egy ekrazitbombát vágott hozzá. Füst lett és a teremben minden porrá tört. Csak a szörnyeteg feje maradt meg, amint belógott az ablakon és egykedvűen nézte a királyt. Akkor a király megnyomott egy gombot és ime: a plafonról egy óriási borotvaéles vaslap zuhant le élével egyenesen a szörnyeteg nyakára. Alig ment a húsba és ott megállt, mint valami furcsa gallér. A szörnyeteg nyugodtan bámulta tovább a királyt. Akkor a király is megnyugodott. Letette az asztalra koronáját és katonás léptekkel bevonult a szörnyeteg kitért torkába.

HARAG

ÍRTA: MIKES MARGIT

*Mint mikor csöndes délután
hirtelen fölajdul az ég
s szelíd bástyáit zendülő
fellegek rohamra töri:
énram is úgy ront a harag,
lelkem vad söpredéke, úgy
mocskolják indulataim
napfényes tisztaságomat.
Sírva és tehetetlenül
nézem, hogy rombolnak saját
gyermekeim, hiú dühök,
s ha százszor megtagadom is
hordáikat: nem bír velük
az ész, mert lobogóival
belémköltözött a vihar
s már azt sem tudja, mit akar,
s nem értem én se, senkisé,
és nem segíthetek, hiszen
magam vagyok a zápor és
melyet letipor, a vetés.*

*Irgalmazz, Isten, Kegyelem!
A vihar túlkiáltott téged,
de ez a vihar: szégyenem:
mögötte csönded érezem
s várom hívásodat.
Szégyenemből épül a vágy
feléd, mennyei Tisztaság,
kit én magam takartam el
dühöm kormos felhőivel:
s nézd, most elébed térdepel
idegeim rémülete,
gonosz-magam gyűlölete
s jószágomból ami kevés
maradt, a kétségbeesés, —
és — Tedd meg, — sírva kéri, — hogy
ha rossz pártütés acsarog
ezután bennem, hadd vegyem
jó büntetésnek, szelíden,
a bünt s a szégyent: hadd legyen
napfény a sötét zápor is
s ha gonosz vagyok, akkor is
egyedül téged lássalak,
hívjalok és akarjalak!*

ÖZVEGYASSZONY

ÍRTA: SÁGI MÁRTA

Fekete ruhában, fekete
fátyollal ősz haján, virágot
hord a csöndes, mély, nehéz
ágy fölé,
hol társa vár. És éjszakánként
mint eljegyzett ifjú leány anyjának
házában, hol már megfogytak napjai,
új nyoszolyájáról álmodik
vágyó-borzadó álmot dermedt
özvegyi fekhelyén.

Elérkezett második mátkasága.

Gyászruhában, gyászfátyolával
menyasszony ismét, fekete menyasszony.
Szikkadt teste, melyből egykor élő
gyermek szakkadtak, újból szűz,
és hervadván, lassan
új egyesülésre érik:
közel vagy távol
a jövő napok leple
sorában kitűzte néki már
az Úr
a Végső Mennyegzőt.

ÉJJEL

ÍRTA: SÁGI MÁRTA

Nincs pihenés.
Az Öröm
arany csigával tekeri-hajtja
följebb-följebb
az idegpályák pattanó hurokatát —
villanyos mérgei
cikkázva járnak tagjaimban —
hiába vergődöm, az Öröm lefog:
a kemény inkvizítor,
gyémánt kapcsolai belémvágnak — —

A túltelített éj boltozatos
kínzókamrájában (óh, hol még
a hajnal, hogy fekete falát

kibontsa!) felhők közé nyúl az Öröm
óriási kezével,
s a Világ Áramát
égen és poklon át bomlott
szívemre bocsátja — — örült
csengők berregnek, láng fut és
rakéta, villám
serked ujjaim sistergő hegyén —

Óh, — reggel egy kihunyt tetem
fekszik majd égetten, feketén
a másszinű fényben,
az ágy elhagyott, fehér kárpadán.

MENEKÜLÉS

ÍRTA: SÁGI MÁRTA

Óh, — szenvedésben méltók orvosa,
fundamentum
vaksötét fenekén rejtőző,
hol orvul forgatva süket műszereidet
oldod-fonod-kuszálod
lassan-lassan
az égi mester kemény
és bölcsen megszerkesztett művét —
rejtelmes szövetséges,
üzött lelkeken
szánakozó, kegyes barát, te
nagyhatalmú
ki boldoggá avatod a meggyötörtet,
ki vad varázssal teljesülést
káprázol a fuldokló vágyra,
csodatevő! reménytelenségünk
végső menedéke — jó fedezék,
élettől oltalmazó,
halál testvére,
másik Szabadító Angyalunk:
könyörülj rajtam!

Áldani foglak messziről, ha
megcsúfolod is elhagyott testemet,
büntönünk nyitója: Tébolyangyal!

KÉKHEGY

ÍRTA: KODOLÁNYI JÁNOS

15.

(Negyedik közlemény.)

Még meg sem virradt, amikor a festő feltápászkodott s elment.

Aztán Varjas és Inokay szedelőzködtek s hosszas kecmérgés után elmentek a gyárba. A kabátok, ágyterítők és mellények, melyekből ágyat gyömöszöltek maguknak, ottmaradtak a földön.

Zsámboky, noha nem aludt egész éjjel, friss volt, jókedvű és kíváncsi. Olyan izgalommal találgatta, hogy eljön-e Idus, vagy nem, megbocsátja-e a hazugságot, mintha ez lett volna az élete fordulópontja. Az idő lassan vánszorgott, egyhangúan ketyegett a bádögvekker s az uccán járókelők léptei dobogtak.

Hogy is mondja meg Idusnak, hogy tegnap hazudott? Hogy csak közönséges, szürke, egyhangú életet taposó ügyvédjelölt, akít nem ismer senki, akiből nem lesz semmi, akinek minden irodalmi multja egy kis vers, valami elfelejtett lány emlékkönyvében, de az sem eredeti, Adyt fényképekről ismeri csupán s egyszer látott író életében közlő, a Filadelfia-kávéházban s annak fátermőder gallérja és duzzadó tokája volt, mint egy mult századbeli polgármesternek. Hogyan szakgassa szét azt a képet, amelyet a lány elé sajátmagáról festett, igaz, nem egészen készakarva, hanem egy kicsit Idus nógatására is.

Ilyen kínos helyzetben nem volt még soha. Sajnálta a lányt és sajnálta, hogy olyan embertelen volt.

És Idus csakugyan megérkezett.

Ugyanaz a ruha volt rajta, mint tegnap. Ugyanaz a fehér sál takarta a nyakát s ugyanolyan piros volt az arca a széltől. Mikor halkan belépett, mosolyogva pillantott Zsámbokyra s ez a mosoly olyan közvetlen és ártatlan volt, mint egy testvér mosolya.

— Jóreggelt! Hogy aludt? Szent Isten, micsoda rendetlenség! — s összecsapta a kezét, megállt a feldúlt szoba közepén, szinte azt se tudva, mihez nyúljon s mit bámuljon meg előbb.

— Megint nem aludtak az éjjel? Megint mulattak?

— Megint. Talán fél, hogy megárt?

— S még itt van az asztalon a gramofón is, meg az üvegek! Mondja, Zsámboky úr, hogy bírják ki ezt?

Szaporán ide-oda hajlongott, tipegett a szobában, összeszedte a kabátokat s rendben felaggatta a fogasra, a gramofónt feltette a szekrény tetejére, papírba csomagolta a lemezeket s megadóan, a férfiak rendetlenségén való szelíd mosollyal nézett Zsámbokyra.

— Nem álmos? Majd csendesen járok, aludjon még. Be fogok fűteni, aztán elmegyek reggeliért. Délig még alhat Zsámboky úr.

Ott állt az ágy előtt, leeresztett karokkal, ajkán komoly mosolygás rezgett s a szemében gyöngéd rosszalás csillogott.

Zsámboky szive a torkában vert. Csak nézte, nézte a lányt s tudta, mit kellene tennie: megfogni szelíden a kezét s elmondani, hogy tegnap hazudott, de bocsásson meg neki s hogy szereti, szereti, akármi történjék is...

De csak nézte a lányt s az nézett rá és csend volt.

— Milyen idő van ma? — kérdezte végül a diák erőltetett nyugalommal.

— Ma nagyon szép idő lesz, — felelt a lány gyorsan, kerekre nyílt szemmel bámulva rá és vidáman mosolygott. — Ma lehet sétálni. Olyan, mintha tavasz lenne. Süt a nap s nemsokára a szobába is be fog sütni, tiszta a levegő, egészen ujjáéled az ember. Csak már tavasz lenne!

S csak állt ott és nézett a diákra s ő is nézte a lányt, apróra, minden vonását, minden rezzenését s a szeme minden lobbanását.

— Írt az éjjel valami új verset? — kérdezte hirtelen Idus.

— Verset? Nem, nem írtam. S már nem is fogok többet írni, — nyögte kínosan Zsámboky s egyre az járt a fejében, hogy most, most fogja megvallani az igazat.

— Nem? — ámult el Idus. — S miért nem? Egy világhírű költőnek nem szabad abbahagyni az írást. Most rosszkedvű, fáradt, de majd ha kialudta magát, minden egészen más lesz...

— Nem írok több verset! — suttogta hevesen Zsámboky s felült az ágyban, kipirult arcát egyenesen a lány felé fordította, mindkét kezével megragadta a széltől kimart kezeket. — Nem írok! Mert... én szeretlek téged!

Idus halálosan elkomolyodott. Puha arcán elshantak a szél okozta pirosságok s helyettük belülről jövő pír öntötte el egészen a nyakáig. Ajka többször megrezdült, szemei tágra és sötétre nyíltak, egész testében kiegyenesedett. De a kezét nem vonta el és a diákot ez tökéletesen kihozta a sodrából.

— Ne... ne... ne mondjon nekem ilyet... — szabadkozott halkan a lány s nagyon magasról nézett le a diákra. — Nem szabad...

— De szabad! Szabad! Ki tilthatja meg nekem, hogy szereselek?

— Azt nem tilthatja meg senki... De én csak egy szegény gyári lány vagyok, — most nem mondta, hogy: munkáslány, — hozzám nem szabad lehajolni egy olyan világhírű költőnek, mint a Zsámboky úr...

— Ne törődj te azzal, hogy gyárilány vagy! — folytatta hevesen a diák s elvesztette minden mérlegelő képességét. Csak a lány kezét érezte forró ujjai között s a puha, komoly, lángoló arcát látta. — Ne törődj te semmivel. Több vagy te mindenkinél, több és jobb, szebb vagy és drágább... Drágább vagy nekem az életemnél is... Hallgass meg!

— Nem szabad, nem szabad, — ismételte a lány gépiesen s egyre pirosabban. Finomrajzú szája megrezzent, mintha sírva

akart volna fakadni, mellecskéi hevesen emelkedtek, szemé nedves lobogásban úszott.

— Nem szabad... Nem szabad... Abból csak baj lehet, ha maga, a világhírű művész...

— Hagyd a világhírű művészt, az istenért! Nem vagyok én most semmi, senki, el akarom felejteni mindazt, amit tegnap magamról mondtam, nem akarok más lenni, csak egyszerű, őszinte ember, aki szeret téged. Óh, drága, hadd mondjak el neked mindent. Engedd, hogy az öledre hajtsam a fejemet s elmondhassam neked, hogy nincsen senkim a világon és üres az életem...

Megölelte Idus derekát. Mint a késpenge: sajditóan hatolt bele az érzés: ez az eleven, karcsú, forró test szebb, mint amilyent valaha álmodott, szép, szép és remegő.

A lány egyik kezével megkísérelte lefejtetni magáról az ölelő karokat, de azért szelíden és csendesen odaereszkedett az ágy szélére.

Zsámboky a lány ölébe hajtotta a fejét.

— Nem szabad... Nem szabad... — suttogta a lány, el akarta tolni a diák fejét, de lázasan reszkető keze csak a homlokáig jutott, ott ernyedten megpihent s az eltávolító mozdulatból könnyű simítás lett. Ujjai végül a diák összekuszált hajába veszttek.

— Szegény lány vagyok én, nem méltó magához. Meg fogja bánni, hogy ilyeneket mondott nekem. Hagyjon, hagyjon, hiszen annyi gazdag és előkelő lányt találhat helyettem, szebbeket, elegánsakat...

— Nem, nem, ne törődj te azokkal, — suttogta a diák, alulról, a lány öléből nézve fel az arcába. Idus lehajtotta a fejét s öntudatlanul játszott a szétkúszált hajfürtökkel. Szeme még nagyobbra nyílt, könnyben fürdött, arcán remegett az izgalom s egész testéből forróság áramlott.

Zsámboky már nem törődött semmivel. Tökéletesen elvesztette az eszét. Kezei reszketve símogatták a lány karjait, mellét, arcát, érezte gömbölyű combjai kemény, meleg vánkosságát a feje alatt.

— El akarom mondani neked, — folytatta egyre bomlottabban beleveszve a lány mély szemébe —, el akarom mondani, hogy te vagy az első, akit igazán szeretek.

— Soknak mondta már...

— Esküszöm arra, ami a legszentebb, a te életedre, hogy ezt még sohasem éreztem, amit most érzek. Szeretném, ha mindig veled lehetnék, ha aranyba és selyembe takarhatnálak, szeretnék elvinni innét valahová messze, a Tátra hegyei közé, a fenyvesekbe, ahol nem látnék senkit, csak téged, a te drága, puha arcodat, a szádát, a szomorú nagy szemeidet...

— Nem szabad... Nem szabad...

De a diák átkarolta a nyakát s odahúzta őt magához, rászorította a száját a lány meleg, remegő szájára s attól a pillanattól

kezdve csak őt érezte s csak az ő testét akarta csókolni, símogatni és beszívni felejtethetetlenül. Idus szabadkozását elfojtotta a szájával. Egyre mohóbban tapadt rá s olyan kedves volt a lány, ahogy még beszélni akart, mentegetőzni, ahogy okos akart lenni a fiúval szemben.

A diák agya elhomályosult. Úgy érezte, hatalmában van ez a gyenge, ártatlan kislány és eszeveszetten sajnálta és szerette.

Akkor Idus hirtelen letépte magáról a diákot, remegve felállt, megigazgatta a haját s szeretett volna mosolyogni, de nem tudott.

— Most elhozom a reggelijét. Aztán aludjon, — mondta s kiment a szobából.

Zsámboky zakatoló aggyal feküdt az ágyban s a mennyezetre meredt. Eszébejutott mindaz, amit erről a lányról hallott. Hogy bestia... Csak játszik a vérével, a veszedelmekkel, de nem adja oda magát. Azonban mindez hazugságnak látszott. Meg mert volna esküdni arra, hogy a lány ártatlan, rajongó és tiszta s hogy szereti őt, az egyszerű lelkek spontán őszinteségével, hogy az övé lesz s azt sem tudja, hogyan kell macska-egér játékot játszani a férfiakkal. De a hazugság, a hazugság! Most erős volt a szándéka s mégsem tudta bevallani a tegnapi komédia aljasságát.

De mit bánta most mindezt!

Arcát a vánkosságba temette s minden zajra figyelt. Örökkévalóságig hevert így s nem hallott mást a süket csendben, mint az agya zúgását, az óra kattogását s az uccán egy-egy elhaladó halk dobogását. De lehet, hogy csak a szive vert hangosan a torkában.

— Nem jön vissza, nem jön vissza, — mondogatta részegen. De biztosan tudta, hogy visszajön, vissza kell jönnie.

Csakugyan visszajött. Letette a tálcát az asztalra s bezárta az ajtót.

— Nem akarom, hogy Varjas úr, vagy a háziasszony bejöjjön s lássa, hogy kettesben vagyok magával, — mondta remegve. Aztán odaült az ágy szélére s átkarolta a diák nyakát.

— Magának nem szabad engem szeretni, — kezdte lázasan, mintha egy kis gyermeket egy másik kisgyermek tanítani akarna. — Maga nagy ember, mindent megtehet, amit akar... De mi lesz belőlem? Maga elérhetetlen magasan van én fölöttem... Az a társadalmi helyzet, amiben én élek, nem méltó...

— Elviszlek innét, Iduska, drága, elviszlek messze, Budapestre és nem tudja meg senki, hogy hol vagy. Egyedül leszel egy kis fészekben, szőnyegek között, képek és pamlagok között s én elmegyek hozzád minden nap és szeretni foglak... El fogom neked mondani minden dolgomat, minden bajomat, te leszel az én barátom, testvérem és szeretőm, mindenem te leszel... S elviszlek a Tátrába és Olaszországba, együtt fogjuk nézni a hegyeket s a tengert. El fogod felejteni a gyárat, a piszkos ruhát, a sáros cipőt, az igazgatót, aki meg akart vásárolni és a többieket, akik éhesek rád.

— Nem lehet... Nem szabad...

De lihegett, arca lángolt, egész testében reszketett s erőtlően hajolt a diák arcára, szelíd megadással. Zsámboky csókolta és csókolta a száját, vadul beharapva az ajkai közé a remegő ajkakat s érezve a fogai símaságát.

Ott tartotta a karjaiban, gyönyörködött benne s a lány felnézett rá lobogó, tág pillantással.

— Én feleségül fogok menni ahhoz a kovácshoz, — mondta lemondóan, — akit nem szeretek.

— Nem adhatod neki magadat, ha nem szereted!

— Hisz az egész életre szól és másé nem leszek...

— Csak az enyém!

— Nem, nem, a magáé sem... Csak azt a szobrot fogom magammal vinni, amit Inokay úr rólam mintázott és ott fog állni a szobámban letakarva s a férjem nem fogja tudni, hogy én vagyok... Néha leveszem róla a leplet s gyönyörködöm benne... De senki nem sejti, hogy én vagyok.

— Igen, a szobor ott áll majd a szobádban, de nem letakarva és senki sem tudja, hogy te vagy, én pedig tudom s hol téged nézlek majd, hol a szobrot...

— Leélem az életemet, mint más szegény lány, segíték a férjemnek...

— Nem igaz, nem igaz! Lehetetlen! Te az enyém leszel és senki másé!

Keresgélni kezdett a lány ruháján, de nem talált gombokat sehol. Lázasan futkosott rajta a keze s közben csókolta, szívtá a száját.

Végül, nem bírván uralkodni magán, letépte a lány melléről a ruhát. S kibukkant Idus kis fehér melle, halványpiros bimbójával s már nem beszéltek és nem gondolkodtak, a diák csak ezt a gyengéd, sajnálatra méltó kis mellet látta s a szemét, melyet néha mámorosan lehuny.

Az alsóruhája szorosán zárt volt s nem lehetett meglelni a nyitját. Végül feltépte azt is a derekán és símogatni kezdte a forró, síma testet.

*

— Nekünk most már semmi titkunk nincsen, — mondta a diák s szomorú, szerelmes szemmel nézte a kedvesét, aki ott feküdt mellette szétzilált ruhában, kibontott keblekkel, pirosan és lázasan, szemét behunyva s félig eltakarva a hosszú hajjal. — Milyen szép vagy, milyen drága vagy...

— Fog rám emlékezni néha? — suttogta a lány.

— Nem hagylak el soha.

— Nem vet meg? Nem nez le?

Zsámboky apró csókokkal nyugtatta meg és a szive tele volt szerelemmel és sajnálattal.

— Tudom, hogy maga el fog hagyni és elfelejt, — mondta

Idus könnyesen s megrándult a szája szöglete. — Tudom, hogy én csak kaland vagyok a maga életében s ahogy jöttem, úgy el is megyek. Magának mindent szabad, maga nagy ember, keresztül-mehet egy szegény lány életén... Tudom, hogy most csalódtam is, csak nem mondja meg. Mászt várt tőlem, azt hitte, hogy szebb vagyok és több boldogságot adhatok magának. Ne vessen meg... Ne haragudjon rám... Felejtse el, hogy nem vagyok szép, nem vagyok gazdag, előkelő, okos, amilyen magához méltó lenne...

— Ne beszélj ilyesmit, drágám. Milyen szép vagy, ahogy itt fekszel, széthullt hajaddal, fiatalságoddal és ártatlanságoddal, milyen szép vagy, mennyire szeretlek! Az arcod a legédesebb arc, a szád... a szád...

S könnyekkel a szemében vadul csókolta a száját.

Idus a diák szemére tapasztotta a tenyerét.

— Miért takarod el a szememet? — kérdezte az csodálkozva.

— Nem akarom, hogy lásson... Maga olyan nagyon tud nézni.

— A lelkedbe szeretnék látni.

Besütött a nap és bágyadt januári sugarai ráestek az ágyra, Idus arcára és szétfolyó hajára, gyöngyházfényű melleire. Olyan volt, mint egy szép, fiatal halott, mint Ofélia, napsugárvirágokkal a homloka körül. Lobogó dísz volt ez a fénykoszorú s szelíden, szemét lehúnyva feküdt ott a lány.

Később rendbehozta a ruháját s odament a mosdóhoz. Egy szivacsot belemártott a vízbe s magához véve a törülközőt, leült a diák mellé, szépen megmosdatta az arcát s megtörölgette a kendővel.

— Így, — mondta mosolyogva — most frissebb az arca. — S két keze közé fogva a diák fejét, megcsókolta, hosszan, anyásan és puhán.

— Miért nem tegezel engem, Iduska? — kérdezte Zsámboky.

— Azt nem lehet. Nem szabad. Maga a világhírű...

— Ne, ne, az istenért, ne beszélj erről! — kiáltott rá a diák képéből kikelve. — Hallgass erről!

— De mégis úgy van, én az egyszerű gyárilány... — folytatta nyugodtan, szelíden Idus.

— Adj ide egy poharat.

A lány engedelmesen elvett egy poharat az asztalról.

— Most önts bele egy kis pálinkát.

Idus öntött.

— Most pedig pertut iszunk, kislányom.

Fenekig hajtotta a poharat. Aztán Idus ivott, piros nyelvvel kóstolgatva a szeszt s utána megcsókolták egymást.

— Nem vagy még éhes, Zsámboky úr? — kérdezte ragyogó szemmel és lángoló arccal. — Egészen hideg a reggelid.

— Pokolba a reggelivel!

— Nem akarsz aludni, Zsámboky úr?

— Az istenért, ne urazz hát, édes szerelmecském, ne urazz. Hiszen mi már egymásé vagyunk.

Idus nem szólt semmit s azontúl elkerülte a megszólítás mindenféle formáját.

— Tessék, itt a reggeli.

A diák azonban eltolta magától a tálcát s a lányt odaültette maga mellé.

— Szeretnék egészen levetkőztetni és csókolni a drága fiatal testedet mindenütt.

S az órák multak, az ablakon beragyogott a napfény s a feldült ágyon pihegve feküdt a csókok és ölelések forróságában a két gyerek.

Idus sírvafakadt, ujjait a diák hajába túrta és nézte, nézte az arcát hosszan s arcán leperegtek a könnyek. Ebben a pillanatban Zsámboky az örvény fenekén érezte magát, a felelősség a lánnyal szemben, akinek mindenét elvette s akinek odaadta mindenét, teljes súlyával ránehezedett. Küzködött magával, hogy mit tegyen. Feleségül vegye? S ha nem adják? S ha adják? Miből tartja el, mit kezd? Az ábrándok a kis házról, kertről és szőlőlugasokról a hirtelen beléhasító józanság világosságában ostoba romantikának látszottak. A kis fészek Budapesten, elrejtve mindenkitől: álom. A szőnyegek és képek, a szobrok és nehéz bútorok: kegyetlen, kínzó vízió. Szegénységbe és tehetetlenségbe süppedve kergette a képeket Tátráról, Olaszországról, hegyekről és tengerről, narancsfákról és fenyőerdőkről... Nem léphet a világban egyetlen egyet sem, nem lehetnek vágyai, tervei, szándékai, nem szerethet senkit, csak akit meg tud fizetni ritkán hulló aprópénzeivel s ennek a lánynak is, aki odaadta magát neki, csak hazugságot tudott adni cserébe.

Idus, még mindig sirdogálva, a tükör előtt fésülködött. Hajlékony dereka ide-oda imbolygott s magasra feltartott kezében sűrűn lebegett a haja.

— Tudsz németül? Eszembe jutott egy románc, — mondta szomorúan s hosszan nézte a fésülködő leányt. — Ich weiss nicht, was soll' es bedeuten, dass ich so traurig bin, ein Märchen aus alten Zeiten, das kommt mir nicht aus dem Sinn' — mondta maga elé bámulva s a haját fésülő Loreleyre gondolt.

— Nem értem, nem értem, — rázta a fejét Idus — nagyon ostoba vagyok, nem értek németül...

— Egy tündérről szól a vers, aki éjjel a sziklán fésülte aranyhaját s örvénybe csábította a hajósokat. Te is tündér vagy, ahogy ott fésülködsz s nem is tudod, milyen örvénybe csaltál. Drága, tudod te, hogy ki vagyok én?

Torkát fojtogatta az izgalom.

— Úgy szeretném magamat teljesen felfedni előtted, kis testvércém, — mondta hosszú tusakodás után s végtelenül sajnálta a lányt, akinek elszakította a ruháját s letépte a kötényét, egyik

válla kilátszott a szakadásból s olyan szomorú volt így, ebben a tépett öltözetben. — Szeretném magam megmutatni, úgy-e, olvasd azt az Ady-verset?

— Vagyok, mint minden ember: fenség, északfok, titok, idegenség, — suttogta Idus a tükör előtt s könnyein átcillant a büszkeség.

Odament az ágyhoz s megfésülte a diákot. Szépen elválasztotta a haját, szelíden és könnyedén, úgy fogva a fésűt, hogy az ujjai lebegtek rajta.

— Gombolja be a kötényemet, — kérte s megfordult, hogy Zsámboky bekapcsolhassa a legfelső kapcsot.

Zsámboky átölelte hátulról, visszafektette az ölébe s lassan és szomorúan csókolgatni kezdte.

— Valami nagy bűnöm van, amit elkövettem ellened, Iduska, — kezdte akadozva, elszántan, nem törődve a szégyennel, csak mindenáron szabadulni akarva a kínzó tehertől. — Úgy érzem, hogy a te... hogy a te...

— Mit érez? Mit követett el ellenem?

Olyan tiszta, nyugodt s meg mindig mámoros volt a szeme, hogy a diák nem tudta nézni. Most ő fogta be tenyerével a nagy szemeket s akadozva folytatta:

— Tegnap... amikor először jöttél ide hozzám... S megkérdezted, hogy a festő vagyok-e, azt mondtam neked, hogy nem. A költő vagyok.

— Igen és olyan szép verseket mondott, amiket nem lehet elfelejteni, — vágott a szavába Idus s mosolygott, még mindig könnyesen. — Úgy-e, leírja nekem azokat a verseket?

— Azokat a verseket? Azokat a verseket... Hát én nem vagyok világhírű és nem vagyok egyáltalán híres ember és nem vagyok költő!...

Kiszáradt a torka, sápadt volt, úgy érezte, hogy ez a gyónás kegyetlen kínzás nemcsak saját magának, hanem a lánynak is.

De elszántan folytatta:

— Nem akarok úgy elmenni, hogy hazudjak magamról. Nem vagyok költő...

Idus felegyenesedett s a diáknak nem volt ereje, hogy megölelje őt. Lehajtotta a fejét s gyorsan hadarta:

— Alávaló fickó vagyok, utolsó gazember...

De a lány halk kiáltással ajkára forrasztotta a kezét.

— Nem szabad, nem szabad! — kiáltotta most ismét az annyiszor ismételt gépies szavakat. — Nem szabad! Ne szóljon egy szót se!

De Zsámbokyt már nem lehetett megállítani. Az őszinteség, a magátmegmutatás perverz öröme elkapta, érezte, hogy addig nem adott ennek a lánynak semmit, amíg a lelke legbelső titkát meg nem mutatta neki. Letépte arcáról a kezét s szinte kiabálva folytatta:

— De igen, igen, hadd mondjam el, hogy milyen aljas vagyok!

— Az istenért, ne... ne! Nem szabad ilyeneket beszélni! Ne bántson! Maga csak azért beszél így, hogy engem megvigasztaljon, hogy én magához illő vagyok s hogy engem fölmagasztaljon! Tudom már, tudom már!

S most ő vetette magát a diákra s fojtón s kétségbeesetten és sírva ölelte és csókolta, ahol érte, hajába túrt és keblére nyomta a fejét, beleharapott a szájába, a lázadó, mindent odadobó nő egész szemérmetlen bája, érzékisége felgyult benne, könnyes arca tüzes volt, szeméit behúnyta.

— Nem szabad, nem szabad!... — ismételtette hisztériás lázban.

De a diák most már egyre erősebb és kegyetlenebb lett. Kiszabadította magát s ekkor a lány odadugta az arcát a mellére, mintha nem akarna látni és hallani semmit.

— Iduska, én téged, hogy úgy mondjam, sárral dobáltalak meg. A te szent, rossz, szakadozott ruhádat sárral vertem be és megaláztalak tegnap. Hazudtam neked, nem tudom: miért s nem tudom: hogyan. Gyávaságból, hiúságból...

Ekkor már ott állt a lány, halottsápadtan az ágy előtt és mereven nézte Zsámbokyt.

— Miért mond nekem ilyeneket? — kérdezte suttogva, még a remény csillogásával, de már tudva, hogy semmivel sem állíthatja meg az igazságot.

— Mit tettem, mit tettem, — kiáltott fel magában kétségbeesve Zsámboky. Zokogás szorongatta a torkát, érezte, hogy gyilkosságot követ el s ezt nem lett volna szabad s nem kellett volna. De már nem volt megállás.

— Soha én egy verset életemben meg nem írtam... Soha én Adyt nem láttam... Jogász vagyok, ügyvédjelölt, szürke ember, tele bajjal és gondnal, szegény vagyok, mint te és rabszolga, mint te... Reggeltől estig robotolok... Utálok az életemet... Tátra? Olaszország? — keserűen nevetett. — Hazugság, hazugság... Szabadság nincs. Nem vagyok korlátlan ember, mint te hitted, nem szabad cselekednem semmit a magam felelősségére... Elhallgatott.

Idus szédelegve hallgatta ezeket a szavakat, aztán térdreomlott az ágy előtt, ráborult s egész testét megrázta a kétségbeesett zokogás.

Zsámboky merev ujjakkal símogatta a haját s nem tudott szólni. Torka elszorult, üres szemekkel bámult a napsütésbe s ajka fanyarul legörbedt.

— Aljas vagyok... — suttogta rekedten. — Elvettem a szépségedet, a szerelmedet... Elvettem az álmaidat... Kifosztottalak. Hazudtam... Bocsáss meg, bocsáss meg nekem, te szent, édes, tiszta kis lány...

— Miért beszélt, miért beszélt... — nyögte a lány fuldokolva a sírástól. — Én... én... én...

Támolyogva felállt, arca merev volt, csak a szája rángott s szeméből folytak a könnyek. Gépiesen a tükörhöz ment és belenézett. Összetörtnek látszott, mintha megverték volna. Szakadt ruhája lelógott a vállán s alatta látszott a hófehér bőr. Köténye legfelső kapcsa most sem volt bekapcsolva. Haja a homlokába csüngött. S a tükörből mereven és sápadtan bámult rá vissza a saját ijesztő arca.

Fogta a szivacsot s remegő kézzel megmosta vele az arcát. Aztán megállt az ajtóban s ránézett Zsámbokyra.

A diák görnyedten ült, mintha el akart volna sülyyedni. Mosolyogni próbált, de érezte, hogy nagyon groteszk arcrángás lett belőle. S a lány komoly volt már és nyugodt, szeme üres, ajkát összeszorította s megbiccentette a fejét. S elment.

16.

Az óra egyenletesen kattogott és sütött a nap.

Zsámboky arccal a vánkosaiba vetve magát, kábultan s kétségbeesve hallgatta a csend zümmögését. Olyan volt, mintha valahol, távol, vízesés zúgna s a lezuhogó cseppek millió és milliárd apró harangként végtelen s vígasztalan harmóniakat zengenének.

Hiszen meg lehetett volna próbálni még a további magyarázkodást Idussal. De érezte, hogy hiábavaló. A lány örökre elment, örökre s nincs hatalom, amely még egyszer összekösse őket. A hazugság összeomlott... Mért is nem hazudott tovább.

Még ott sajgott az ajkán a csókja. Ujjaiban még érezte testének a símaságát, forróságát, karjaiban ruganyos és karcsú derekának fiatal frissességét, arcán még ott szálldosott a haja illata. S a buta kábulaton át-áthasított az ölelés emléke, fájón, mint a kés. Fel akart ugrani, felöltözni s utánafutni, megölelni és odaborulni a lába elé... S hazudni újra, hazudni, hogy minden tréfa volt csak, tegnap mondott igazat s nem ma...

De mit ér már a hazugság? S hátha a tegnapi hazugságot sem hitte, csak beleélte magát, mert szép volt, regényes volt, magasztos volt s abba az illúzióba ringatta, hogy egy nagy ember kedvese lehet, olyané, aki előtt nincsenek korlátok, aki szabad s aki világot tud teremteni szavakból...

Az órára nézett. Tizenkettő volt. Kint megszólalt a déli harangszó. Még volt egy órája a legközelebbi budapesti vonatig, addig felöltözhet, összecsomagolhatja a holmiját.

Mintha kikötötték volna, fájó tagokkal lépett ki az ágyból. Aztán odaborult a vánkosokra, melyeket az ő teste gyűrt össze s az ő haja illatosított és sokáig szívta magába a visszahozhatatlan órák illatát.

Amikor kint megállt a ház előtt, szemét vakította a déli napsütés. Fényben úsztak a házak és a fákon verebek zajongtak. Min-

den fájt most, az élet vidámsága, fénye, levegője. Idusra gondolt s újra meg újra elszorította a torkát a kétségbeesés.

Ököllel tudta volna fejbeverni magát. Meg tudta volna magát korbácsolni.

— Óh, én barom, állat, gazember! — ordította befelé. — Hogy szeretett és hogy szeretem s mégis kifosztottam mindenéből... Aljas gazember vagyok, méltó a pokolra. Megérdemlem a sorsomat...

Elindult az állomás felé.

Eszébe sem jutott, hogy elbúcsúzzék valakitől. Varjasnak majd ír egy levelet s megköszöni a barátságukat. A mérnöknek küld egy... mitis? Semmit. S legyintett. Semmit sem küld. Kékhegyre ő már többé be nem teszi a lábát. S ha tüzzel lehetne kiégetni lelkéből a képét s pokolkövel kimaratni az emlékét, azt is megtenné.

Megváltotta a jegyet s fáradtan ödögött egyedül a perronon. Csilingeltek a jelzőharangok s ő a lány halk, gyermekes hangjára gondolt. Könnyű szél kerekedett a hegyek felől s ő élesen érezte a lány simogatását. Ajkához tartotta a kezét s Idus hajának a szagát érezte rajta. Menekülni akart ezektől az érzéki családásoktól, de csak oda lyukadt ki, hogy gazember és nem köszönne magának, ha történetesen találkozna önmagával, hanem leütné, mint egy útonállót.

Most már hiába volna az is, ha feleségül kérné. Lehetne? S legyintett.

A vonat, mint valami szorgalmas munkás, loholva és izzadva befutott, ő felugrott a legelső kocsiba, amit éppen elért s aztán indultak.

Ott állt az ablakban. Köröskörül napfényben fürödtek a hegyek s nem messze csillogott a Duna. Sokáig nézte az egyre gyorsabban felgöngyölődő tájat, egy fordulónál látszott a falu tornya s aztán eltakarták a dombok azt is.

Kékhegy, — mint a diák hitte és akarta is, — örökre s váratlanul behullott a messzeségbe.

(Vége.)

KUBLA KÁN (ÁLONVIZIÓ)

IRTA: S. T. COLERIDGE

Az alábbi töredék egy megérdemelten híres, nagy költő kívánságára kerül nyilvánosság elé és pedig, amennyire a Szerző saját véleményét elfogadhatjuk, inkább lélektani kuriózumképpen, mint bármi esetleges költői érdeme miatt.

1797 nyarán a Szerző, aki akkortájt betegeskedett, egy magányos tanyai házba vonult vissza, Porlock és Linton között, Somerset és Devonshire exmoori határvidékén. Valami könnyű indiszpozíció következtében ópiumos idegcsillapítót kapott s ennek hatására karosszékében álomba merült, épp abban a pillanatban, amikor ezt a mondatot, vagy ennek megfelelő szavakat, olvasott a *Purchas's Pilgrimage*-ben. „Itt Kubla kán megparancsolta, hogy építsenek számára palotát s hozzá pompás kertet: és így tíz mérföldnyi jó földet fallal vettek körül.“ A Szerző, legalább külső érzeit illetően, három óra hosszat volt mély álomban s ez alatt az idő alatt nagyon élénk meggyőződése szerint legkevesebb 200—300 verssort komponált; ha ugyan komponálásnak lehet nevezni oly állapotot, amelyben a képek mint tárgyak támadtak föl előtte, a megfelelő expressziók egyidejű kitermelésével együtt s az alkotás minden érzékelése vagy tudata nélkül. Mikor fölébredt, úgy érezte, hogy kitűnően emlékszik az egészre, tollat, tintát és papírt vett elő s tüstént és teljes odaadással leírta az itt megőrzött sorokat. Ekkor, szerencsétlenségére, egy porlocki vendég kereste, pénzügyben, s körülbelül egy óra hosszat feltartotta munkájában, s mikor a költő a szobájába visszatért, nem kis meglepetésére és bosszúságára úgy találta, hogy fejében még mindig megmaradt ugyan a vízió általános tartalmának bizonytalan és homályos emléke, de, nyolc-tíz szétszórt sor és kép kivételével, a többi mind eltűnt, mint képek a folyó tükréről, amelybe követ dobnak; azonban, sajnos, anélkül, hogy később újból kiépültek volna...

Az emlékezetében mégis megmaradt töredékekből a Szerző több ízben próbálta saját maga befejezni azt, amit eredetileg készen kapott. *Számeron hádion ászó*: a holnap azonban még mindig nem jött el... (Az első kiadás jegyzete, 1816.)

KUBLA KÁN

Hős Kubla kán kéjpalotát
építtetett Xanaduban,
hol roppant barlangokon át
naptalan tenger fele vág
az Alf, a szent folyam.

Mérföldnyi jó földet tizet
fallal s tornyokkal övezett:
tömjénfa nyílt ott, illat volt a lomb,
tündöklő kertek és kanyar patak,
s nagy, ősi erdők, vének, mint a domb,
öleltek zöld és lapos foltokat.

De óh! a zöld bérc cédrustakaróján
romantikus mélység nyílt s elhanyaglott!
vad táj! mint ahol szent s bűbajos órán

szellem-kedvesét sirva gyászoló lány
holdasfehér kísértete csavargott!
S e szakadékból, szüntelen dohogva,
mintha a föld gyors, nagy szíve dobogna
hatalmas forrás kényszerült elő:
félig-zárt torka — ugrós jégeső
száll így, s polyva a hadaró alatt —
ívben dobált nagy kődarabokat,
s e táncoló sziklák közül kilökte
a szent folyót, egyszerre s mindörökre.
Őt mérföld erdőt szalagokra vágva
völgyekbe vette kigyós iramát
a szent folyó s a barlangokon át
alázúgott egy halott óceánba:
s e zajban Kubla kánnak iszonyú
ős jóslatok harsogtak: Háború!

A kéjpalota árnya lengve
ringott a vizek fölött,
barlang s forrás egy ütemre
muzsikált és öblögött.

Ritka művészet és csoda:
jégbarlangok és napfénypalota!

Egy szép kisasszonyt láttam én,
álom ez, mese:
abesszin lány volt, Abora
hegyéről zengett a dala
s cimbalmot vert keze.
Ha fölébredne bennem
zenéje és dala,
gyönyörűségében a lelkem
fölepítené csupa
muzsikából azt a szép
fénypalotát! jégtermeket!
s ha látna, mert hallana, más,
kiáltana: Vigyázz, vigyázz!
A szeme láng, haja libeg!
Hármas kört reá elébb, —
s csukja szemünk szent borzalom,
mert mézen élt ő, harmaton,
s itta a Menyország tejét.

Fordította: SZABÓ LÖRINC.

AZ ANTIKRISZTUS

IRTA: STEFAN GEORGE

„Ott áll a hegyen, jön a ligeten át;
láttuk, bor a viz, ha akarja; szavát
a halottak is értik a sirban.”

Tudnák csak, éjszaka hogy hacagok;
eljött az időm, kint vár a horog,
és telik a, roskad a háló.

A böles, a bolond, — nyargal ma a nép,
erdőt kiszakítva, tiporva vetést
tör utat diadalmenetemnek.

Mindent, mit az ég megigér, megadok;
hajszálnyi csalás, de ki látja, mikor
érzékeitek veri vakság?

Megadom, ami ritka, nehéz, ahelyett
a Könnyüt; arany ez a sár s tietek
ez az uj zamat, illat, e fűszer.

És amit a nagy próféta se mert:
tanultok — eke, borona sose kell —
szipolyozni nagy, ősi erőket.

A Férgék Úra ma hazát alapít,
kincs s pálma övé; s ha van maradék:
pokolba a lázadókkal!

Ujjongtok az ördögi Látszat előtt,
pazarolva a vért meg a régi velőt,
s a nyomort csak a vég szeme látja.

Nyalod akkor üres vályúimat, óh
futsz, csordá, de lángol az udvar, az ól,
s megdördül a Kürt, az Itélet.

Fordította: SZABÓ LÖRINC.

INSTANS TYRANNUS

IBTA: ROBERT BROWNING

I.

A pár millióból (több? kevesebb?)
aki felett
úr vagyok, egy senki — sikerült —
valahogy kikerült.

II.

Megütöttem, persze: lapúlt bele, —
mi az ő ereje?
Súlyom leszögezte s végtelen
kitartó gyűlöletem:
s feküdt, rosszabbtól félt valahogy:
se panaszs, se szítok.

III.

„Allna, ha különb volna, valaki,
ha kezem megüti;
de porszem! s köd üli a lyukat,
ahová beragad!”
S csel jött, lép, ravasz, kifinomult, —
megvagy, nyomorult!
S nem, nem. Hullt pénz és drágakő:
nem bujt elő.
Vér s hús csak megvész valamitől:
rózsákban a tör,
inyenc izek, kenet, illatok, —
neki jobb a piszok.

IV.

Pereputtya? Anyát, fiút
lefogatok: az út
meglesz hozzá s a kilincs!
Nem: senkije sincs!
Néhány millió: üldözi hol egy
barát, akinek
élete-vagyona mutassa, hogy
ura én vagyok?
Sehol! S mosolygok dühömön át:
jól érzi magát
a vacak, mint moly vagy serke teszi,
— hogyne, hisz elég pici!

V.

És még jobban fölingerelt
az a száj, a levert
arc gondja, félsze, a szem felett
mulya rémület,
s a hülye zavar s a sanda vágy,
hogy mentse magát.
„Nem! — szóltam — senki rongy
bánthat? poronty,
béka s pocok: ellenfelem?
Ez a sérelem!
A tigris rúgom s lapul élém,
s bámulna, hogy én
ilyennel állok harcra ki!
Nagy lesz a kicsi,
ha bosszant, — így áll a dolog!
E varangy rajtam kifog?
Varangy! s ha fél-országom az ár,
megéri a király!”

VI.

S indultam, tervem mit se mulaszt,
kiirtani a pimaszt.
Tűz-hálóm gyűrűben feszül
odúja körül,
s mennydörgésemmel a föld alatt
párosítva aknáimat,
vártam, vigan, természetes,
hogyan: most mi lesz?

VII.

S egyszerre... Csak ne legyints!
Azt mondtam: „senkije sincs”?
Mondd inkább: pajzsa nőtt az egész
égbolt fölébe, és
a pajzs köldöke a nap maga,
s egy Kar rohant át rajta, a
föld karja, mely védve borult
oda, hol az a dög megvonult!
Érted? A bitang, — látván: ez a vég —
fölugrott s Isten köntösét
ragadta meg az ima kezeivel!
— És, én rémültem el!

Fordította: SZABÓ LŐRINC.

S Z E M L E

MUSSOLINI VÁLOGATOTT BESZÉDEI

ÍRTA: SEBESTYÉN IMRE

— „Itt, uraim, egészen nyugodtan meg kell állapítanom, hogy a hangzatos mondások, melyeket a tömegekhez intéznek, legtöbbször az állam romlására vezetnek.”

Mussolini.

A fasizmus, még tojásában, nem volt egyéb, mint a háború befejeztével a frontról visszaözoñló munkanélküli katonák mozgalmá a mindennapi kenyérért. A tönkretett ország nem is gondolhatott arra, hogy minden fiának megélhetést nyújtson, a háborús gyártásra berendezkedett nagyipar egyszerre fuldoklási rohamokat kapott, amint nem volt miért többé municiót és hadianyagot gyártani, a munkásság minden erőfeszítése arra irányult, hogy legálább azokat ne lökjék ki az uccára, akik a háború éve alatt dolgozhattak s a saját érdekükben kénytelenek voltak a front visszazúduló katonái ellen fordulni. A kapitalizmus válsága Olaszországban is megkezdődött s egyre rohamosabban közeledett az elképzelt kibontakozás: a kommunista diktatúra felé.

Ebben a válságos pillanatban, amikor a nagyobb olasz városok tornyain már piros zászlókat lengetett a szél és tömegek százezrei vonultak fel naponta az uccákon, éltetve Lenint és követelve a proletárdiktatúra kikiáltását, amikor néhol a helyi tanácsokat már meg is alakították, a tőkének jól meg kellett fontolnia, hogy mit nyerhet még és mit veszíthet. A háború szenvedéseitől felbőszített nép egyre sűrűbben és félelmesebben lázongott a háború létrehozója: a kapitalizmus ellen. A munkások kisajátították a gyárat, a béresek elkergették a birtokok gazdáit, ebben a tevékenységükben pedig sokkal kegyetlenebbül és kíméletlenebbül jártak el, mint a mi munkásságunk. Az olasz temperamentum, ha nem is olyan mély és szinte vallásosan az emberit kiélő vérmérséklet, mint a szláv, de heveségében vetekszik azzal. Tehát: a tőke mindent elveszíthetett, de viszont nyerni már nem nyerhetett semmit.

Ekkor született meg Mussolininek, a volt szociáldemokratának, szindikalistának és anarchistának agyában az a kézenfekvő gondolat, hogy a frontról hazatérő katonaságot őrmestertől, esetleg hadnagytól lefelé az olasz tőke szolgálatába állítsa s ennek a szolgálá-

latnak ellenében biztosítsa számukra a megélhetést, a saját számára pedig a hatalomrajutás lehetőségét. Ugyanakkor, amikor a kommunisták tízezres csoportokban vonultak fel az uccákon s kezdetét vette a tulajdonképpeni forradalmi mozgalom, Mussolini összehívott százötven frontharcost és megalakította az első fasót. Kik voltak az első százötvenek? Azok, akik fegyverrel a kezükben tértek haza, otthon csak zűrzavart és felfordulást láttak s nem voltak elég logikus gondolkodásúak ahhoz, hogy belássák: a háború utáni zavarokért azok felelősek, akik a háborúban résztvettek, vagy azt támogatták. De a tömeg, mint mindenütt, Olaszországban is könnyen befolyásolható jelszavakkal és nagy hanggal. A dolog lényege az volt, hogy a tőke megmentse, ami még esetleg menthető és ezért hajlandó volt áldozatokat hozni megmentőiért.

Tehát: zűrzavar volt, s volt egy politikai zseni, a siker zsenije, Mussolini, akiről Tagore igen finom megérzéssel azt mondja, hogy inkább esztétikai, mint etikai szempontból monumentális.

S Mussolini, aki sztrájkot szervezett Forliban, hogy a tripoliszi háborút lehetetlenné tegye, megcsinálta magában a kompromisszumot: hatalomra juthatok a frontharcosok vállán, a kapitalizmus segítségével, ezért a verébért pedig érdemes feláldozni égi meggyőződéseim álommadarát. Machiavelli tanítványa elérkezettnek látta az időt a cselekvésre: és beszélt.

*

Most, hogy végiglapozzuk azokat a válogatott beszédeit, amelyeket Zichy Rafaelné fordításában adtak ki, keressük, kutatjuk Mussolini hatásának titkát, belső, mondhatnám etikai gyökerét annak a mozgalomnak, amelyet fasizmusnak neveznek.

Ezeknek a beszédeknek az olvasása elszomorító. Mert látja belőlük az ember, hogy a nagy és évezredek kultúrájú Olaszországban milyen kevés kell ahhoz, hogy valaki az emberekre hatni tudjon. Ezek a beszédek, összehasonlítva a mi kicsiny országunk Kosuth-jának a beszédeivel, megdöbbentően üresek, puffadtak, izléstelenek, cinikusak és pózosak. Hol van ettől a szónoktól a mi Kosuthunk? Milyen toronymagasságában az etikumnak, a művészetnek, a logikának és a szív melegének, az úri tartózkodásnak és stílusnak! Mussolini ujságíró volt, még pedig kezdetben a vidéki *Osz-tályharc* nevezetű szájjas szociáldemokrata ujságnak volt a szerkesztője. Ez még ma is meglátszik rajta. Beszédeiben nem a mondanivaló dominál, hanem a szó. Irtózatossága a szavaknak. De ha keressük a mélyükön a választ arra a kérdésre, hogy: mi hát a fasizmus, mik a céljai, mi a programja, milyen viszonyban van a szocializmussal, hogy kívánja megoldani, nyugvóponttra juttatni a tőke és a munka örök ellentétét stb., hiába keressük. Mert Mussolini nem azért beszél, hogy a fasizmust világossá tegye, hanem azért, hogy elburkolja. Ezért beszédei többé-kevésbé jól sikerült napoleoni pózok, felszínes történelmi rekvizitumokkal felcifrálva,

banális dicsőítésekkel vagy fenyegetésekkel felpuffasztva s minden esetben más vágányokra való terelése az ügynek.

Ha külpolitikáról beszél a szenátusban, szavai nem egyebek általánosságoknál. „Olaszország álláspontja a kisántánt államaival és általában az utódállamokkal szemben lényegében a békeszerződések megtartásának szellemétől van áthatva, mert a jelen viszonyok között csakis az ilyen politika hozhat jó gyümölcsöket a dunai államok gazdasági rendezése által, mi egész Középeurópa viszonyainak rendezéséhez nagyban hozzájárulna.” Micsoda halandzsa ez! Nem több és nem kevesebb, mint a mi politikai pártvacsoráinkon rezgő tenórban elmondott vicinális tószjtjaink. Vagy: „Olaszország hajlandó az áldozatok reá eső részének viselésére, *hogya ennek szükségét látja* Európa gazdasági egyensúlyának helyreállítása érdekében.” Kérdés már most: mikor látja szükségesnek? *Majd. Ha.* Tessék csak összehasonlítani ezzel a Gazdák Biztosító Intézete részéről elhangzott nyilatkozatot, amely válasz kívánt lenni arra a vádra, hogy ez az intézet is tagja a biztosító kartelnek: „A Gazdák Biztosító Intézete nem tagja a kartelnek, *csupán aláírt egy megállapodást*, hogy nem szab más díjtételeket, mint amilyeneket a kartel szab.” Mi a különbség a két nyilatkozat között? Egyik éppen olyan üres, mint a másik, az egyik éppen olyan ravasz, mint a másik és egyaránt visszás mind a kettő. Csak az egyik Rómában hangzott el a szenátusban, a másik meg Győrben, a gazdák gyűlésén. Avagy: „Azt hiszem, biztosan értelmezem a Ti gondolatokat és szellemetek legmélyebb forrását, ha azt állítom, hogy a fasiszták az elsőtől az utolsóig, a legfőbb vezértől a közkatonaig egy dolgot követelnek: imádott hazájuknak, Olaszországnak szolgálni ájtatosan, alázatosan és hajthatatlanul.” Persze, jól értelmezte a forrást. S természetesen hajthatatlanul. Sőt minden idegszálát megfeszítve. Mert ez a fasizmus. De hogy *hogyan* szolgálják a hazát, mi a program, mit kell végrehajtani, azt nem mondja meg. Hogyan illeszkedjenek ezek a „hajthatatlan” cselekedetek egy nagy egészbe s mi ez a nagy egész: azt nem mondja meg. Soha. Még akkor sem, amikor ő maga teszi fel a kérdést: Mi a fasizmus? Igaz, mondhatná valaki: Mussolini ezeket a frázisokat a tömegnek, tehát katonáknak, diákoknak, női szervezeteknek stb. mondja s azok úgyis csak az általánosságban mozgó fellengősségeket veszik be. Mussolini nemcsak a tömegnek mond frázisokat. S elvégre Kossuth is tömegekhez szólt. Tömegeknek írt. S tömegeknek, sőt nagyon is alacsonyrendű tömegeknek szólt a másik oldal vezére: Lenin is. Mégis micsoda különbség! (Az összehasonlítást itt nem politikusokra, hanem mint szónokokra vonatkoztatom.) Ha világosan akarjuk látni, mi a meggyőződése Mussolininak a termelés módszereit illetően, akkor elszólásaira vagyunk utalva. A Kereskedelmi Kamarában mondott beszéde mutat rá erre a meggyőződésre: „Nem hiszem, hogy az erőknak az a komplexuma, amely az iparban, a földművelésben, a kereskedelemben, a bankokban, a

közlekedésben a kapitalizmus neve alatt szerepel, utolsó napjait élné” — mondja egy helyen. Az a szocialista, aki néhány évvel előbb így ír: „Olaszország nyakán kétszázötven analfabéta és korrump képviselő ül, méltók vezérükhöz, Giolittihez. Vagy kiseperjük őket, vagy elpusztulunk. *Azok az eszmék, amelyekkel Olaszországot kormányozzák, a múlt század lomtárába valók... A szocialista párt nem működhetik együtt ezekkel a polgári pártokkal, mert ez a proletáriátus elárulása.*” Ma már kitűzi a Kamara programját: „az egyensúly, az egymásmellérendeltség és az összeegyeztetés programját”.

Ha tehát tudni akarjuk, mi a szándéka Mussolininek, találgatásokra és elszólásokra vagyunk utalva. Ezekből az elszólásokból világosan kiderül, amit cikkünk elején mondtunk: megmenteni a kapitalizmus számára, ami menthető, még pedig a kapitalizmus áldozatkészségével és támogatásával s ugyanakkor betömni a munkásság száját nyolcórás munkaidővel, egyeztető bírósággal s más efféle úgynevezett szociális vívmánnyal, ami csak elodázza a tőke és a munka ellentétének rendezését, de nem oldja azt meg.

De már most lássuk Mussolini legbelsőbb meggyőződéseit arra vonatkozólag, hogy milyen a világnézete, *mit hisz*, van-e filozófiája s alkotott-e magának olyan rendszert, amelyből szervesen folynának az intézkedései. A páduai diákokhoz intézett „szárnyaló” beszédében ezeket mondja: „A kormány, melyet képviselek, olyan kormány, amely legalább is ami a fejét illeti, elveti magától a materializmust és azokat a tanokat, amelyek csupán materialista szempontból akarják megmagyarázni az emberi társadalom történetét s amelyek a történelemnek csak egyes jelenségeit s nem az egész történelmet, egyes eseteket s nem magát a történelmet tanulmányozzák”. Ugyanaz a Mussolini egy nemkevésbé komoly társaságban, a képviselőházban már a következőket mondja erről a dolgról: „Én úgy látom a világot, amint az valójában van: vagyis az önzések láncolatának világát látom”. Ezekből a történelmi materializmus dereng ki, míg a kettőből együttvéve egy olyan ember arca, aki mindig azt vallja, amire szüksége van s mindig arra esküszik, ami az érdekeinek hasznos.

Volt nekünk egy kereskedelmi miniszterünk, aki szükségesnek látta hangsúlyozni, hogy ő nem ellensége a kereskedelemnek. Ez a humoros eset jut eszünkbe akkor, amikor Mussolini a lombardiai acélgyár munkásainak azt mondja, hogy: „Ez a kormány, amelynek elnöke vagyok, nem munkásellenes kormány”. Avagy, ami még tragikómikusabb: „Ne féljeteK semmit az én kormányomtól”. Ezek a belső ellentmondások bizonyára nem esnének meg, ha Mussolini fegyvelmezettebb elme volna, vagy ha volna valami érzéke a stílus belső tisztasága iránt, ami csak az igazán magasrendű lelkek tulajdonsága. Nem mondana ilyen nyilvánvaló abszurdumokat: „Egy olyan nép, mint a mienk, amely tehetséges és szenvedélyes,

szükségképpen harmónikus és egyensúlyozott is". Az ember bosszankodik, amikor efféle olvas.

*

Egészen véve lesújtó az az ismeretség, amelyet Mussolinivel köt az ember. Mindazok az elvek, amelyeket a kormányzásra és a hatalom gyakorlására vonatkozólag rendszerbe gyűjtött Macchiavelli, Mussoliniban testesülnek meg olyan hallatlan tisztasággal, amilyennel még soha eszmék meg nem testesültek. Olyan cinikus, hogy az már imponáló. „Majdnem minden olasz tudja, hogy nem szeretek szónokolni” — mondja. Ki tudja választani azokat, akiknek a szolgálata hasznára lehet. Ha kell, előre küldi a csatornák népét s lármáztat, romboltat; ha kell: tudományos akadémiát alapít. Ha kell, felvonultat háromezrezer feketeingest, akinek az az egyetlen kenyeré, hogy parancsszóra felvonul, ha kell: aszsonyi gyülekezetekben lángol és áhítatoskodik, ha kell: térdenállva fogadja a pápa áldását s ha kell: templomi, ultramontán körmeneteket ugrat széjjel: hazudik is. Tud nyers lenni, de tudja a *Gaudeamus igitur*-t is és együtt énekel a diákokkal. Célja és egyetlen életformája a hatalom. Eszköze a fasizmus.

Ha már most megnézzük, mi az, amit a belpolitikában megvalósított, — ami mégis csak a legfontosabb, mert ez adja meg a nép életének a formáit és rendjét, — ő maga három szóban precizírozza: takarékoság, munka, fegyelem. De milyen precizírozás ez? Mi az a takarékoság? Ha akarom, takarékoság az is, hogy nem építek iskolát, ha akarom pazarlás, hogy hadsereget tartok. Relatív valami. Mindenki azt érthet alatta, amit akar. Takarékoság, ha a gyáramban leszállítom a munkabéreket, pazarlás, ha felelem. Ford felelem, Citroen leszállítja. Munka? Munka volt Michelangelo munkája, de ugyanaz a munka már nem munka egy tőzsdeügynök szemében. És fordítva. Avagy munka, amit ki-ki annak hisz? Akkor a petróleumtröszt részvényesének munka az évi mérleg tanulmányozása is. Fegyelem? Ez a legrelatívabb valami a világon. Vitatkozni sem lehet fölötte. A katonának fegyelem, ha szó nélkül elmegy őrszolgálatra, a nazarénusnak fegyelem, ha megtagadja az engedelmességet. Frázisok ezek. A tulajdonképpeni program nem is ez, hanem az, amit a Munka Cartában állapított meg a fasizmus. A kapitalizmus számára megmenteni mindazt, ami a tőkés termelés létalapját jelenti: a profit lehetőségét, ugyanakkor a munkásság számára megvalósítani a Sorel-féle szindikalizmus külsőséges szervezetét, fasiszta-szindikátusokba tömörítvén minden foglalkozási ágat és a lakosság minden rétegét. Felvenni a harcot a kommunizmus ellen, de ugyanakkor *használni az eszközeit*. Lerombolni a szakszervezeteket s ugyanakkor szakszervezetekbe szervezni az egész államot. Hangoztatni a szabadságot és a szabadverseny jogosultságát, ugyanakkor új fogalmazást adni az állam és nemzet fogalmának, alárendelvén az egyént az államnak, pontosan úgy, ahogy a tanácsköztársaságok cselekszik. Lerombolni a parla-

mentet s a szindikátusok képviselőjét ültetni át a gyakorlatba, ugyanakkor azonban kikelni a tanácsrendszer ellen. Félmegoldások, kompromisszumok az egész vonalon. A lényeg gondos elkerülése és a külső formák „forradalmi” megváltoztatása. Ugyanaz, ami Mussolini beszédeit jellemzi: a demagógia, a „hajthatatlanság” hangoztatása hajthatatlanság nélkül abban, ami a lényeget illeti, és a sikermegingató őszinteség teljes hiánya, de külső máza... Ez lenne az a kristályosodási pont, amely körül az új állam, az új társadalom kialakul? Ez lenne Moszkva antipódusa? Moszkva egy percig sem titkolja, hogy mit akar: a régi rend tökéletes lerombolását. Őszintén megvallja, hogy ebben a munkájában minden eszköz jó a számára, ami célra vezet. Nyíltan kijelenti, hogy nem ismer becsületes vagy becstelen harcot, csupán harcot ismer. Nem helyezkedik azoknak az álhumanistáknak az álláspontjára, akik e-tűrik ugyan a háborút, sőt ha kell: támogatják, de tiltakoznak a dum-dum golyók és a mérges gázok használatát ellen. Mussolini nem ilyen nyílt, ő becsületes harcot hangoztat, de minden fegyvert használ. Tagadhatatlan, hogy a bolsevizmust mindenki azokkal a fegyverekkel akarja legyőzni, amelyeket az használ, de az istenért, akkor miért vallja magát a fasizmus másnak, jobbnak a bolsevizmusnál, miért vindikál magának erkölcsi alapot? Hiszen mindent felhasznál, amit azok felhasználnak és viszont semmit sem óhajt megoldani, azon az egyen kívül, hogy a kapitalizmust fenntartsa.

A bolsevizmus napról-napra expanzívabb hatalommá nő. Növekedése elsősorban az angol kapitalizmus gyarmati érdekeit veszélyezteti. Mussolini kiváló ügyessége abban áll, hogy a fasizmust, amely hosszú ideig csupán Itália belügye volt, az angol érdekek szolgálatába tudta állítani s megadta a lehetőséget és a példát az angol tőkének, hogy a bolsevizmus ellen pillanatnyilag védekezék. A példa hatása elsősorban az angol szakszervezeti törvényben nyilvánul. S hogy miként fog tovább folytatódni, azt nem nehéz eldönteni. Mussolini tehát, ugyanakkor, amikor Rómában szidja a munkások nemzetközi vonzódásait, minden skrupulus nélkül támogatja az angol kapitalizmust, amely, ugyebár, nem olasz nemzeti valami. Ugyanígy áll a dolog a külföldi kartellek és szindikátusok olaszországi érdekelttségeivel. De nem követeli meg az olasz tőkéktől sem, hogy kizárólag „nemzeti” legyen, mert külföldön való terjeszkedési lehetőségeit elősegíti és támogatja. Amíg tehát „nemzeti” szindikátusokba tömöríti a munkásságot, nem követeli meg a tőkéktől is, hogy „nemzeti” legyen. Miért dik-tálja az olasz acél árait a nemzetközi acélkartel? Hol ebben a nacionalista politika?!

*

A háború óta a fantasztikus méretű humbugok és blöffök korát éljük. Az emberiség kiábrándult egy csomó ideálból, amikor meglátta a mögöttük meghúzódó sivár tendenciákat. De az ember természete ideálokat követel. Ideálok nélkül nincs hit és hit nélkül

nincs élet. Az embernek ezzel az ösztönével való gigantikus visszaélések folynak az egész föld hátán. Ilyen visszaélés az olasz nép hazaszeretetével, naivitásával, lelkesedni-tudásával a fasizmus. Mögötte nem húzódik meg egyéb, mint egy hatalomra törő és magát a hatalom gyakorlásában kiélő ember akarata, olyan emberé, aki gyermekkorában halálra hajszolta a szegény öreg lovat és kitekerte a madarak nyakát, aki ifjúkorában éjjel-nappal robotoló anyjától hazugsággal csalta ki az utolsó garasokat s azon Svájcba ment, olyan emberé, aki a szociálista pártban is egyeduralomra törekedett, de mert a párt különleges szervezete és az ő igazi tudást nélkülöző célkitűzései ezt lehetetlenné tették, felcsapott az ellenkező érdekek védőjének. Közben hallatlan emberismeretre és a dolgoknak intuitive, mintegy felülről s tömegükben való megítélőképességére tett szert s mert sem az olasz frontkatonák, sem a diákok nem iskolázott szociológusok, könnyű volt felszínes frázisokkal és a zsold biztosításával magához vonzani őket. Ugyanazt cselekedte, amit Lenin: a frontkatonaságot fordította az állam ellen.

De míg félelmetes ellenlábasa beszédeiben az aszkétaságig puritán okfejtésnek, matematikai lényegbepoharításnak adja jelét és a szónoki formák radikális megvetőjének bizonyul, addig Mussolini beszédeinek egész kötetében nem találjuk a dolgok analizisének és világos feltárásának egyetlen passzusát.

Politikai, kormányozó zseni, ennek a típusnak minden kellemetlen attributumával, de a gazdasági és társadalmi fejlődésnek még annyira sem ismerője, mint egy piactéren szónokoló képviselőjelölt.

Egyet látott meg igazán világosan és őszintén, mint ahogy ilyen meglátásaik szoktak lenni azoknak, akik intenzív életet élnek: „A legfiábalóbb, a legnevetesebb, leggrotteszkebb kísérlet, amit csak el lehet képzelni, az, hogy Mussolinit el lehessen választani a fasizmustól, vagy a fasizmust Mussolinitól”. S ez a fasizmus óriási gyöngéje. S a bukásának is ez lesz az oka. Maga Mussolini mondja idézett szavaiban. S akkor a probléma még égetőbb lesz, mint valaha: miként lehet megakadályozni a kommunizmus hatalomrajutását?!

Olaszországban, úgylátszik, sikerrel járt a kommunizmus elleni védekezés a fasiszta módszer szerint. Nyugateurópa nagykapitalista államait összekovácsolhatja a Szovjetunió ellen s harcba is viheti ellene, talán a kommunista eszmék mai formájában, — a bolsevizmusban — való megtestesülését is gátolhatja, hozhat mély átalakulásokat is, de mert a materializmussal szemben nem állít egyebet, mint a tőke sívár materializmusát, a harc végső kimenetele nem lehet kétséges. A kapitalizmus nélküli még azt az átütő erőt is, ami a bolsevizmusban megvan: a hitet a nyomorúság és kizsákmányolás megszüntetésében, ezért a fasizmusban soha nem fognak az ezer nyomorúsággal sújtott társadalmi rétegek felszabadítót látni, mint ahogy azt lát a bol-

sevizmusban ma még a kínai kuli, a maláji gyapot- vagy kávéültetvénytudós, az afrikai néger, az angol bányász, nem fogja benne látni a nemzeti függetlenséget és az európai tőke alól való felszabadulást a hindu, az afgán, vagy a koncessziókkal megalázott kínai nép. Moszkva és London szembeállása kiéleződhet, az egyensúlyi állapot London javára billenhet. De akik világosan látják, hogy a kultúra nem azonos a kapitalizmussal s hogy a bolsevizmus rettenetes materializmusával csak magas szellemi értékeket lehet szembeállítani, azok tudják azt is, hogy a fasizmus kompromisszumos rendszere csupán az ellentétek eltakarására alkalmas, míg a mélyén rejlő kapitalista érdekek semmivel sem tisztetreméltóbbak a proletáriátus célkitűzéseinél. Borzalmasan kétségbeejtő kilátások ezek Európa számára, éppen az európai kultúra számára, kétségbeejtő kilátások a jövőre, mert a két leghatalmasabb európai szellemi egység: a kereszténység és kommunizmus összekapcsolódása helyett materialista bolsevizmust látnunk a mérleg egyik serpenyőjében, a másikban pedig materialista kapitalizmust. Az eszközök ugyanazok, a szellemi tartalmuk ugyanaz, de míg egyik oldalon a munka harci szervezete vonul a tőke ellen, addig a tőke harci felvonulása folyik a másikon.

Ebben a felvonulásban Mussolini Londonhoz csatlakozott, az angol kapitalizmushoz, — amely a felületes vagy hazug szemlélő előtt látszhatik európai kultúrának, — mert Mussolini hatalmi törekvései így látták jónak és célravezetőnek.

Mi lesz a harc végső kimenetele és mi lesz a kérdés végső megoldása?

Mussolini nem felel meg rá s talán nem is érdekli túlságosan.

A választ erre a katolikus Chesterton adja meg, amikor a magántulajdonnak a gyakorlatban való megvalósítását követeli, még pedig a társadalom minden tagjának a számára s kivétel nélküli érvénnyel. De ez a kapitalizmus halálát jelentené.

KODOLÁNYI JÁNOS

ÍRTA: SZEGI PÁL

Tekinthetjük-e merő történelmi és stílus-esetlegességgnek a naturalizmust, realizmust, pusztán irodalmi iskolának, vagy egy történelmi kor speciális formájának, beszédének? Nem a szemlélet örök formáinak egyikét jelenti-e inkább, a látásnak egy örök hogyanját? Egy naturalista-realista réteget minden íróban fölfedezhetünk, az ótestamentom lapjaiból is fölcsap már íze, assisi Szt. Ferenc áhítatos virágoskertjéből s Dantéból is épp úgy, mint akár Petőfi Sándorból.

A szürrealisták egyik vezére mondta, hogy minden nagy író szürrealista volt, s valóban elmésen bizonyította is. De nem kevésbé elmésen bizonyítható az is, hogy minden nagy művész

szimbolista volt, vagy akár *realista*. Szimbolista, realista, szürrealista elvont kategóriák csupán, melyeknek segítségével a ráció tisztábban tudja megközelíteni az irodalmi médiumot. S egy író nagyon is komplex, szásrétű lényéből, művészetéből mindig könnyűszerrel kipreparálhatjuk az éppen szükségelt szimbolista, realista, vagy szürrealista tartalmakat. De *megítélni* csak a maga totalitásában, organikus összetettségében lehet írót, irodalmat egyaránt. *Mallarmé a szimbolista* csak esztétikai preparátum épp úgy, mint *Zola a naturalista*.

A realizmus *organikus* jellegét hangsúlyozza a művész szemléletének, s magának a művészetnek is, melynek törvényei épp oly sokrétűek és épp oly kevéssé dogmatikusak, mint az élet törvényei. Mindazokban a korokban, mikor a racionalizmus a látás kategóriáit elmerevíti, a „realista” látásnak hivatása a merevség feloldása. A realizmusnak így *korok feletti* hivatása van: a realizmus az örök antitézis a fejlődés körforgásában. Mint az anyaföld, erőt ad fiainak, a vergődő Antheusoknak, akiket elkapott a levegő, kikben a lélek tárgyaltalan vihara széttörte a valóság bizonyosságát s a törvények parancsait. Ha tovább megyünk egy lépéssel, a naturalizmus, realizmus csak józanságot, *a szemlélettől való kötöttséget* jelenti már. S hogy éppen ma milyen hivatása van a realizmusnak, a szemlélet higgadt és biztos csöndjének s valóságának — az expresszionizmus tűzvésze, a szürrealizmus lelki zavara, s a konstruktivizmus merő formalizmusa után — nem kell hosszasan bizonyítani.

*

Kodolányi János eddig következetesen egységes témaköre és emberlátása, életlátása szinte csábítja a kritikust arra, hogy ítéletét általánosságban fogalmazza meg. Ha elolvassuk három első regényét, mintha egyazon munka más lapjait ütöttük volna fel. Lelkiismeretfurdalás és az elhamarkodott általánosítás vádja nélkül mondhatjuk, hogy a *Szép Zsuzska*, a *Börtön* és a *Kántor József megdicsőülése* egyazon témának más és más variációja csupán. Mindhárom regény alapélménye azonos. Mi az az alapélmény, mely oly nagy intenzitású, hogy az egész világot a maga képére formálta az író lelkében? Éppen Kodolányi művészetének szigorú következetessége teszi lehetővé *egyetlen* ilyen alapélménynek megállapítását. Nem is kell érzékeny, finom műszerekkel közelednünk Kodolányi emberkomplexumaihoz, nem kell bonyolult analízissel behatolni a végső tartalmakig. Kodolányi nem szereti az érzékeny műszereket, sőt a bonyolult analíziseket se. Emberlátásában inkább valami rajtaütésszerű kegyetlenséget érzünk, mint gondos, elmélyedő szeretetet. Alkalmi kritikusi ezért vetették szemére, hogy csak a bűnt látja, a lelkek sívárságát, s *mást* meglátni vak. Ez kétségtelenül igaz. De vajjon az író hibája-e ez? A kuporiság, kapzsiság, irigység, gonoszság buta embertelenségét írja meg, fenekéig kimeri embereinek lelkét, s nem talál benne mást. Sőt minél

mélyebbre merít, annál iszaposabbat, sötétebbet fog. Pedig Kodolányi, a naturalista, szinte a tudós lelkiismeretével vizsgálja embereit! Micsoda *etikus erő* van benne, micsoda elszántság, hogy lemerészel látni ezeknek a nyomorult lelkeknek kéngőzös fenekéig, s nem ég el a szégyentől, meghasonlástól, hogy embertestvérében, tulajdon apjának, anyjának lelkében pokolgózt, hazugságot, embertelenséget kell látnia? Utálja a mázt, a hazug csillogást, mellyel az emberi lélek piszkos szakadékait szokás elfedezni, s ami csak vasárnapi ruha.. Ismeri az ünnepi szenteskedések nagy belső hazugságait. S mindent, amit mond, a valóság szörnyű erejével mondja. Az igazság erejével. Vádiratok ezek a könyvek. Vádiratok az eredendő emberi gonoszság ellen, és konkrétan vádiratok az ellen a társadalom ellen, melynek legfőbb törvénye az önzés, s az ellen a közigazgatás ellen, melynek módszere a csalás, stílusa a pöffeszkedés, bázisa a butaság. Vádirat az Állam ellen, melynek a kizsákmányolás a kenyerere.

Kodolányi az agitátor írók fajtájából való. A magyar falú életének visszasságait írja meg, mert a falusi élet bűnei, hanyagságai legmeztelenebbek, legkiáltóbbak. Regényeinek hőse a paraszt. Többen fölvetették a kérdést, vajjon *korszerű* regényhős-e még? Hiszen a lélekrajzolás ma a legösszetettebb komplexumokat fejti föl, s a megfejthetetlen titokzatosságának határáig tudja követni az indulatot, s a távoli, kifejezhetetlen tartalmak izgalmasában találja meg az új szépséget. A maga nyers valóságában, különös „pszichológiai finomságok” nélkül rajzolni életet korszerű-e még? Korszerű-e most parasztregényt írni? Kodolányi erre a kérdésre bizonyára úgy felelne, hogy ha formailag, esztétikailag *talán* nem is korszerű, etikai szempontból kétségbeejtően, fájdalmasan az. S lehet-e, szabad-e kettéválasztani az etikai és esztétikai szempontokat?

Nyugodtan állíthatjuk, hogy a paraszt még mindig megfejtetlen rejtély az irodalom számára. S bizonyára az is fog maradni mindég. Kérges zárt nyugalma alatt *ismeretlen* örvények bújnak. S hányféle elemből rétegződik össze furcsa kultúrája! Kodolányi a háború utáni falú lelkét nyitja föl előttünk, mely teleszivárgott a városok szemetes álkultúrájával. Tudóskodó várost, szagos parasztok, furcsa városi „kosztümbe” és „crep de Chine”-be öltöző kényes parasztlányok és a városi proletárnál százszor proletárabb nyomorultak élnek ezeken a lapokon, s fertőzött ábrándozások, melynek szíve Zerkovitz pesti muzsikájára dobog! Az irigység, alamuszóság hinára lepte be itt a lelkeket. Nincs egy egyenes szó, minden beszéd furcsa kertelés, s a hazugságnak már rossz íze sincsen, beleszívódott ecetje az élet, a mindenség szövetébe, s hovatovább ott tartunk, hogy a Hazugság maga az Élet. Hazugság az élet, mert erkölcsi bázisa kitöredezett.

Ime a szörnyű vádirat, melyet Kodolányi minden regényében megfogalmaz és amellyel arcába vág embernek, társadalomnak.

Igen, nagyon helyesen láttak a föntebb aposztrofált kritikusok! Aki Kodolányi írásait elolvassa, annak pirulnia kell. Mert ezekben a regényekben minden szemét. *Csak az író szándéka, akarata nem az.* Mondottuk már, hogy Kodolányi az agitátor írók fajtájából való. S olyan társadalmi problémákat feszeget, melyek tulajdonképpen csak tíz százalékban problémák, kilencven százalékban bűnök. Állandó témája a mindinkább terjedő egyke, s ezzel együtt az óriási méreteket öltő gyerekelhajtás. Támadja az Állam föld-uzsoráját, mely megteremtette a legnagyobb anakronizmusok egyikét, a földtelen parasztot. Kicsoda meri, ismerve a dolgok igazi arcát, azt állítani, hogy a paraszt nem korszerű regénytéma? Mi társadalmi és etikai érveken túl, még tisztára irodalmi szempontból is *egészségesnek* ítéljük a paraszttal való foglalkozást. Egészségesnek ítéljük éppen a mai irreális lélekfintorokhoz szoktatott és a lélek útvesztőjében esztét veszített irodalom idején. A paraszt van legközelebb a földhöz. Szinte maga is föld. Mintha az Úristen lehelete még nem formálta volna át egészen azt a port, amelyből gyúratott, s a paraszt testvére a földnek, mint por, a pornak. Szenvedélyei elementárisabbak, bűneinek sodra, mélysége nagyobb, elriasztóbb. Egész lénye *ember és természet határmegyéjén mozog.* Meztelenebb, mint az elszublimált, elintellektualizált kultúrember. Gonoszsága, mely lelkét mélységeig befertőzte, sem oly bizonytalan, problematikus: legalább formái, hazugságai nincsenek. Gonosz, hát gonosz a feje búbjáig, gonoszságának nincsenek mellékkörülményei, leheletfinom magyarázatai. Így lesz gonoszsága egyetlen tartalmává, s az ezt figyelő regényíró így lesz durva általánosítónak a kritika szemében. Olyanná, akinek nincsenek finom műszerei, és aki nem szereti a bonyolult analíziseket. De minek sztetoszkop az égdörgéshez? A paraszt, igenis, megtanítja *életet látni* az író. S a mai irodalomnak lelki káoszában semmire sincs olyan nagy szüksége, mint az *élet* ízére.

*

Kodolányi alapélménye, *ösélménye* az emberi gonoszság. Nagyon közéről láthatta az irigykedést, zsugoriságot, képmutatást, hogy lelkében ilyen nagy feketeség maradt utána. Az a gesztus, mellyel az ellágyulást, szánalmat elhessegeti magától, már szinte nem is férfias, hanem embertelen. Mindezt természetesen megállapításként szögezzük le, s nem ítéletnek. Embertelennek, fájdalmasnak, de Kodolányi művészetére mélyen jellemzőnek tartjuk önéletrajzi regényének egyik mondatát: „Mit, elvégre megengedhetem magamnak, hogy megsajnáljak egy embert.” (p. 227.). *Lényéből teljes mértékben hiányzik a líra.* Annál fontosabbnak tartjuk ezt a megállapítást, mert irodalmi pályáját verseskönyvvel kezdte. Hiányzik belőle a líra, bár minden jelenséghez a lélek felől közeledik, mert mindent úgy mér meg, hogy mennyi benne a hazugság.

Legelső munkái egyikének azt az alcímet vagy műfaji

meghatározást adta: „*délbaranyai tanulmány.*” Valóban mindhárom regényét, s méginkább *Sötétség* c. novelláját leíró etnográfiai és etimológiai tanulmányoknak is tekinthetjük. Mert Kodolányi szinte tudományos lelkiismerettel dolgozik. Egyik kritikusa mondta, hogy a népköltési gyűjtemény egy kötetét helyettesítik ormánsági „tanulmányai.” Túlzottsága mellett is sok igazság van ebben a megállapításban. Kodolányi kitűnően ismeri az ormánsági nyelvet. S ez az ismerete nem a nyelvtudós hűs szótárbölcseisége. Melegen buggyan száján a „hazai” nyelv, melyet életnek érzünk és nem formulának. Leheletét, pulzusát érezzük, irracionális mélységét, ősiességét, sodrát. Minden árnyalatát ismeri ennek a nyelvnek. S mindenekelőtt azokat a nyelvi formulákat álcázza le, melyeknek egyszerű bölcseiségeivel és látszólagos igazságával a paraszti lélek bűneit szokta letakarni. Mennyi meggyőző erő van ezekben a lelkük aljáig hazug mondatokban! Milyen mélyre rejtőzött ezekben az embereken a hazugság, hogy ilyen „őszinte” formákban tud megszólalni! Egy fiatal asszony születendő második gyermekét akarják erőnek erejével „elfujtani” a *Sötétség* c. novellában. Az asszony fél a haláltól. De rokonai szörnyű érveket tudnak a második gyerek ellen. S itt bomlanak ki azután a sodró, rettenetes mondatok, melyekben mindenkinek hinnie kell, melyek olyan mélyről szakadnak föl, hogy „csak igazak lehetnek”: „Az ember nem patkány, se pocok, hogy únos-úntalan hullassa a kölykit.” „Ölég egy gyerekek. Az istennek is csak egy fia vót.” „Az én házamba nem futosgálnak a rajkók. Nem patkányfészök az.” Az emberi méltóságra való álszent hivatkozással követik el a legnagyobb embertelenségeket, s a lelkiismeretüket süketté, némává teszik ilyen *mondatokkal.* Kodolányi művészetének *nem csak eszköze, hanem témája is ez a nyelv.* Éppen azért nevezte ormánsági tanulmányának írását. Nyelvkultúrája különben a legtisztább, legklasszikusabb. A népnyelv, a tájszólás csak mint valami objektum szerepel írásaiban, mint regényeinek *egyik hőse.* S minden hősei között ezt ismeri legjobban, legközvetlenebbül. Ha tájleírásait olvassuk, ezeknek hűvös nyugalma, racionális biztossága és *tiszta irodalmisága* sokkal általánosabban fogja jellemezni Kodolányi nyelvkultúráját.

Szép Zsuzska regényét kell közelebbről megvizsgálnunk, ha ennek az állításunknak bizonyítékait keressük.

Az egyszerű, egyvonalú cselekmény éles és tiszta kontúrokkal fölfestett háttér előtt pereg. A háttér merev tájkép-nyugalma nagyobb, mint a figurák életének átütő ereje. Ennek a regénynek nincs hullámmása, sodra, ritmusa. Minduntalan *megáll a regény,* s élesen exponált tablókká merevedik. Ezeknek az állóképeknek csöndje, klasszikusan áhitatos, formailag tán túlszabatos természetleírásokban emelkedik legmagasabbra. Tulajdonképpen hőse nem is Szép Zsuzska, hanem a gondosan figyelt természet. Ebben a természet felé irányított figyelemben, ennek áhitatában Kodolányi lírikus tartalmának utolsó megnyilatkozási kísérleteit

érezzük. Már azért is érdekes tanulmány ez a legelső regény, mert egy halott lírai réteg lerakódását vizsgálhatjuk meg benne.

Egy képet nagy részletességgel, sőt kimerítő pontossággal tud leírni. Ha szerkezetét nézzük, ez a kis regény több egymáshoz fűzött tabló csupán, egy sereg állókép. Nem a mozgás ritmusában, a cselekvések kontinuitásában feloldva látja az életet még az író. Látása a szobrász *megmerevítő látásához* hasonlítható. Kodolányi különben, későbbi munkáiban is, *legplasztikusabban* látó íróink közé tartozik. Első regényének nagy nyelvkultúrája mögött még kemény, durván elnagyolt, s éppen azért néhol dekoratív hatást keltő figurák is mozognak. A tökéletes írás-kultúra, érett stílus mögül csak lassan bomlik elő a *látás igazsága*. Néhány *nagy jelenet* sokszor bombasztikus, s már a valószerűtlen határát súrolja. Mert a pátoz megöli a realizmust, de nem a stílus, hanem a látás pátozsa. Természetesen ennek a regénynek is van egy-két megdöbbentően igaz részlete. A nazarénus asszony párbeszéde ilyen. S ilyen a számító, embertelen „háborúban beszíjjasodott lelkű” Lőrincz Lajos egész figurája, akinek nincsenek meggyőződései, csak érdekei vannak. A vén Szép Zsuzska szeretője lesz, hogy szerelem után az ágyban előnyösen tárgyalhasson Zsuzska házának vételáráról, s az üzlet feltételeiről.

Zsuzska alakja már sokkal bizonytalanabb realitású. Egy számalomra méltó vén dög, akiben csak a szomorúság emberi, illetve csak az emberi benne, hogy szerző szomorúnak mondja.

Második regényében, a *Börtön*-ben az ember felé vezető utat tette meg Kodolányi. A háttér, a keret puritánul leegyszerűsödött, s a figurák éles kontúrjai forró, emberi életet, meleg, lüktető bűnök és tragédiákat fognak össze. A regény sodra is nagyobb. A rövid, hirtelen fejezetek életközelsége már teljes stilizálatlanságnak hat sokszor. A cselekmény ugyan még itt is *egyvonalú*, a kompozíció mégis egy lépéssel közeledést mutat a *regényszerűség* felé. Itt már nem a természet a regényhős. A regény középpontjába, sőt mindent elhomályosítóan előtérbe egy férfi alakot állít: Varga Nagy János figuráját. Ha első regényét tájképnek neveztük, ez a második *egyetlen portré*. A gögös, zárkózott, hideg, fősvény parasztnak szigorúan precíz lélekrajza. Kicsit a magányosság regénye is ez a könyv. Milyen magányossá lesz irigységében az ember! Hogy kifordítja sarkaiból az egész világot a gonoszság! Milyen áthághatatlan szakadékot von ember és ember közé! Nem is a lélek tartalma már, hanem parancsoló zsarnoka, sötétsége, pusztulása, börtöne. Börtönszaga és halálíze van ezeknek a mondatoknak: „Nincs apa! Nincs fiú! Farkasok vannak. De testvér nincs.” — „Nincs szeretet. Csak pénz van!” Ez az idézet mottója lehetne az egész regénynek. Mottója és summája egyben. Micsoda kifordult világ ez? Micsoda kifordult lelkek? Varga Nagy János, mikor a felesége haldoklik, morcos, zsörtölő hangon ordít: „dögleni, betegeskedni, azt tudtok”, s ugyanakkor éjszaka az istálló-

ban, beteg, döglődő lova „sóhajtását” hallva, lelke mélyéig megrendül s kétségbe esve csuklik föl hangja: „Édös egy lovam!” S valami álm, vagy gyerekkori emlék rémülete keverődik ezzel a sóhajtással, s ebben a fölkiáltásban az egész élet mélységes hiábavalósága fáj föl.

Egy pörnek története ez a könyv. Testvére és apja ellen száll pörbe Varga Nagy János néhány hold földért, mellyel megrövidítette őt az apai végrendelet. Úgy vágnak egymásba a pörös felek a bíró előtt, mint az örült farkasok.

De Varga Nagy János még nem maga az emberi gonoszság. Az író még itt is inkább a szíve vezette, mint a szeme. S látjuk a nagy „*igazságszolgáltatást*”, látjuk, hogy rokkán meg és pusztul el az az erős, vad gög, mely kitaszított magányosságában erősebb volt „az istennél is”.

Emberi mélységében és emberi igazságában nagy ez az írás. Emellett formai szempontból is zárt, tökéletes. Az első regény patetikus-romantikus elnagyolásainak itt már csak egész halvány nyomaira akadunk. Pl. minden szimbolikus ereje, feszültsége mellett is szerkezeti hibának tekinthetjük, hogy a ló és a feleség halálának párhuzama a regény kétharmad részét dominálja. De emellett a nagyszerűen meglátott és megrajzolt részleteknek oly nagy gazdagsága jellemzi ezt a mindössze száz oldalas munkát, mely már nem tekinthető *nagy ígéretnek* többé, mert beteljesedésnek is nagy és tiszteletreméltó.

Lehet-e regénynek nevezni Kodolányi két első munkáját? Teljes kritikai precizitással bizonyára nem. Formájában, részletgazdagsága mellett is mindkettő közelebb áll a novellához, mint a regényhez. Nagy tájképnek neveztük az egyiket, másikat pedig monumentális portrénak. A nagyobb, többretegű regénykompozíció első kísérlete harmadik regénye volt, a *Kántor József megdicsőülése*.

A falu egész társadalma, vagy méginkább a falu világnézetében, furcsa hazugságaiban és bűneiben egészen speciális *lelke* itt a regénytéma. Futó, de élesen jellemző vonásokkal megrajzolja a falu társadalmának legfelső rétegét is. Azt a „legfelső réteget”, mely pöffeszkedő göggel árkolta körül magát. Egy sunyi, piszkoskezü, sikkasztó jegyző a feje, lelke, lelkiismerete ennek a legfelső rétegnek. Nem is kell mélyebbre ásunk, ebben az egy figurában megkapjuk a „dicső réteg” egész sötétségét, erkölcstelenségét. Egy faluk fölötti „*internacionális*” szervezetet alkotnak, melyet a sógorság, komaság láncain túl a zsványbecsület tart össze, s mivel egyben ők a közigazgatás funkcionáriusai is, szipolyozó, parasztszaroló praktikáikat a hivatalosság bélyegével tudják ellátni, s egyéni machinációik elemi erejű csapásokká lesznek, melyeket a nyomorult paraszt átkozódva bár, úgy tekint, mint a sors haragját, vagy mint egy jégverést. Ez a néhány lap a közigazgatás ijesztő kritikája.

Emellett a felsőbb, úri réteg mellett a paraszti sorból föl-emelkedett, vagy félparaszt „iparos”-polgárt, a falu legbizonytalánabb osztályát is megrajzolja ez a regény. A magát már úrnak érző iparos gőgje számára a falusi ember, legyen az apja, anyja, vagy akár tulajdon felesége is, csak „büdös paraszt” már. Milyen hajszálfinom, leheletnyi, alig érzékelhető különbségre, különbözőzésre büszke ez az emberfajta! Úgy látszik, minél kisebb valami különbség, annál büszkébbek vagyunk rá és annál mélyebben, viharosabban vetjük meg azt, amitől különbözünk. Ez az emberfajta az „úri osztályhoz” dörgölődik. Fekete ruhában jár, előkelő szólamaival utánozza, s az „igazi urakkal” (a jegyzővel természetesen) épp oly embertelenül alázatos, mint amilyen embertelenül gőgös a paraszttal szemben. A falusi társadalomnak ez a leggyökértelenebb rétege.

A „Kántor József” témája pontosan ugyanaz, mint a „Börtöné” volt. Az örökségen civődő testvérek póre. Alakjait is jórészt a régebbi írásokból ismerjük. Középpontban itt is az agyafúrt szerződéseken spekuláló, irigy paraszt áll, aki, hogy örökségét biztosítsa, tulajdon édesapjáról orvosi bizonyítványt állít ki, melyben hivatalosan részegesnek, beszámíthatatlannak, hülyének nyilatkoztatja. Kodolányi parasztjai előtt az írott betűnek, a „szörződés”-nek pokoli ereje, varázsa van. Szörzödésekkel harcolnak éjszaka álmaikban, s hörögve szorítják magukra a drága papirost, mert ami írva van, azt nem másítja meg az Isten se, ezek az írások jelentik a hiányzó lelkiismeret nyugalma helyett a nyugalmat, ezek jelentik a békét, a szeretetet, a hitet, az életet, mindent!

A kapzsiság mérge a *Börtön*-ben még csak a családi kötelék kapcsolait rágta szét. Itt már megölte az emberek természetes igazságostönét is. Fölvonul előttünk egy egész falu és eskü alatt bizonyít valamit, aminek épp az ellenkezője igaz. Arra esküsznek, hogy az öreg elhalálozott Kántor József, aki utolsó esztendeiben a disznókkal volt egy soron, részegen fetrengve végig a falu összes pocsolóját, s akit rendszerint négynek, ötnek kellett hazatámogatni, soha egy decinél több bort nem ivott. Józan volt ő világeletemben, dísz, becsülete a falunak. Így dicsőül meg Kántor József a falu hazugságában. Mert itt, a létért, megmaradásért való küzdelemben a hazugság fegyvere a legbiztosabb. Nagysodró hőmpölygéssel szélesedik ki egy családi patvarkodás először az ellenségeskedő jegyző és körorvos ügyévé, aztán némi szimbolikus hangsúllyal az egész falu póre lesz a város ellen, az összetartó, konok hazugság póre a józan igazság ellen.

A „Kántor József” novumát szerkezetében láttuk. Az újabb lépésben, melyet a többrétű regénykompozíció felé jelent. Az életnek plasztikus, vagy monumentális állóképekben való látásától a „Kántor József” lendületes ritmusáig, izgalmas sodráig nagy utat tett meg Kodolányi. S fejlődése során a legtisztább epikus érté-

kekig jutott el. A lírának még az a halvány emléke is kialudt művészetéből, mely „Szép Zsuzska” tájképeiben fel-fel csillogott néha. Tán ezt az elsülyedt lírai réteget akarta életre kelteni magában, mikor negyedik regényét, a „Tavaszi fagy”-ot írta.

A *Tavaszi fagy* önéletrajz és vallomás. Lírikus énjének reminiscenciái öntik el. Egy régi versét is beleírta az események közé. S megpróbálta azokat a körülményeket elemezni, melyek életre keltették, kitepték belőle a lírát. Rá akart mutatni egy pontra: ime itt szakadt föl a lélek, így lett lírává a szenvedés, nézzétek meg jól, annakidején nem vettétek észre, s most szégyeljétek magatokat. Vádirat, vádirat, vádirat ez a könyv is, épp úgy, mint az előző három. Csak annyiban különbözik előzőitől, hogy most az önmagán esett sérelmekért közvetlenül emeli fel vádoló szavát.

Az önéletrajzi regénynek napjainkban nemcsak divatja, de nagy belső aktualitása is van. Hiszen az írónak, regényírónak legmélyebb, legközvetlenebb élménye mindig a saját élete volt. S mért ne fordulhatna közvetlenül az ősforráshoz az író? A mai regénynek az igazsága elsősorban úgyis emberi igazság, a *forma igazsága* halványabb ma a művészetben. A művek nagyobb százalékat a léleknek, az emberiségnek melege és igazsága tartja össze, nem a biztos kompozíció. Az élet irracionális musa, a nyelv irracionális musa lángol a művészetben, s a forma inkább csak *vágy*, mint valóság.

Vajjon mit adott ez az önéletírás Kodolányiból, az emberből? Közelebb vitt-e az epika hűvös páncéljába rejtőzött lélekhez? Föltárta-e annak a különös emberlátásnak lelki gyökereit, mely előző könyveiben nyilatkozott? Ad-e valamit annak a kegyetlen gyűlöletnek megértéséhez, mellyel embereiben és helyzetekben a bűnök, a piszkot látta meg elsősorban? Vagy meglágyulnak-e az éles képlátásnak keménységei akkor, ha önmagát szemléli az író? Át fog-e törni a lelkeken és a mondatokon valami elfojtott líraiság? Furcsa és Kodolányi írói attitűdjére mélyen jellemző, hogy mikor saját életének apró, vagy megrázó élményeit mondja el, akkor is a regényíró nyugodt távolságából beszél. A *Tavaszi fagy* egyéni bánatai és riporttémái (az irodalmi kávéház, a budaörsi csatára készülő város stb.) mind keményen modellált tömbökké válnak tömör képlátó szemében. Nincs bennük semmi a *látás hirtelenségéből*, lazaságából.

De talán közelebb visz ez a könyv ítéleteinek, erkölcsi fel-fogásának megértéséhez? Önmagáról, a leírhatatlan nyomor napjairól és kétségbeeséseiről mondja a lírikus Kodolányi a következőket: „Már lassan-lassan oly ferde és különös vonalakban láttam az életet, mint a részeg, vagy mint az örült.” „Csak ez a nyomorult szentimentalizmus, honvágy, degeneráltság ne fonódna szüntelenül a bokáim köré, ez az undorító asszonyi nyavalygás.” S lépten-nyomon kitor belőle a racionális moralista, aki nem a

pórusain át érzi az életet, hanem az eszével, logikájával. Azért tud apjáról, testvéréről önmaga is a gyűlöletnek olyan fekete szávaival szólni, mint regényhősei. „Hazugság volt a szeretet — minden hazugság, amerre nézek, amit megérintek, minden rothadt, minden szétmállik” — „Határtalannak, lángolóknak éreztem ezt a gyűlöletet. Gyilkossá váltam ebben a gyűlöletben.” — „— eljön az idő, amikor bosszút állok.” „Mindent megjegyzek, s mindent megbosszulok... — Igazságot fogok osztani mindenkinek. És igazságot kapok. A két (nyomorúság kétségbeesésében) eladott kis jegygyűrűért hatalmas gyűrűt, amely átfogja az egész földet.” Az utolsó mondathoz hasonló etikus fölmagasztalódások azonban nagyon ritkák. Száz pengővel a zsebében már „szégyeli a nagy ellágyulásokat”, melyeket egy-egy meghatott, összetört, nyomorult órájában érzett. Néki a képek kemény plaszticitása kell, s nem a lelkek meghasonlott zürzavara. Így lesz regény az önéletrajzból is. Szerkezetiileg ugyan tökéletlen regény, melynek elsősorban az *irama fáradt*, s egyedül ezen látszik, hogy a saját nyomorúságait írja le. Mindegyiknél hosszasan megáll, s újra fenéki kóstolja ecetjüket. Milyen kétségbeesetten *egy ize* van a nyomorúságnak! S csak a mellékalakokat nem tudta kiemelni az egyetlen Szalontai Jóska figuráján kívül a riportszerű epizódításból. Mint a *Szép Zsuzskában*, itt is egy erős kézzel földobott freskó díszeknek hatnak a kávéházi emberek, a lakásadó Jónás-káék, az Olga és a szerelmes suszterlegény. Mindezek a figurák *élnék*, nagyon is élnek, nem a papiros gyermekei. Csak túlságosan *egy, egyetlen* tulajdonsággal vannak jellemezve, s éppen ezért a karrikatúra felé közelednek nagy mozdulatlanságukkal.

Az alakok ilyen jellemzését semmiesetre se nevezhetjük tiszta naturalizmusnak. A naturalista látás természetesen szimbolizáló tendenciáiról fölösleges itt részletesen beszélni. Kodolányi naturalizmusában is fölfedezhetők ezek a tendenciák. De életlátásában elsősorban nem a valóság ingere, titokzatossága vezeti, hanem egy erkölcsi racionalizmus, vagy ha úgy tetszik, egy racionalis etika. Éppen ez az *elvi* sajátosság tette kegyetlenné, sőt néhol embertelenné. A szeretet melegsége hiányzik minden írásából.

Szándékosan hagytuk legutóljára azt a munkáját, melyről legnagyobb szeretettel beszélhetünk. A már idézett *Sötétség* című novellája ez. (Meg kell jegyeznünk, hogy ez volt legelső nagyobb nyomtatásban megjelent írása.) Formailag, emberileg, stílusban, a jellemzés igazságában és az ítélet erkölcsi tisztaságában Kodolányi minden munkája fölé helyezzük a *Sötétség*-et. A gonosz, gyilkosságig lelkiismeretlen parasztnak ez a novella a legemberibb és legigazabb rajza. Szóval, szenvedő hőse ennek az írásnak egy vergődő, fiatal asszony. Az egyetlen Kodolányi minden figurái között, akiben nincs bűn, s akit szeretnünk kell, mert Kodolányi is szerette őt. Vádirat ez a novella is. De hangja ünnepléses és tiszta. S ebben rejlik nagy ereje.

K R I T I K A

MÓRICZ ZSIGMOND: *BALESET*.
(Athenaeum-kiadás.)

1. Minden műalkotás keményen határtolt, zárt egység s abszolút becsét önmagában rejti. Ha a Hamletről kiderülne, hogy nem Shakespeare írta, akkor is remekmű maradna, senki sem merne átértékelésre gondolni. Ez kétségtelen. De kétségtelen az is, hogy a mű hódító ereje, kisugárzó energiája és történeti pozíciója jelentősen módosul bizonyos külsőleges, jobban mondva művönkívüli faktorok hatására. Közkeletű példákat lehetne felhozni arra, hogy egy szuggesztív név egy különben talán szuggesztív tűz híján szűkölködő művet varázserővel tud felragyogtatni. De itt nem erről van szó. Hanem arról, hogy egy-ugyanazon műnek, bár esztétikai becsé csupán egyetlenegy is, jelentése, érdekessége, súlya, irodalmi és történeti beágyazottsága kétségtelenül többféle lehet. Ez a két szó: *Magyar vagyok!* — akárki írja is le, nem rejt több vagy kevesebb esztétikumot. És mégis: mily más, ha Pósa Lajosnál s ha Adynál olvasom! Amott ismerős szólam csupán, itt búval és daccal fűszeres pátosz. Nyilvánvaló, hogy művönkívüli tényezők hatottak: a költő egyéb munkái.

Móricz Zsigmond új novelláskötete ad aktualitást e gondolatnak. A *Baleset* sok darabjának éppen és csakis az az érdekessége, hogy Móricz írta őket. Móricz Zsigmond hódolatra készítő nagyságának egyik jele, hogy immár minden szavát fontosnak érezzük. Annak is súlya van, ha *feketét* mond, annak is, ha *fehéret*. S talán még annak is, ha hallgat.

2. A *Baleset* novellák, karcolatok, színes élmény-riportok, lírikus reflexziók gyűjteménye, de e heterogén műfaj-elemek összetorlasztása árt a kötetnek, mely így nem adja ki egy tömbben az író arcát s kissé zavarja az olvasó beállítottságát, mikor új és

új műfaj-hangulat síkjaiba billenti át. A kötetnek e szervezatlenségét persze jelentősen enyhíti a minden lapon ottparázsló azonos egyéniség s a nyelv jellegzetes egyfésélege.

3. A novellák szinte egytől egyig erotikus tárgyúak. A szerelmi élet egy-egy törvényét, vagy tünetét bogozzák és illusztrálják, törvényt, amely rejtve hat, s tünetet, amely halkan, de ijesztően mutat le testünk-lelkünk irdatlan-zavaros mélységeibe. Csupa szerelem, tilos és szabályos, lelki és érzéki, szelíd és durva, keresztül-kasul szerelem — s mégsem monoton. Nem pedig azért, mert Móricz a nemiség szálait nem metszi ki az élet gazdag szötteéséből s nem teoretikai ki őket önmagukban, hanem azonmód tép ki egy darabot a teljes életből s úgy csapja elének szóróestől-bőröstől, gyökereestől-rögöestől. Az ő írásaiban ott van a kenyérgond, hiúság, törtetés, irigység és munka hajszája is — az egész élet —, de a vérzobogás örök kísérezene: az író mindig ott markol bele sorsunkba, ahol erotikus élményeink bővebben és végetesebben torkollanak össze. A szerelem kísérteties alagútjaiban senki sem jár bátrabban nála s a freud-i analitikus iskola kevés írónkból szedhetne annyi ábrát és dokumentumot, mint belőle. A házaseslet finom unalmú enyelgéseitől egészen az úriasszony és a bika vakmerő összelobban-tásáig egész sorát villantja vagy tárja föl a nemi problémáknak. De úgy, hogy a részvéte vagy a humora, a filozófikus távlat, vagy a tréfás elsemmezés mindig s az utolsó csöppig kimossa belőlünk azt a kínos ízt, amely akkor marad a szánkban, ha megérezzük, hogy érzékiségünkkel játszott az író.

4. Móricz újabb írásaiban egy érdekes forma-elv kezd érvényesülni. Egyre jobban kerül a szerkezet ritmikus tagolását és kigömbölyítését s egyre jobban hajlik a zilált kompo-

zicció és a tétova vonalvezetés felé. Mintha az életnek mélységes, vallásos tisztelete hajtáná ez írásmódhoz. Végső eszménye: életet — húst, földet, füvet, vért — teremteni isten módjára s e vágyában kisszerű büvészkedésnek kezd látni minden mesterséges alakítást, sűrítést, simítást. Ziláltsága és tétovasága a való élet ziláltsága és tétovasága akar lenni s ahol esetleges, vontatott, vagy jelentéktelen, ott éppen az életnek e jellemzősegeit akarja éreztetni. Művészi rendetlensége tehát magasabb Rend kíván lenni.

Ez gyakran sikerül, néha nem. S olyankor, mikor nem sikerül, kénytelenek vagyunk meglátni, hogy Móricznak is vannak lapos sorai, unalmas lapjai és érdektelen történetei. S éppen ebben a könyvében nem kis számmal.

5. A „Karak szultán“ néhány darabjával gazdagított kötet remeke *Az orosz asszony*. A hadifogságból hozott feleség elmegy a kocsmába korhely uráért, hívja haza. Komikusan tördelt magyar szóval hívja, de szívből és okosan. Nincs benne szikrányi póz, szemernyi pátosz, de csak úgy zeng és zokog belőle a mártírium. Megérzi ezt a konok paraszt is, átfülled tőle a szíve és megtörténik a csoda: János feláll és vita nélkül, szépen hazamegy, „olyanformán, mintha az orosz asszony erkölcsi ereje szállotta volna meg. Mikor kimentek a sötétbe, egy öreg korhely jött be: — Hát ez mi vót? Hazavitte Jánost az orosz asszony? — Igen — mondta az egyik napszámos, — érte jött, megpofozta, hazavitte. Betyár asszony ez a görbeszemű boszorkány. — S nevettek.“

Ime, minden szent dolgok tragédiája e világban. Érzések, sejtelmek, lelki fuvalatok mily finom és zajtalan tusája folyt itt le s a Jónak mily édes diadala szárnyalt keresztül! S a napszámosnak mindez: érte jött, megpofozta, hazavitte. A hazugság és butaság undok, sáros csizmája a szépség patyolatán.

6. Móricz a kifejezésben épp úgy hajlik az életszerű egyszerűsége, mint a szerkesztésben. Sőt túl az egyszerűsége, pongyola és hanyag is mer lenni. E pongyolaság is szugge-

rálja néha egy felsőbb szabatosság célzatát, de az is megesik, hogy gondatlan erőtlenségnek hat. Móricz szókincse impozáns, stílus-bátorsága is az. De olykor túlló a célon.

7. A *Baleset* változó értékeivel is gazdag, értékes könyv. Ha egy részében rá is szorul más Móricz-köttek igazoló kölcsönfényére, más részében mégis tanulságosan, sőt csatánosan reprezentálja az író legújabb fejlődési periódusát.

Kardos László.

LEACOCK-HUMORESZEK. (Magyarra írta Karinthy Frigyes. Athenaeum-kiadás.)

Leacock az amerikai Karinty. Vagy Karinthy az amerikai Leacock? Erre a kérdésre csak akkor tudnék válaszolni, ha az eredeti Leacock-ot olvastam volna. Mert Karinthy ezzel az átdolgozással alaposan összehasonlította a dolgot. Az ember minduntalan elkiáltaná magát: „Fogják meg! Utánzó!” — Karinthy a Leacocké, vagy Leacock a Karinthyé, de ez a két szó: „magyarra írta“: betapasztja a meglepetés száját. Hát hogyan volna hasonló a Leacock-humor a Karinthyéhoz, ha Karinthy maga spékelt meg legsajátabb ötleteivel.

De ha közvetlenül nem ismerkedhettem is meg Leacockkal (aki különben, mint jegyzeteim mondják, Kanadában született, ma 58 éves, a torontói és csikágói egyetemen tanult, mechanika-professzor volt a montreali Mac Gill-egyetemen, matematikával és közgazdaságtannal foglalkozott s csak 1906 után lett humorista), szóval, ha nem sikerült is megismerkednem Leacockkal közvetlenül, ismerem őt egy másik közvetítő, Maurice *Dekobra* révén is. Szenczióregényeknek ez az európai-hírű szerzője egyik próza-antológiájában, amely az új angol és amerikai humoristákat mutatja be, Leacocktól négy — most már magyarul is ismert — humoreszket közöl. A *Nonsense novels* e négy krokija franciában, noha *Dekobra* egyszerű fordításnak nevezi munkáját, nem tekinthető ugyan eredetinek, azonban a magyar szövegtől való eltérés, úgy hiszem, valamennyire mégiscsak megbízhatóan

jelzi a Karinthy-féle átdolgozás mi-
benlétét. A *Dekobra*-féle fordítástól — tehát, úgyszólván, az eredeti szövegtől — való eltérés kilencven százalékban Karinthy javára könyvelhető; annyit mindenestre bizonyít, hogy, bár ez a két humorista édes-testvér, a magyar Leacock-könyv csak Karinthy átdolgozásában hasonlít oly veszedelmesen az *Igy írtok ti*-hez. Ha pedig az itt igazán „kongeniálisan fordított” stílus mögé, a tendenciára nézünk: azonnal érezhetjük, hogy Leacock parodiái jelentősen mástermészetűek, mint háborúelőtti irodalmunknak ama kitűnő torzképe.

Karinthy l'art pour l'art-karikatúrista. Szigorúbban tud komponálni, mint Leacock. Torzít, de „sine ira et studio”. Sőt legszívesebben azoknak az írónak a modorosságait, azaz gépiesen ismétlődő, tehát — bergsoni értelemben — nevetséges tulajdonságait túlozza torzzá, akiket legjobban szeret. Így lesz az „Igy írtok ti” irodalomtörténeti munka, amint a klaszszikus torzkép is mindig súlyos emberi dokumentum.

Leacock „politikai” torzképrajzoló. Karikatúrájának tendenciája van. Őt nem az írói egyéniségek jellemzésének művészi célja vezeti; akit ő tollára vesz, azt diszkreditálni akarja. Gúnyja pártos és nem is annyira írók, mint irányok ellen éleződik. Karikatúrája tehát fegyver lehetne egy irodalmi hadakozásban.

Karinthy kifigurázza Babitsot, vagy Móricz Zsigmondot, mégsem vonja kétségbe értéküket. Leacock gúnyja gyilkosabb, mert ő — legalább ebben a könyvében — csak azt gúnyolja, akinek ellensége. Karikatúrái éppen ezért nagyobbabszabásúak, mint a Karinthyéi. Ugyanis nem elégszik meg egy-két gyöngé ponttal, minden gyöngé pontját kitapintja áldozatának. És minden pontját gyöngének találja.

Aki az „Igy írtok ti”-n mulatott, az még lelkesülhet a kifigurázott írókért. De a Leacock-humoreszkek által támasztott moziburleszk-kacajviharban elmerül a divatos angol regényirodalom egész érzelmi és esztétikai hitele. „Gertrud, a nevelőnő” örökre kompromittálja a Croker-szerű partie-regények erényes hős-

nőit, „Ghenti Guidó”-val együtt zuhannak a nevetség örvényébe a pléh-páncélos romantika lovagjai. „Q, a pszichofizikai fenomén” az okkultista regény alól rántja ki a gyékényt. „A betonember” pedig annyira komoly harc az utópista regény ellen, hogy a szinte hiányzó komikumért az alapgondolat tiszta szépségében kell az olvasónak kárpótlást keresnie.

Ennek a regény-gyilkoló kötetnek legutolsó és legterjedelmesebb darabja: „Az élet kapuja”, a modern, „lélektani” dráma lélekleltenségét karikázza. Szerintem ez az utolsó karikatúra a legtokéletesebb. Ez érthető is, hiszen aki az ál-hangulatkelést, a hazug érzelmekre-appeallást üldözi, az nem találhat hálásabb tárgyat az ilyen ál-szenvedélyektől viharzó, ál-lelkiségtől fülledt színpadi üzletdaraboknál.

Leacock eszköze, mint minden karikatúristáé, a túlzás; és csak természetes, hogy Leacock-plusz-Karinthy a túlzásban túlzóbb a leacock-talan Karinthyénél. A megragadott komikumot végtelenségig fokozza, buster-keaton bambasággal és bravúrral veszi csodásnak a természetest és ördögi biztonsággal rántja kacagó-görcsbe az olvasó izmait és idegeit. „Az élet úgy folyt, — írja a „Gertrud”-ban, — ahogy eféle rendes angol főúri háztartásban folyani szokott. Hét óraker megszólalt a reggeli gong, nyolckor havasi kürtszó hívta össze reggelizni a családot, félkilenckor autótülök in-tett misére, egy óraker felrepült a főárbóca az ebédhívó lobogó, negy-ker ágyúlövés jelezte a teát, negyed-tízker vészharang és sziréna jelentette be az esti átöltözés idejét, végre féltízker véres kardot hordtak körül annak jeléül, hogy lehet vacsorázni.“ (Az idézet egyúttal a „magyarra-írás” eszközeit is szemlélteti.)

Itt is és sokszor másutt is, a cél szinte eltűnik és mindent elnyom az eszköz: a nevetetés. És valljuk meg, minden irodalompolitikai tiszteletreméltó tendencián, minden torzítás-ada finom jellemzésen túl vagy innen: ennek a könyvnek nem utolsó értéke, hogy — némi terjengősségtől eltekintve — mulatságos, páratlanul mulatságos. Ezért a munkájáért újra hála és elismerés illeti Karinthy Fri-

gyest, aki saját tréfái legjavával felöltöztetve hozta el a magyar közönség elé a féktelen amerikai kacagásnak ezt az irodalmi követét.

Kardos Pál.

SZINTÉZIS. (Tanulmányok a szellemi tudományok köréből. Második kötet. Szerk. Nagy Sándor 1927.)

Szintézis. Ennek a címnek elsősorban tartalmi hangsúlya van, nem pusztán utalás ez egy módszerre. Igen, ha közelről, emberközelről nézzük egyre mélyebb visszhanggal csendülő „antinaturalista“ tendenciáit a mai gondolkodásnak, látnunk kell, hogy ez, túl a módszerbeli tisztaság nagyszerű értékein, a nagy távlatok nyugalmában való bizakodást jelenti: a dolgok szaggatott és sokértelmű arca mögött rejlő szellem egyértelműségében való hitet.

S nagy távlatokhoz szoktatott szemekkel önnön életünkhöz is legtöbbször csak hazajárunk. Az egész életet szinte felszívta a szellemtudomány lehető finom axiómaerdője. Talán a görögök építomesterek absztrakt formaáhitásával lehet rokon a mai léleknek ez a „testtelen“ öröme! S nem véletlen, hogy ez a generáció tette közkinccsé, sőt divattá a „nagy összefoglalás“ stílusát, a történetfilozófia, kultúrfilozófia, szellemtörténet módszerét.

Ennek a stílusnak jegyében áll (s ha nem teljesen, annak bizonyára csak az egységes szempontú szerkesztés nagy gyakorlati nehézsége az oka), tehát ennek a stílusnak a jegyében áll a *Szintézis* című évkönyv is, melynek második kötete hagyta el most a sajtót.

Az egyes tanulmányok értékein túl elismerés illeti elsősorban azt a törekvést, mely különböző kultúrterületek ítéleteit igyekszik egy magasabb csengésű elvvé egyesíteni.

A kötet pozitív értékét két-három mintaszzerű, irodalmi szempontból tökéletes esszé jelenti.

Káldor György tanulmánya kitűnően jellemzi a mai generáció mélyen problematikus történetlátását. A szellemtudomány távlatából zárt rendszerbe fogja a mai világtörténelemnek három alappilléret: Európát,

Amerikát és Oroszországot. Fejtegetései természetesen merőben filozófikus természetűek, mint kissé utópisztikus és hégeli hatást mutató befejezése is, melyben a „vallásos szocializmus“ és a „szociális egyház“ fogalmaiban próbálja feloldani a mai történelem nagy antitéziseit.

Érdekes egymással összevetni azt a három irodalmi esszét, amely tulajdonképpen gerincét alkotja a kötetnek: Várkonyi Nándor, Kodolányi János és Nagy Sándor tanulmányait. Módszerben, célkitűzésben és formában mindhárom írás az esszének más-más típusát képviseli. Várkonyi egy zártan kialakított rendszer törvényei szerint lát. Nagy esztétikai koncepciója szinte fontosabb neki annál a költőnél, akit tárgyal. Látjuk, hogy egy esztétikai rendszer hogyan szívja föl tárgyát, hogyan lesz Babits költői alakjából illusztráció. Várkonyi éppen messzi, magas célkitűzései miatt nem mehet elég közel a költőhöz. — Nagy Sándor Hamsun-tanulmánya egy írói élet nagyon is komplex, sokrétű és összetettségében bizonytalan kontúrjait próbálja keményebbé fogni a gondolat erejével. Ebből a tanulmányból már melegebben csapódik föl az emberi lélek. — Végül az esszének Várkonyi tanulmányával éppen ellenkező típusát képviseli Kodolányi Szabó Dezső-tanulmánya. Kodolányi médiumát közvetlen közelből vizsgálja, szinte *testközelből* lát mindent. Lehet, hogy csak azt látja, ami épp látóterébe esik, de azt tisztán látja és kegyetlenül. Ez a tanulmány olyan, mint egy tettenérés, vagy mint egy boncolás. (Különben stílusbelileg a kötet legjobb darabja.) Kodolányi írásának igazsága: az élet igazsága, Várkonyi Nándoré: az elvek igazsága. Közöttük van egy egész világ.

Genthon István írásához kell még néhány megjegyzést fűznünk. A jeles fiatal műtörténész a magyar szobrászati stílus fejlődésének fő mozzanatait foglalja össze futó pillantással. Munkája jelentőségét (ha kissé rapszódikus is ez a munka) abban látjuk, hogy műtörténetünkben ez az első ilyenmű kísérlet. Gyér szobrászati emlékeink nem kezelhetők tisztán

stíluskritikai alapon. A kultúrhistoria lámpására van szükségünk, hogy tájékozódni tudjunk. A magyar szobrászatnak nem volt egy belső fűtője, magja, nem volt speciális lelke s ezért önmagából meg sem érthető. S éppen ezért nem tudott Genthon István sem igazi eredményt felmutatni munkájában. Ezért szól egyszer a részletkutató műtörténet szavával, másszor pedig a kultúrhistoria távlatából.

Molnár Antal cikke inkább sok értékes szemponttal utaló, jegyzetszerű írás, mint befejezett tanulmány; értékességét gazdagon idézett példáiiban látom.

Végül Erdélyi Alice művelt, elmélyedő filozófiai értekezését említjük meg.

Szegi Pál.

SZOMORY DEZSŐ: LEVELEK EGY BARÁTNŐMHÖZ. (Az *Athe-naeum* kiadása.)

Gyermekkori emlékeit, sőt távolabbi visszaemlékezéseit őseire, akik Samariából indultak, hogy a híres Baumgartenekig jussanak el, műveinek élménytartalmát, meggyőződését a történelmi és történelmen kívüli embersorsról, a művészetéről és főképp a tulajdon művészetéről, — ezeknek a leveleknek ringató gazdagságú indulathullámaiban tárja elénk Szomory, a befejezett művész kéjes önszemléletével. A levélforma rapszódikussága kiválóan megfelel az elmondandók tarka, életszerű rendszerelenségének és Szomory művészi látásmódjának, melynek alapelve a vonalak felbontása, a magasabb káosz principiuma.

Vallomástevő művésztársaitól eltérően Szomory nem riad vissza az intellektuális, tudományos asszociációktól, sőt szándékosan keresi azokat. A levelek hatalmas tudományos apparátust hömpölygetnek magukkal, földrajzi és emberi tulajdonnevek megdöbbentő sokaságát, hébereket, görögöket és franciákat, Szomory mondatfűzésének sajátos, nem tudományos folyamatosságában. Van valami bájos és naív ennek a feltétlen művésznek tudományos attitűdjében, melyből teljesen hiányzik a tudós

igazságszomja, csak pusztán ember-voltának, életvoltának egy újabb területre való kiterjesztését jelenti: érezni az író naív örömét afölött, hogy ő mindezt tudja, holott igazán nem volna kötelessége tudni és maga sem tudja, hogyan értékelje tudását: néha minden kommentár nélkül felsorol sosem hallott idegen neveket, néha pedig hallatlan büszkeséggel, az „ezt csak én tudhatom“ gesztusával ír le dolgokat, melyeket minden gimnazista ismer. Mindent, amit tud, franciául tud: a klasszikus szavakban megtartja a francia írásformát (pl.: Halicarnassosi *Denys*), ami újabb bájt ad tudományos kirándulásainak.

De ez nem fontos. A stílus tartja lebilincselve az embert és egyedül az okoz problémát Szomory értékelésénél. A jövő irodalomtudosa, aki Szomory értékét és egyetlen voltát egy pillanatig sem fogja kétségbevonni, zavarban lesz, hogy hova könyvelje el: a magyar irodalomhoz, vagy talán a nemzeti kisebbségek rubrikájába. Mert abban igazza van Szomory kicsinyes lekicsinyelőinek, ha nem is úgy, ahogy ők gondolják, hogy Szomory nem ír magyarul. Szomory pestiül ír. De nem úgy, mint naturalista íróink és ujságróink hatalmas táborra, akik kopírozzák a pesti zsargont a maga teljes idétlenségében, stilizálás nélkül, zsebetett kézzel, — hanem amint, mondjuk, Arany János koncentrálna, desztillálna, feltisztítja a magyar népnyelvet költészetébe, olymód Szomory a pesti nyelvet pestfeletti, minden hétköznapi és ráismerhetőség fölötti feszültségekbe eksztáziálja; ő a pesti nyelv költője, felmagasztalója, egyetlen zsenije talán.

Szomory nem azért ír pestiül, mintha olyan sötéten pesti ember volna, hogy a szebb irodalmi nyelvel nem érezne eleven kapcsolatot; hiszen Vörösmartyt könyv nélkül tudja és nyírségi gyermekkorra megízeltette vele a népnyelv zamatait is. Hanem valahogy úgy, ahogy a dolce stil nuovo költői az olasz XIII. században elfordultak a latin nyelv kitaposott lehetőségeitől és a durva, a közönséges nyelven, a lingua volgare-n kezdték írni magasztos, fehérén izzó canzonéikat, Szomory is költőien

még felhasználatlan nyelvirodalmat keres és talál a magyar nyelv pesti tájszólásában. Egy szűz nyelvet, ahol a szavak még puszta szó-mivoltukkal hatnak, függetlenül a fogalomtól, melyet jelölnek. Mert ebben áll Szomory legfőbb művészi akarása és egyben legfőbb érdeme, hogy meg is valósítja: *hogy az irodalom ne a fogalmak művészete legyen, hanem a szavaké és mondatoké*, melyekben a kifejezendő lelki tartalmak oly közvetlenül, oly fogalmi törés nélkül szólaljanak meg, mint a zene tartalma a hangokban, a festészet tartalma a vonalakban és színekben. Valahonnan nagyon messziről korunk centrális gondolata, a bergsoni gondolat normálja Szomory művészetét: mondatainak nyelvtant megvető ritmikájában maga az élan vital keresi töretlen, spontán kifejeződését. Amit Szomory a „szó-zene”, „hangszerelés” stb. alatt ért, tulajdonképp az: hogy a költő ne a dolgokról való fogalmait mondja el, hanem *maguk a dolgok beszéljenek* hozzánk, úgy, abban a ritmusban, ahogy átélő lelkünk ritmusában rezegnek.

Ezért kénytelen Szomory megbolygatni a magyar és minden szintaxist; ezért kénytelen „destruálni” a mondatot, dacosan, mint Victor Hugo az alexandrint. A mondat általában logikai formula; az elején körülbelül tudjuk, hogy mi lesz a vége. Szomory mondata nem logisztikus, elejétől a végéig (amely sokszor igen messze van) ezer meglepetés ér. Mert ő nem fogalmakat akar közölni, hanem az öskomplexumot, mely még a mondat kialakulása előtt él a tudatban, összes érzelmi velejárójával és eredeti ritmusával. Nem a közös fogalmak szimbólumaival mondja el a tartalmat, mely benne él, hanem azt akarja, hogy a *mondat zenéje, hangszíne, a jelzők szóhangulata, a szórend vibrálása már magában megtestesítse* a dolgot, amely kifejezésre törekszik. Konkrét íróművészet az absztrakt helyett, nem beszélés valamiről, hanem testet-öltés a nyelv anyagában.

Innen Szomory stílusának elernyedettsége. Ez az elernyedetség adja meg Szomory költészetének definiálhatatlan varázsát: hullámvászás ez a művészet, olyanfajta, mint amit az em-

ber magányos jó óráiban érez, amikor átengedett boldogságban hallgatja mélyebb önmagát. Eloldott csónak álomba vivő ringása szabad tengeren, a belső és igaz élet tengerén, amerre törekszik minden művészet hajója.

Szerb Antal.

A PÁRIZSI MAGYAR AKADÉMIA TANULMÁNYKÖTETE. (Szerk. Dr. Ajtay Miklós, Párizs, 1927.)

Új szekér indul Nyugat felé s a kötet egyik prolóógus-írója lakodalmas szekérnek nevezi. Egy percre nyugtalanul felütjük fejünket: Szent István óta csak Nyugat felé nézhet a jövőt kereső magyar szem, de kaptunk már onnan asszimilálatlan táplálékot is s talán éppen ma, a tanulságok, a kulturális tengeri betegségek rohamai után, elkerülhetetlen válaszüton állunk. Nékünk mégis is lehet az, amit Nyugat organikus egészséggel kitermel magából, annak az egyszerű ténynek az alapján, hogy külön faj, külön nép, külön kultúra vagyunk s egy nép kultúrája csak akkor növekedhetik életté, ha véle saját gyökereibe fogódzik. Nyugatonál s az egész világnál előbbrevaló a magyar kultúra törzse, melyet ezer év óta ezerféle szerszám metszeget.

Nem kis örömünkre kiderül, hogy a Párizsi Magyar Akadémia éppen ezt a törzset igyekszik új szükségű s adekvát nedvekkel erősíteni. Az Akadémiának nyilvánvalóan több köze van Erdélyhez s a Duna—Tiszához, mint a távoli folyókhoz. Már előszavában is a jelen s a múlt faj- és történetadta értékeinek tudatosítását szabja feladatául, de persze fő gondja mégis, hogy a ma lázának és bizonytalanságainak adja meg a formát. Nyugathoz való kapcsolata inkább a festők és szobrászok bemutatott galériáján érzik meg, egy rendkívül izmos új generáció művén. Nem kevésbé kitűnő az irodalmi rész, s illő volna az érdekkeltő részletezés, ha engedné a hely. Erdély igen sokat — íróit és tárgyat — adott a kötetnek; — mily különös, mintha ismétlődne a történelem s újra a Királyhágón túlra szorultak volna a magyar lélek legtisztább hangjai. Négy erdélyi cikkel találkozunk (Ajtay Bolyairól,

Csanády és Jancsó az erdélyi lélek-ről, Kritikus Szabó Dezsőről írtak); Balassát új szempontokból mutatja meg Bányai Kornél, Féja Géza pedig, hosszabbik tanulmányában Kaffka Margitról írva ad izeltöt program-jából, mellyel az Ady-generáció új értékelését vállalja magára; Tóth Béla, Gál László s a Párizsban híres Medgyes László értekezései növelik jelentékennyé az új kiadvány súlyát.

A Párizsi Magyar Akadémia elég csendben dolgozik, pedig ismert és tartalmas neveket forgat. Már két önálló kiadványa jelent meg, ugyancsak Párizsban (Varga Zsiga: Tűzijáték, Ajtay Miklós: Esztétikai imperializmus); a tanulmány-sorozat mostani első számának kiállítására sem lehet panasz, csinos, olvasható nyomás, pár sajtóhibával, viszont a műmellékletek hibátlanok.

Várkonyi Nándor.

PÁSZTOR ÁRPAD: GINA ÉS ROZAMUNDA. (Dick Manó kiadása.)

Pásztor Árpád vérbeli újságíró s ezt a mivoltát nem tudja megtagadni akkor sem, amikor regényírásra vállalkozik. Vajda János két tragikus szerelméről szóló munkájának értékei s hibái is ezzel magyarázhatók. A kitűnő riporter ügyességével járt utána mindennek s kerestett föl mindenkit, akitől új részleteket kaphatott hőseiről. A költő ma is élő özvegyének elbeszélése alapján meg-razó adatokat közöl Gina haláláról s Vajda házasságetéről. Fölkutatta az egyetlen, eltűntnek vélt Vajda-tragédiát, közzétesz néhány levelet s egy önméltató tanulmányrészletet, egy pár nehezen kibontakozó költemény első fogalmazásával együtt. Ezzel az irodalomtörténet érdeklődésére is számot tarthat.

De anyaga földolgozásában súlyos hibákat követ el s még növeli a Vajda szerelmi életét körülburkoló homályt azáltal, hogy kezes értékű ki-találásokkal módosítja s végeredményben elrajzolja a valóságot. Mindent az aktualitásokra, a részletszenzációkra vadászó újságíró szemével néz, folyton igazságot akar szolgáltatni valakinek, de így sose tudja kellő távlatba helyezni alakjait s

minden Vajda iránti rajongása ellenére, különösen éppen a költő ellen bizonyul igazságtalannak, akinek az alakját pedig úgyis túlsötöten ítéli meg a közvélemény.

Vajdában két összebékíthetetlen lélek volt; gögös öntudatát, ifjúkori, vidám nagyúriságát folyton bénította jobbágyeredetének naív szégyenérzete. De sok külső és belső ok járult hozzá, amíg friss, bátor legénykedése nehézkes, félszeg különcséggé komorodott. Pásztor Árpád már ilyen különcnek ismerte s ezt az alakját visszavetítve a költő fiatalkorára, kénytelen miatta eltorzítani a Ginához való viszony rajzát is. A szerelmi jelenetekben Vajda mint ügyetlen kamasz csetlik-botlik előttünk, mindössze egyszer lendülve bátrabb mozdulatra, akkor is bicskához kap a végén. Ponyvaregényrészlet, állapítja meg erről maga Pásztor is. Ezt a Vajdát valóban nem ostromolhatná Gina későbbi életében megbocsátást kérő levelekkel s nem ajánlaná föl neki, hogy legalább gazdasszonyként vegye maga mellé. Ezeket az adatokat csakugyan mellőzi az író, sőt merőben indokolatlanul úgy tünteti föl Vajdát, mint akire híres szerelme nem is emlékezett többé élete utolsó évtizedeiben. Az újságíró-fölény csá-bította erre Pásztort, hogy szegény költő sóvárgását annál nevetése-sebnek tüntesse föl? Nem lett volna izgatóbb föladat a valóság lélektani ábrázolása, arról nem is szólva, hogy akkor Vajda sem kényszerülne olyan szárnalmas szerepre, mint így?

Gina alakja is hamis. Ez a világszép, de szárazlelkű csitri egyebet se tud, mint papagáymódra ismételni: Geld, Gold. „Most harminchat éves s mindezideig nem gondolkodott” — olvassuk róla később. Kit érdekelhet ilyen hősnő, még ha valóban ilyen lett volna is költőnk bálványja? De hiszen Pásztor tudja, hogy Vajda epikájában folyton ott ragyog Gina „napszépsége”. Miért nem használta föl hősnője megformálásához pl. Izidóra jellemvonásait? Valószínűleg az Ildikó-dramában is kapott volna valami értékesíthetőt. Így: jelentéktelen, utolsó ízéig ellenszenves alaknak festi Ginát, légbőlkapott orosz kalandjaival s III. Napoleonával együtt.

Kifogásolni kell Vajda házasságának a regényben rajzolt történetét is, mely szerint Bartos Róza az önfeláldozó hitves hűség vértanúja, aki anyagi türelemmel viseli látszólag oktanul othelloskodó férje gyanúsításait, sőt bántalmazását is. És ezt megint Pásztor írja, akinél jobban alig ismerheti valaki a dolgok igazi állását. Óvatosan előremlik ugyan egy-két mondatából az igazság; de egészben a gyöngye nő fényes elégtelt kap az öregedő férj erőszakosságaiért, míg a költő végleg elrontott élete semmi jóvátételben nem részesül. Ha már el is tér a történelmi regény írója a valóságtól, legalább éreznők eljárása szükségszerűségét. De így megint csak azt kell mondanunk, mint a Gina esetében, hogy Pásztor leegyszerűsíti, vagy teljesen elkerüli a problémákat; saját kitalálásai pedig a drámai hatás érdekében még az eddiginél is jobban befektetik Vajda alakját, mert a könyvhöz csatolt jegyzetek arra a föltevésre csábítják a tájékozatlan olvasót, hogy csupa tizenhárompróbas tény, amit a regényben talál.

Igazágtalanság volna elhallgatni a mű egyes stílusbeli értékeit, mozaik-kompozíciójának a lelki fejlődés hézagossága ellenére is ügyes egymásbaillesztését, a mellékalakok s a korrajz találó vonásait. A versidézeteket mindig szerencsésen választja ki az író s tájékozottsága a Vajda-irodalomban elég alapos. Anyagának kezelésmódja azonban lehetetlenné teszi, hogy megoldhassa vállalt föladatát. Am ezt az anyagot: Bartos Róza vallomásait, leveleit egész terjedelmükben nyilvánosságra kellene hozni, az Ildikó-drámával együtt, aminthogy Vajda összes műveinek gyűjteményes kiadása is elodázhatatlan már.

Juhász Géza.

**SZÉP ERNŐ: EGY FALAT FÖLD,
EGY KORTY TENGER.** (Magyar
könyvtár.)

Érdekes, élvezetes, különleges írás, pedig tárgyánál fogva egy éppen nem új s nem mindenki számára érdekes műfajhoz tartoznék, az útirajzhoz. Szépséget, elmélyedést és humort ad ez a könyv, amely amel-

lett, hogy annyira érzékeny minden iránt, ami szép s elmélyedésre készítő, nélkülöz minden „polgári” komolyságot, mint nagyrészt Szép Ernő egyéb prózai írásai is. Mert Szép Ernőt csak a természet s közvetlenül a természethez kapcsolódó dolgok tudják áhítatba ejteni, minden más, politika, társadalmi élet s ami ehhez tartozik, mosolyra készíti, bár ártatlanul, mégis mélyrehatóan. Szemléletének az emberi élet dolgait illető komolytalanságával frappáns megjelöléseket, jellemzéseket talál, rendkívül könnyedséggel meglepő közelségbe tud hozni életünkétől távol eső dolgokat, vagy a tárgyat komolysága fókán alul lévő leírása által úgyszólván ismerőssé teszi. Az élet szépségtelen, rossz megnyilatkozásai előtt azonban sokszor elborul s elrejti a humor fűszerét. Egyszerűsége olykor megkapó. Egy-egy figura, mozdulat és táj megrajzolásánál szemléltető ereje sokszor tökéletes. És a gúnyoskodó, mókás szavak közt hirtelen áhítatos, lírai érzés tölti el, ha a természet áll elébe s ihleti meg. Ilyenkor ajkára szép, ízes szavak tódulnak és érzéseinek meleg fészkeiből öröm, megbocsátás, életszerelem árad.

Eppen a könyv szépsége mellett nagyon bántóan hatnak ezúttal is azok a kellemetlen kiszólások, amelyeket már Szép Ernő prózájának sztereotip salakjaként kell tekintenünk. Szép Ernő egy napilap unatkozó olvasóközönségének fáradt érdeklődését akarja felcsigánzni, tetszeni akar írásának szépségén túl is, kelletlenül megalázkodik, a kabarékonferanszié modoráig.

Szép Ernő új könyve látásmódjának sajátos színében s magateremtette egyéni kroki-fajának ismert stílusában lévén írva, eddigi írásaitól semmiben sem különbözik, de idegen benyomásokkal beoltott megjelenésében s egy régi műfajban ismét új érdekességet nyer. Szép Ernő lelkévé asszimilálja a távoli vidékek képeit, hasonlóvá teszi önmagához, bevonja érzékelésének mindent egy nevezőre hozó egyéniségével, gyöngédségével, életszeretetével és egészen szokatlan formában jelenítve meg, eredetiséget visz az útleírásba is.

Lanátor Pogány Ferenc.

HATVANY LILI: EN GARDE!
(Athenaeum-kiadás.)

Hatvany Lili számos vígjáték szerzője, ezúttal is kedvelt miliőbe visz bennünket, nagyvilági, gazdag emberek közé s noha „játék”-nak nevezi darabját, helyyell-közzel kicsendül belőle valami szomorúság, némileg szégyenkező rezignáció: hogy — látjátok, ezek ilyenek! Pedig nem ilyenek. Mi nem vagyunk se bámulói, sem irigyei a nagyvilági társaságoknak s nem áhítóznánk tagjai lenni, szokásaik, kedvteléseik kívül esnek érdeklődési körünkben; ámde olvasva róluk, felvetődik bennünk a kérdés: kikből tevődik össze a nagyvilági társaság? Nyilván emberekből. És ha külsőségekben eltérőek is ezek a dolgozó és polgári társadalom tagjaitól, lényegükben — amit örök törvények örökérvényű ösztönei mozgatnak — szakasztott másai mindenkinek, akit ember néven jelölünk, legyen bár meztelen vad, vagy kores eszkimó. Az az ésszel fölfoghatatlan erő, az a megmásíthatatlan rendelés, mely a földre rögzít bennünket élni, bizonyos egyetemleges adottsággal indít ennek a furcsa, szörnyűség és rettenetes útnak, — adottsággal, amitől halálunk pillanatáig nem szabadulhatunk.

Hogy az *En garde*-nak csak a legbensőbb lényegével foglalkozzunk: éppen ezt a minden emberben azonos adottságot nélkülözzük; s miért nélkülözzük? — a legjobb indulat mellett is le kell szögeznünk: a publikum tetszésének túlságos hajhászása miatt.

Miről van a darabban szó? Két nagyvilági tenyészember (vagy amint Hatvany Lili nevezi őket: ragadozó) szereti egymást: Carlo, a férfi s Lydia, a nő. Előbbi dámakkal táplálkozik, utóbbi urakkal, szívtaaposó malmaikban tragédiák hevernek s most végre elérkeztek életük közös tragédiájához. A szerelemhez. Mindegyik külön elhatározza, hogy játszani fog a másikkal, mint macska az egérrel, s a trükkök, tettetések, álcinizmusok, mimelt közönyösségek szecska-vágó-gépével esnek egymás lelkének és egyidejűleg — élvezz, óh Publikum! — egymás testének is, értsd: egymás karjaiba. Az ember elképed.

Hát most már mit csinálnak ezek? Játszanak, vagy... Mert az lehetetlen, hogy a szerelmi mámor-pauzában (az első, második és harmadik felvonás alatt) ridegen és lelketlenül kínozzák egymást s a felvonások előtt és után viharos ölelések közt röhögjenek a markukba. Hogy a kulisszák mögött megtörténik az, amiről a kulisszák előtt szenvtelenül, cinikusan és előkelően lehetőleg nem beszélnek, bizonyítja Lydia kisbabája, Carlo gyermeke, aki a különleges ügyetlenséggel összeszerkesztett utolsó felvonásra pontosan megérkezik s természetesen házassággal fejezi be a darabot.

Nem, nem lehetnek ilyenek a nagyvilági emberek, s ezért nincs sok értéke Hatvany Lili rezignált sóhajának: hogyhát, ime, nézzétek — ezek ilyenek... Pedig ő tudna róluk írni, ha merne. Vagy nem látja őket, noha közöttük él?

Érdeme ennek az üres darabnak a gyorsan pergő, olykor szellemes dialógus és az a fölény, ami, átlengve rajta, érezteti, hogy aki írta, maga is játszott: szórakozott közben, — bizonyára jobb, szórakoztatóbb szórakozás híján.

Körös Andor.

REMENYIK ZSIGMOND: HETEDIK HÓNAP. (Az Új Föld kiadása.)

Egy kialakulatlan regény kusza, hézagos darabjait adja ez a könyv, amely kezdetlegessége mellett sok tekintetben figyelemreméltó. A szabadság, egy emberibb élet anarchikus vágya s e vágynak természeti gátlások előtt való megtörése a regény gondolkodásba ejtő témája. Ez a vágy hajtja a regény alakjait, akik nem lelik életük megoldását s az utat, amely erőiket, vágyaikat levezetné. Ily szándékok bontakoznak ki a könyvből, amely elgondolásában állásfoglalást jelző és tehetséges. Az író azonban nem tudja szándékait megvalósítani. Gondolatai többnyire csak gondolatok maradnak, képtelen őket a valóság síkjára vetíteni. A személyek jellemzése nagyon fogyatékos, a dialógusok és helyzetek olykor indokolatlanok, az általános leírások és

megjelenítések félszegen összegegyülnek, az író nem tudja mondanivalóit csoportosítani, a gondolati tartalmú részletekben nem veszi észre ürességre pukkanó frázisait, az idő múlását pedig nem tudja érzékeltetni, holott — fejlődés ábrázolásáról lévén szó — ez lényeges volna. A hangulat, miljö, életfelfogás és a dialógusok idegenszerű csengése orosz hatást mutat. Az író általában kevéssé, inkább csak a témát illetőleg sejtet egyéniséget. Stílusáról, amely Szomorýra emlékeztet, komoly értelemben nem lehet beszélni, mert egyáltalán nem tud magyarul. Nem esetleges, gyakorlatlanságból eredő botlásokról van itt szó, hanem minden mondatot elétkellenítő hibákról, a magyar nyelvben való teljes járatlanságról. Remenyik Zsigmond úgy ír, mint egy idegen anyanyelvű ember, aki csak tördeli a magyar nyelvet. Érthetetlen az a meggondolatlanosság, amelyet ezt a könyvet ily állapotban nyilvánosságra hozta.

Lanátor Pogány Ferenc.

SIMON ANDOR: ALOMFÖLD. (Pandora-kiadás.)

Üdítő, kedves olvasmány Simon Andor könyve. A harminckét vers mindegyikében lelünk valami megkapót, elringatót. Idillikus, tiszta érzések, a világ iránt való ősi, félelem és kétely nélküli gyermek-szerelem, lelki épség, csodálkozás és öröm sugároznak szavaiból evangéliumi áhítattal és bensőséggel.

A lány, súlytalan hangulatok lágy, súlytalan testben jönnek felénk, az igaz költészet önkénytelenségével. Simon Andor jó, olykor-olykor már önmagáért csillogó formakésztsége meglep a szabadvers és keresetlen rimhatások könnyed kezelésével. Verselése egyéni, belső ritmusa a formára is kicsap, dalszerűvé válik, anélkül, hogy veszítene gyökeres modernségéből. Több verse konstrukcióban, hangulatban egyaránt népdalszerű, de öntudatos népdal, amely tudatában van erőinek, primitív, a népdalnál is egyszerűbb. Egyszerűsége néhol már vakmerő.

Verseinek lelke mindig egy-egy egészen elemi érzésrebbes. Néha a

maga teljes gyermekességében jelenítve meg, öt-hat sorban, amikor frappáns hatású. (*Szerelmesem, Szűz bűja köntösben...*) Máskor az érzés egy-egy sűrűbb hullámcsapásával, áradóbban, gazdagabb asszociáció tartalommal, több képpel, gondolatokkal is, de mindig az öntudatlansággal határos tudatosság könnyelműségével. (*Derült lélekkel.*) Majd az önzően gondatlan lírai versek között feltör az emberiség öntudata is, becsületességében megnyugtatóan (*Este a gyártelepen*).

Abban a lelki állapotban, amelyet e versekből megismerünk, a jelen minden sajátossága benne van. A közvetlen, elemi érzések kívánsága, ami rendszerint sok és bonyolult emócióval telt korszakok után szokott következni. Lelki megtisztulás, a szocietás átérzésétől megundorodott ember menekülése az én iránt és újra líra és kiírhatatlan individuáлизmus. Elég volt az agyafúrt meglátásokból, formákból, valóban igaz élet és őszinte hang kell, természetes érzés és kifejezés, semmi komplikáció. Az irodalom mindig ebbe a mederbe tér vissza a túlfűtött szándékok szertelen kilendülései után: hihető, hogy ez a természetes fejlődés egyik iránya.

Simon Andor érdeklődése nem tág, hangja talán nem is bírna el komplikáltabb, a világ ősi körvonalaiktól távolabb eső tárgyakat. De amint van, meghallgatásra méltó, komoly, egyéni költő. Túlzásig leegyszerűsített formáiban, az érzés legkezdőbb magvához való hűségében már a szétroncsolt formák és érzések új konstrukciójának kívánsága érezhető.

Lanátor Pogány Ferenc.

SZÉLPÁL ÁRPÁD: 20 VERS.

Az ultramodern képzőművészeti és irodalmi irányzatok, — helyesen mondva: irányzat, — kiforrottabb tehetségű egyéniségei rendre meghajtják a zászlót a művészet józan felfogású értelmezése előtt és látszatra visszafelé tesznek egy lépést. Csak az epigónok kurjongatnak tovább, szokás szerint. Ma már kétségtelen, hogy minden forradalmuk formai forradalom volt csupán s ha elvetet-

ték a tartalom logikus és „konzervatív” rendezettségét, üres formalizmusnál nem egyéb. Destruktív, de megtisztító lázadás. Önmagában jogtalan, érhetlen irány, de szükséges és hasznos átmeneti állapot. Akár a vedlés. A megcsontosodott normák szétbontása után elkezdhetjük a szétbontott elemek kombinációját, amely már valóban új lehet, miután egyedül a pozitív konstrukció vezethet új eredményekre. Az első lépés szükségszerűleg a tartalmi realitás visszafogadása, de még a forradalmár zubbonyában: ez kelti a visszahúzó téves látszatát. Természetes, hogy ebben az állapotban a kifejezés modernsége, — ha nem tart lépést az újjáépítő benső feleszméléssel, — modorossággá válik.

Szélpál Árpád is azok közé tartozik, kiket visszahódít a felbuzgó líra, amely megértés és rokonérzés iránt vágyakozik. Önmagáról beszél, nem csupán a beavatottaknak, de mindenkinek, akinek érzése és öntudata van: az olvasónak. De még nem eléggé tudatos ahhoz, hogy józanságát beismerje és már a múlt törvényeihez hasonlóan konvencionálissá lett modern formától elszakadjon. Mondani- valóját ebben a formában adja elő, de a formához való minden szerves kapcsolat nélkül. Versei legtöbbször egyszerű prózai költemények, sőt: prózában elmondott versek, amelyek sokszor már prózai sorokat kívánnának inkább, mint írásjelek, nagybetűk modoros kerülését, amely sallangok a versek benső szépségére és kifejezésbeli erejére a legkisebb hatással sincsenek.

Szélpál Árpád egyéni és tisztahangú verseiben, — vagy inkább: költeményeiben, — komolyság és nagy nyugalom van, az érzéseknek az a leszűrtesége, amelyet a problémák önkénytelen feloldódása, a megismerés idéz elő. Mindent ezzel a komolysággal és nyugalommal fogad. Vonzódik az élet egyszerű megnyilatkozásai, a problémák zelfid megoldása iránt. Gyöngéd, érzékeny, reális látású ember, telve gondolattal, elmélyedéssel. Hangja bensőséges, megilletődött. A szándékolt modernség kamaszos túlkapásai csak itt-ott észlelhetők egy-egy felesleges és erőltetett szertelen-

ségű képben, ami azonban csak esetleges és bizonyára múltó hibái közé sorozandó.

Lanátor Pogány Ferenc.

KUTI LÁSZLÓ: MEGINDUL A MEZŐ.

Fogékony költő nemesszándékú versei, amelyek egy becsületes, emberi arcot tárnak elénk. Kuti László érzései egyszerűek, élményeit nem ékesíti fel, hanem a maguk melegségében adja elénk. E tulajdonsága becsessé teszi megnyilatkozásait, de nem foglalja magában szükségképp a költői megnyilatkozás hatóerejét is. Versei hagyományos formai és tartalmi határokon belül nagyrészt elérnek egy bizonyos elfogadható, kész eredményt mutató átlagot, de győző, megragadó erőt csak elvétve nyerne. Mondanivalója nem különleges, a kifejezésben nem mindig tudja lelki tartalmának tényezőit valóban erős költészetté egyesíteni. Nincsen meg benne az érzés és gondolat szerves és ható egybeolvadása, szerkesztési módja erőtlén. Ez versei nagyobbik felére vonatkozik, bár csak általánosságban. Mert ha e gátlátsok alól olykor felszabadul, jelentéktelen versek mellett hangja férfias erőre kap s mondanivalója súlyt és jelentőséget nyer.

Témaköre és kifejezési formája minden egyéni törekvést nélkülöz. Igaztalanság volna azonban a hagyományokhoz való ragaszkodását hibáztatni, hiszen a hagyományoktól való átmenet nélküli elszakadás nem minden esetben tesz egy költőt értékesé. Kuti László erenye, hogy az avult légkörben is körül tudja határolni a maga jellemét, nagy fogyatékosága azonban, hogy a régi érzés- és kifejezésformákat nem fejleszti tovább. Ha Kuti László hagyományokhoz való ragaszkodásától el nem szakad, csak akkor adhat igazán értékes eredményeket, ha e hagyományokat az avult tényezők kiküszöbölésével fokozottan egyéni hangon fejleszti tovább egy oly költészetté, amely a modern ember világhoz formában és tartalommal egyaránt közel áll és így mint eleven költészet, hatni tud.

Lanátor Pogány Ferenc.

KÖRÖS ANDOR: FORGÓSZÉL.

(Regény. Genius-kiadás.)

1918 szeptember végén, a forradalom kitörését közvetlen megelőző hónapban, a déli harangszó két embert indít el egy új regényíró első impozáns terjedelmű munkájának lapjain.

Az egyik Csongor János, tartalékos főhadnagy, szobrász, nagy ember, morális ember. Életét a művész finom, tudatalatti érzései töltik be, amelyek az erkölcsi fölzsabadulás felé irányítják minden vágyát. Csongor elbúcsúzik Máriától, a szentlelkű, szép feleségtől és anyától: egy fürdőhelyre utazik, hogy egészségét helyreállítsa. Találkozik egy nővel, akiben a szabadulás eszméjét látja meg. Nagy kétségek közt hánykolódik, vágyát nem meri megvallani magának sem, míg végre a forradalom első pillanatának varázsa a fölzsabadultság tudatával az idegen nő karjába vezeti. Hiába kerül aztán haza, nem szabadul az új varázstól, csak akkor, amikor újból találkozik a nővel, aki közben — szovjet-kém — annyira átváltozott, hogy Jánost most az űzi el tőle, ami eddig hozzá kergette: a szabadság vágya. Visszatér otthonába, ahol felesége és gyermekei mellett végre megtalálja belső nyugalma és alkotás örömeit.

A másik — útnak induló ember Hübsch Adolf zsidó katonaszökevény, aki később szédületes karriert fut be a forradalomban, mert hiszen csak nyerhet az, akinek nincs veszteni valója és megfelelő kicsinységükben tudja szemlélni a világ dolgait. Ő az amorális ember, akiben a raszkolnyikovi kérdés soha fel nem lobban. Habozás helyett állandó akarattal nyilvánít, kétség helyett vakmerőség, gondolkodás helyett a tett életének irányító motívuma. Gyilkosságokat, sikkasztást, nőrablást, a nihilista úri gazember könnyed modorában követ el. Aldozatának, a polgári társadalomnak egyetlen elégtétele vele szemben, hogy amikor mint hadügyi népbiztos, a kommunista terror vezetője, az élet csúcán áll, öccse megtagadja és benne megtagadja őt a jövő nemzedék, az egyetlen elképzelhető emberi megváltás lehetősége is.

A harmadik hős ebben a regényben maga a magyar forradalom. Amint tömegeket és tereket mozgat s ragadozó lehelletével megdermeszti a polgári társadalmat. Amint az ideálok megvalósítása nélkül megszünt morális és gazdasági és társadalmi lehetetlenülés rideg vis major-ja előteremti a terror kényszerűségét. A szabadság jégében indult forradalom könyörtelenül belevezetett a gondolat és a szabadság végső kátyujába, ahonnan már csak az ellenforradalom ébredő hangjai mutatnak ismeretlenbe-hajló kiutat. Az ember eltért az ősi polgári erkölctől és — mint dr. Botos György hirdeti — el kell pusztulnia, mert gyávasága megérlelte a halálra.

Biztos, kemény vonalakkal rajzolta meg *Körös* a fegyencből lett hadügyi népbiztos alakját. Így teremték a közelmúlt ideális válságait konjunkturalisan kihasználó, véres, lázas alakok. Hübsch minden mozdulata élő embert szuggerrál, aki előttünk sűrűforog, vakmerő, mindenre elszánt életével.

A forradalom ábrázolása nagyméretű, színes tablóban történik amelyek közül különösen erőteljes a történet szívében egymás után elhelyezett két kép: a fürdőhely szállodájának ostroma és a vasúti utazás Pöstyéntől Budapestig. Különösen az utóbbi jelenet mutat mély költői érzéseket, lendületet és formakésztséget.

Csongor János azonban, noha mégis csak ő a regény főhőse, nagyon vérszegény beteljesülése az író ábrázoló akaratának. A könyv derekáig, holott ez a rész majdnem teljesen János lelkivilágával foglalkozik, alig van egy-két momentum, amelyben ki tud emelkedni neuraszténias, kidolgozatlan, semmitmondó életéből, hogy ez az érdektelen lélekállapot egy-egy pillanatnyi extázisban megtalálja exaltáltsága lélektani értelmét. Felépítésében sok a sehol át nem hidalt ugrás, mely a gondolat következtelenségére utal és a különben is gyakori retardáló momentumokkal a kompozíciót bizonyos mértékig lazává teszi. János embervoltát csak egyes jelenetek tudják szuggerrálni, ahol a számára nem túlgondosan kiépített for-

mákba (a szabadságnak eszményivé teljesült vágya, az erkölcsi lét alapjainak kutatása) nagyon későn ömlik be a reális tartalom. Valamennyire meggyőző erejűvé János exaltált művészi szabadulni vágyása csak egy helyütt emelkedik: amikor a szelvésszenben a fürdőt ostromló csöcselék golyózapora közepette szabadságára eszmél és egy balladaszerűen felépített párbeszéd után, a szálloda teraszán mindenki szeme láttára magáévá teszi a szabadságára szintén feleszmélt nőt. De a neuraszténiasan exaltált Csongor a magyarságát sem tudja olyan domináns vonásává alakítani, hogy ez mint nemzeti erejű szándék foghatná át a regény homlokzatát, és szinte kellemetlenül hat, — minthogy semmi szuggesztív ereje nincs — a szépen előkészített és kidolgozott teraszjelenetben az az erős és rossz idegen hatást tükröző momentum, hogy mikor János Annát megöleli a viharban, a nő szerelmes szavaira „a magyar férfin átremegett az egész Tótföld tragédiája”. János tartalmi kiépítése nem jogosította őt arra, hogy őrzőngő tombolásában saját szabadulását élő szerelmében a Tótföldre gondoljon. Hősének sem nemzetiesen átfogó jellemét, sem hatalmas háborgásait nem tudja érzékelteni *Körös* Andor. Így Csongor János és rajta keresztül az egész regény akarata, az író elhibázott, ötletszerűen fel-felbukkanó tendenciáiban elmállik, vértelen és erőtlén marad és ezen még az a — túlságosan irodalmias tartalmú — gondosság sem tud segíteni, mellyel Csongornak „A felkelő nap” című, egész művészetét szimbolizáló alkotását építi fel a regény folyamán az író. Megindult gondolatai néhol műhelyének intenzitásában fülnek tovább, ilyenkor azonban a pszichológiai előzmények a további folyamatokat értelmileg nem folytatják, így a karakterek rapszódikusan elvonttá, vagy indokolatlanul mániákussá válnak az idegesen megoldott képzelet világában. A realiztikus előadás pedig a belső ábrázolások időnkénti hézagosságával ellentétben, éppen gyakori részleteket, apró és nagyobb megfigyelések hosszú sorozatát statuálja, melyek ismét

mint késleltető momentumok lépnek fel a történetben.

Körös Andor erősen reális színészeti stílusa helyel-közöl eruptív erejű képeket is vet föl. Az ideges, egyensúlyozatlan gondolat azonban gyakran a mondatokra is ráüti bélyegét és darabosságával megtöri a mozgás folytonosságának hatását. Szép, tömött képeiben akárhányszor elvész a kapcsolat a sűrített, szinte gondolatívá szellemített mondatokat jól hordozó, lelkes és sokszor gúnyos realizmust minduntalan megbontják a zsurnaliszta- és frázis-impresszionizmus hibásan erőszakolt képei, amelyek éppúgy bizonyítják az író életszemléletének részleges bizonytalanságát, mint technikai felkészültségének hiányosságát. Egy végső, gondos simítás játszva eltüntethette volna az író naív közbeszólásait, a nyelvtani és elöadási tisztaság hibáit, pongyolaságát, szóval mindazt, ami nem tartozik szervesen a regénybe, de ami — az ösztönös mesealakító tehetség kitünősége mellett még exponáltabb helyzetbe kerülve — erősen rontja e nagy vállalkozás értékét. Szervi és formai fogyatékoságok nem engedik, hogy a *Forgószél* a tehetséges, kvalitásos irodalmi alkotás keretein túl nemzeti jelentőségű munkává szélesedjék, ami pedig néhol az író kifejezett szándékának látszik.

Dán György.

VADASZ TIBOR: TILOS.

(Tevan-kiadás.)

Fiatal író első novelláskötete. Ez magyarázza meg, hogy például hogyan kerülhetett egy kötetbe a hivatul primitív *Gátak* és a teljesen érett *Egy házasság*. Erő van ezekben a novellákban, csakhogy ez az erő nem centripetális, ez az erő centrifugális. Az író nem a mindenséget sűríti fel magában, hanem ő futkos nagy sebességgel a világ dolgai után. Hol az emlékezés szekerére kapaszkodik fel és végig nyargal gyermekkoron, szülőlkön, iskolán, (*Eveim, Gátak, Az érettségi*) hol idegen emberek lelki titkaira próbál rányitni. (*Eladó leányok, Egy házasság, A fészekben,*

Cuc...) de igen melegen érdeklődik a gyengék, a gyámoltalanok, a társadalom elesettei iránt is (*Tilos, A rongyosok, A nagymama*).

Ezek volnának a témái: egy fiatal ember témái, akit minden érdekel — és semmisen érdekel igazán.

A kötet fődarabja — érthetetlenül ellentétben a címmel — az *Éveim*. Műfaji meghatározása igen nehéz. Regénynek nem regény, novellának pedig — több novella. Inkább azt lehetne mondani, hogy lírai érzések prózában elbeszélve, némi kis sovány meseszalaggal, mely helyenként elapad, majd újra csörgedezni kezd. Bárhol hagyná is abba a szerző, épp úgy be volna fejezve, mint ahogy nincs befejezve a végén se. Fiatalkori emlékeit szedi itt csokorba Vadász Tibor s bár a kötet felét foglalja el, mégse Vadász legsikerültebb munkája. A dolgok túlságosan elmosódnak és főleg érdektelenekek. Úgy jönnek rá az olvasóra és mennek tovább, mint a por, melyet az országúton robogó autót ver fel. Prűszkölnünk tőle, de az autót nem is látjuk, leszáguldanak az események, de mi már csak a kavargó érzelmeket kapjuk, melyek az író háborgatják. Az érzelmeknek is csak desztillált lelki visszhangját. Az író általában a lelkiekre helyezi a fősúlyt. Túlságosan sokat látjuk a főhős lelkét. Annnyira, hogy a körülé levő embert nem is vesszük észre. — Talán nincs is. Vadász Tibor nagyon szereti az oroszokat. De komponálni még nem tanult meg tőlük. Az utolsó fejezetekben is lépnek fel új emberek. Jönnek és meghalnak még az elbeszélés vége előtt. Miért? — Legnagyobb érdeme ennek a kis frászműnek a stílusa. Látszik, hogy Vadász itt valami mást akart, kitaposott sablonok helyett új utakat.

Sajnos, annál kevésbé mondhatjuk el ezt a két iskolanovelláról. Mintha egy más világba csöppennénk, olyan darabosak, ósdiak, régiések. És általában az iskolanovellák! Iskolába mindenki jár. És a legtöbb fiatal író kötelességének tartja, hogy erről a témáról elmondja az élményeit. És nem a véleményét. Ez Vadász hibája is. Már pedig az iskola nem élőlény, amelyet objektíven kell megbírálani.

Iskola önmagában nincs. Iskola anynyi van és annyifélének mutatkozik, ahány szempárból nézik. De még így se lehet csak a tanár, vagy a diák, de még csak a jó, vagy rossz tanuló szempontjából se nézni. Egyénenként kell. Géza, Varga, Fürst és a többi milliók szemszögéből külön-külön. Itt ez egyszer elfogultnak kell lenni, itt állást kell foglalni valamilyen pontból az iskolával szemben. Csak részrehajlással kaphatjuk meg a lényegét. Vadász Tibor nem ezt csinálja, objektív akar lenni — és így csak anekdótákat nyújt.

Viszont elevenre tapint a kötet legjobb novellájában, az *Egy házasságban*. Megint más hang, más színek. Témája egy frigid asszony remekbe szabott portréja. De a stílusa is remek. A kétségbeesett férj mondja el barátjának. Ahogy bugyborékol ki abból az emberből a mondanivaló, el ejtett félszavakban, magaszégyellős sunyisággal, kis elnyeléssel nagyokat sejtetve, az maga is nagyszerű. Letesszük a könyvet, és csodálkozunk — a többi novellán. Ilyen ellentétek! Ilyen különbségek írás és írás között!

Vadász Tibor témavilága gazdag, de az író még nem tudja teljes bízossággal kezelni az anyagot. Néha, mint ebben az esetben is, jól megfogja a novellát, de legtöbbször kislílik kezéből. Utánakap, de csak az elejét éri, (*A fészekben*) vagy pedig a végét, mint a *Cuc...*-ban, ahol szinte az utolsó, bántó papirosmondat rontja le az egyébként szintén kitűnő novella hatását.

Altalában ez Vadász legnagyobb hibája: nem érzi meg, hol kell valamit elkezdni s ha elkezdte, mikor abbahagyni. Mennyit szabad kimondani és mit kell csak odavetőleg érzékeltetni, hogy túlsok ne legyen. Ha az egyiket eltalálja, a másikat biztosan elrontja.

És mégis, épp ez az egyenetlenség, ez a témákban izgatottan százfélé kapkodás, stílusban lázasan ide-oda-rohanás, ez az, ami egyben biztató is: ezek az értékellentétek mutatják, hogy nagyon érdemes Vadász Tibor működésére felfigyelni.

Polonyi György.

ENCZI ENDRE: ÚJ PASSIÓ!

Az életéjjel nagy menedékhelyén, az esett, szomorú, tépett emberek között szövődik szavakká az új passió... Egy kicsit a német expresszionista lombikban desztillált d'annunzió-i és wilde-i dekoratív pátosz illatterhes, forró gőzkörében vetkőznek le meztelenre e párbeszédre tördelt, *vers en prose* stílusban megírt lírai regény paradoxfigurái, akikről azt állítja az író, hogy én, te, ő és mi vagyunk, noha orosz neveket viselnek, de minden dikció-differencia ellenére is több rokonságot tartanak Gorkij hőseivel, mint a halhatatlansággal, melyre — ugyancsak az író szerint — születtek...

Szergej — a jóságos zarándok analóg figurája — szent, szeretetprédikátor, és eladja Ljubát, mert éheznek; Nikolaj, az elvetélt Cézár, térdenállva, sírva könyörög szabadságért, amikor lopásért börtönbe viszik; a saját cédaságától undorodó Ljuba a megtérés után öt perccel matrózokkal tombol; a megváltás ígését kereső, gyilkos és megnyilatkozni akaró Iliá pedig egyedül marad elmondatlan mondataival, mert — ez az Új Passió: a nagy ellentétek egyértékűsége az élet alakatlan hömpölygésében, a tragikus konfliktusok lehetetlenségének tragédiája...

Ha Enczi Endre életmeglátásában kevesebb szerep jut az individuális attitűdnek, ha a kifejezésben több egyenlőségre, tömörségre, egyszerűsége tesz szert, következő munkája több lesz, mint drámai kísérlet.

Németh Antal.

FAUST RENDEZÉSE.

A világirodalom nagy drámai költeményeinek sorában a színpadi megelvenítés szempontjából a *Faust* egyedülálló probléma. Különleges helyzetét az első és második rész nagy stílusdifferenciáinak köszönheti, melyek szükségszerűen folynak megalkottatásuk történelméből. Az a huszonhárom esztendő, mely az első és második rész befejezése közt eltelt (1808—1831), új értelmet adott Faust létének. Az első részre még az *Urfaust* telhetetlen tudású, de első-

sorban az erotikus élményt hajszólo hősenek árnyéka borul, s ott még Gretchen tragédiája dominál. A misztérium-jelleg, Faust küzdelmeinek végső értelme, csak átfénylik az első részen, hogy a szenvedélyeit levetkőzött öreg Goethe a második részben hiánytalan kifejezését adja a fausti gondolatnak.

Eltéktelve attól, hogy a Faust első és második részében így egymástól teljesen független, önálló költemény-organizmussal állunk szemben, melyek közt az egyetlen kapcsolatot a főhős személye, sorsának az első rész végénél való befejezetlensége képviseli, a mennyei prológ expozíciójával elindított életvívódásnak csak a teljesen színszerűtlen második rész utolsó himnikus, égi megváltás-jelenete lehet méltó lezárulása. Egyrészt tehát az egység majdnem teljes hiánya, másrészt a két rész epikai öszszetartozandósága jelenti a rendező számára a teljes Faust színrehozatalának alapproblémáját.

Goethe sohasem gondolta színpadra a Faust-ot. Ő, mint aktív színházi ember, sokkal inkább érezte a színpad autonóm törvényeit, semhogy az emberről s az életről alkotott filozófiája e költői revelációját előadásra alkalmasnak ítélte volna. Az első részt bizonyos fokú teatralitása miatt azonban korán elérte a színpadra-elevenítés sorsa. Ismeretes, hogy August Klingmann, a braunschweigi Nationaltheater megalapítója és főigazgatója, hozta először színre 1829-ben. Hat felvonásból és tizenhat képből állt az előadás. *Deinhardstein* három felvonásra vonta össze, *Tieck* ötre tagolta. A Burgtheaterben *Laube* Klingmann beosztását vette alapul. Ezek a scenirozások mind elhagyták — igen helyesen — az égi prológust és az előadás a „Habe nun, ach, Philosophie...” monológgal kezdődött és így bizonyos fókig ellensúlyozódott a műnek a cella-jelenettel való lezárulása, mert Margit drámája kerek egész maradt, ha Faust lényege el is sikkadt. *Laube* az addig mindig kihagyott Walpurgisnacht jelenetét is beiktatta az előadásba. Több különböző scenirozás és előadásra nem került átdolgozás (*Dingelstedt*) ismeretes. A legérdekesebb megeleve-

nítés kétségkívül Otto Devrient nevéhez fűződik (Weimar, 1785), aki *Wolheim da Fonesca* (Hamburg) és *Gutzkow* (Drezda) sikertelen kísérlete után elsőnek hozta színre a Faust antiteatrális második részét.

Devrient alapjában változatlan színpadkonstrukción mutatta be az egész művet, a két rész egymáshoz tartozóságának bizonyítására. Az akkor még egykori létezésében meg nem cáfolt, háromemeletes „misztériumszínpad” formáját választotta, hogy színpadtechnikailag megoldhatóvá tegye az egyes képek gyors változását. Az első rész szinterei a középkori szimultán színpad szellemében, egymás mellé és egymás fölé zsúfoltan lehetővé tették a jelenetek pergetését, amit csak a túlzottan alkalmazott operaszerű és balletlátványosságok akasztottak meg időről-időre. Ugyanígy rendezte el a második rész szintereit. Az alapkonstrukció, mely változatlan volt a két részen keresztül, egy elég mély előszínpadból állott, ahonnan jobb- és baloldalt két lépcsősor futott fel a felső színpad teréhez. A két lépcsősor között nyílás. A felső színpadról néhány lépcső a harmadik játék-térre vezetett. (Devrient ötlete, hogy változatlan konstrukciójú színpadon peregjenek a változó képek, adhatta a gondolatot Hevesi Sándornak az „Ember tragédiája” misztérium-színpadszerű rendezéséhez.) Szabad vidék és az égi szcénák a legfelső szinteren játszódtak. A Gretchen-dramánál városkép-pé maszkírozódott át az alapdíszlet. A dóm fenn, előtte tér, jobbra, balra házak; Gretchen szobájába, a középső színpad magasságában, széles árkon keresztül lehetett belátni, a kert-jelenet az előszobában játszódtott le, Valentin a lépcsőn haldoklott. A színtérnek kisebb részekre való felbontása nem talált rendezői követőkre.

Wilbrandt Bécsben három estére beosztva hozta színre a Faust két részét. Az első este a boszorkánykonyha-jelenettel zárult, a második a Gretchen-dramát vitte befejezésig, a harmadik pedig a második rész öszszevont előadása volt. Julius Werther megkísérelte egy napon adni az egész Faustot és előadása öt órától egyig, tehát nyolc óra hosszát tartott.

Possart dekoratív látványosságot csinált a második részből. Reinhardt stilizált színpadképeket nyújtó forgószínpadon pergette le a jeleneteket. Ezenkívül és azóta is állandóan kísérleteznek a nem színpadra írt Faust színpadraeleváltése problémájának megoldásával. Számítalan előadás és rendezőpéldány jelöli Faust végtelenbevezető színpadi útját. A bécsi *Deutsches Volkstheater* 1926-ban a két részt egy estére vonva öszsze, hozta színre Paul Mederow átdolgozásában, aki egyben a címszerepet is játszotta. Az első rész egy állandó gótikus, a második pedig görög architektónikus keretben játszódtott le, a két rész szellemének dekoratív kihangsúlyozásaképpen. Ezt a rendezői ötletet hiánytalanul adaptálta a Nemzeti Színházunk Faust-előadása, mely Mederow példája nyomán ugyancsak egy estére vonta össze a két részt. Ezen az állandó kereten belül változtak az egyes képek. Mederow nyomtatásban is megjelent Faust-átdolgozásának és a Nemzeti Színház rendezőpéldányának összevetése arról győz meg, hogy a meghúzásokban Hevesi Sándor több kegyetlenséggel járt el, mint német elődje.

Az egyes jeleneteket zene választotta el egymástól és hogy a díszletelés gyorsan mehessen, a zsinórpadláról leengedett hátsófal dominált, amire a legteljesebb realizmussal házsorok, sziklák, egész várfal rácsos kapuval, tenger és ég volt felfestve. A színpad folytatta ezt a dezilluzionáló túlzásúfolást. A kert-jelenetnél a sík kartonokra festett bokrok sora úgy elzárta a sétáló párok elől a szabad teret, hogy alig tudtak mozogni közöttük. A szintér-változás háttére leggyakrabban teljesen indokolatlan volt, gyarló illusztrálásaképpen a goethei helymeghatározásoknak.

Sem a rendező, sem a dekoratőr nem tudott (s ha nem akart: szerintem rosszul tette) föléjekerekedni a Goethe korabeli színpadtechnika szellemében adott instrukcióknak és a helyett, hogy a miljöből csak a *szükségszerűt*, a jelenet által megindokoltat nyújtották volna, realiztikusan a néző elé adták azt, ami még a legszárnyalóbb fantáziával sem élhető

át és különösen nem goethei értelemben. Sehol semmi föléjekerekedés a szavak primér jelentésének: a költői dikció szellemének tökéletes megnevezése volt minden egyes színpadkép. A jó díszlet olyan, hogy az csak annak a felvonásnak vagy jelenetnek lehet kerete, melyhez tervezték. A budapesti Faust-előadás bármelyik dekorációja bármire is felhasználható, ha különben a szín-tér megfelel. Teljes egészében bátortalan eklektizmus jellemezte az előadást.

A stilizált, szimbólikus értelmű keret és a változó realiztikus díszletek stílusdifferenciája, továbbá a szöveg és a színpadképek szelleme közti ellentét, a második rész revüszerepére hajló jellege és a dikció elmélyülése furcsa egyveleggé olvadt össze. Újra kiderült, hogy a második rész csak annyira alkalmas színpadra, mint Platon dialógusai és hogy az első rész szuggesztív megelevenítéséhez is nem rendezőre, de színpadművészre van szükség.

Németh Antal.

ALFRED NEUMANN: OROSZORSZÁG.

(A Magyar Színház bemutatója.)

1. Erre az alkalomra épített forgószínpadán Alfred Neumann „Oroszországot”-át mutatta be idei szezonja végén a Magyar Színház, Karl Heinz Martin rendezésében, Csontosfal és Odryval a főbb szerepekben. A darabot Kosztolányi Dezső fordította.

Ahogy a színház ezt a darabot, az ideai németországi szezon egyik legnagyobb sikerét, kiválasztotta, ahogy azután külön rendezőt hozott, Reinhardt ismertnevű tanítványát, a dráma magyar beállításához, hogy a szereposztást érdekessé tudta tenni, s ahogy végül a színlap kisebb-nagyobb meglepetéseit felsorakoztatta még: gesztusával tagadhatatlanul komoly, új s értékes törekvéseket szolgált. De éppen ez a gesztusa, ugyanannyira — az attrakciók halmozása is volt egyúttal.

S ez a kettősség, amely kissé bántó módon ütközött ki színház, író, rendező, színészek munkáján, a színház ma oly sokat emlegetett válságának egyik jellemző tünete.

2. Alfred Neumann drámájának különben a hazafiság az erkölcsi tartalma.

Az igazi hazafiság, amely élő érzés. S ha kell, — illusztrálja tételét történelmi figurával Neumann, — ez az érzés szétfeszítheti az alattvalói tisztelet, a nemzeti hagyományok, az emberi jog, de még az isteni törvények holtta merevedett kereteit is. Aki egy nemzet vezetésének elhivatottságát érzi magában, annak felül kell emelkednie jón, rosszon. Erkölcsön, erkölcsitelenségen. Csak céljának élhet. S hogy célját elérhesse: eszközei számára meg kell adnia a felmentést. Meg kell adnia sajátmagának, mert más úgysem adná meg. S meg kell adnia: előre. Megadhatja-e azonban utólag? Amikor már a tények igazolják s amikor mindenki felmenti, — más kérdés. És Neumann azt válaszolja rá: nem. Ideiglenesen előre megadhatja, de véglegesen, utólag nem. Itt és ezzel von gátat a nietzschei Übermensch korlátlaná teljesedő élete köré. S így vezeti vissza a társadalmi s morális forradalmak kiáradt medrét az elhagyott, régi partok közé.

A hazafiság drámája az Oroszország. A hazafiság azonban nemcsak a dráma etikai középpontja, hanem az események drámai magva is. Tartalom és mondanivaló szoros egységbe forr össze, s Pahlen grófnak, a hazafinak és Pál cárnak, a zsarnoknak a története szerves egészet alkot.

Neumann nem a hamisan értelmezett dilemma felállításával ír drámát. S hőse két lehetőség között töprengő lélek. Pahlen gróf, amikor felismeri hivatását, — Oroszországot csak úgy mentheti meg, ha megöleti a cárt, — nem habozik egy pillanatig sem. Mint a kilőtt ágyugolyó tör az egyetlen cél felé. S az eseményeknek ez a süvöltő, legegyszerűsebb, egyre gyorsuló, halálos útja: az igazi dráma.

Az igazi dráma, — amit azonban Neumann nem írt meg, csak jelez.

Mert amikor felmegy a függöny s elkezdődik a darab: mindez már régen megtörtént. Ibsen írta úgy a darabjait, hogy az eseményeket jóval a darab kezdete előtt játszatta le. A

drámai összeütközésekkel azonban Ibsen nem maradt adós. Neumann azonban a drámát is „előzménnyé” sekélyesíti. Nem írja meg, csak utal rá. S amit ő bemutat: az már a kifejlés. Az igazi drámának a zárójelene.

Egy cári gyilkosság története. Csupaszon, az előzmények nélkül, nyolc képre elnyujtva.

A gondolat fejlődésének nem vagyunk tanúi. Az elhatározást már készen kapjuk. A megtett útra csak visszanezhetünk.

A drámát így Neumann elejti s amit helyette nyujt, azzal nem kárpótol a legkevésbé sem az elmaradt művészi élményért. S a mód, ahogy ezt teszi, csak a gyanakvásunkat kelti fel: mondanivalójának vajjon csakugyan megvan-e az a morális és etikai súlya, amit el szeretne velünk hitetni? Mert az a jólbevált eszközökkel megírt, igen hatásosan felépített s a színpadi szabályokat túlságosan is tiszteletben tartó drámapótlék tulajdonképpen a legkritikusabb *grand guignol*. S ez a *grand guignol* végleg kétségben hagy afelől: az erkölcsi erejű drámaíró álarcában nem csupán egy rutinos darabszerkesztő beszél-e hozzánk?

Erre a kérdésre, amely már túlmegy a Magyar Színház bemutatójáról írott sorok határán, Alfred Neumann megadja ugyan a választ, de nem ezzel a darabjával. Ennek a darabnak az alapján igazságtalanság lenne Neumann portréját megrajzolni s végleges következtetéseket levonni. Írói mérlegét regényei mégis az igazi s tiszta irodalom felé billentik, ha generációjának s az újabb német irodalomnak nem is a legjelentékenyebb egyénisége.

3. Az *Oroszország*-gal kapcsolatban azonban a rendezésről is írni kell.

Karl Heinz Martin Reinhardt-tanítvány ugyanis s így némileg társszerzőjévé is válik az általa rendezett darabnak.

Sajnos, az *Oroszország*-ban nem az elszalasztott dráma lehetőségét, csak a megírt *grand guignol* valóságát látta meg.

Rendezése teljesen elejtette vagy homályba borította azokat a részeket, amelyekkel Neumann legalább

utalt a *lezajlott* drámára, — helyettük a darab könnyen avuló pátoaszát színezte ki giccsé, detektívromantikáját dolgozta ki aprólékosra, s az egészet kiteljesítette valahogy, a rendelkezésére álló minden eszközzel, olesóhatású s közepes filmszerűség felé.

Forgószínpadával kétségtelenül lázt és lüktetést vitt a jelenetekbe, de ezzel nem a drámát hevítette át a fehér izzásig, az iram mesterséges felfokozásával csupán gyorsan váltakozó mozgóképek illuzióját keltette.

Tömötfényű reflektorai is csak sötétbe mártott *premier* és *second plan*-okat vetítenek a színpadra, egyebekben messze esnek a Rembrandt-képek döbbenetes erejétől.

Mindez a külsőség pedig, amit ezenfelül a darab színesítésére még alkalmaz, egy jó amerikai átlagfilm rendezői kelléktárából való. Mint eszköz, megfelelő helyen kitűnő lehet, itt — újból meg kell állapítani — giccsként hat.

4. A közepes előadásból sziklacsúcsként emelkedik ki Csontos és Odry alakítása. Azzal a két alakkal, amit ők formáltak meg: fel tudták idézni az elmaradt drámát s művészi élménnyé tudták tenni ezt a *grand guignol*-t. Színészi produkciójuk külön tanulmányt érdemel. Illés Endre.

SIMON GYÖRGY JÁNOS. (Portré egy műteremlátogatás után.)

Svájcbán — ahová évről évre vizsgázó — jobban ismerik, mint Budapesten. Itthon talán mindössze egyszer, évekkel ezelőtt volt nagy, gyűjteményes kiállítása, azóta csak néhány grafikai alkotással szerepelt egy-két budapesti modern kiállításon. Csendesen, befelé, harmónikusan alakuló művész, aki fejlődésének újabb etapjáról nemrég számolt be nagy sikerrel a zürichi Galérie Aktuaryusban.

Simon György János művészetének legjellemzőbb vonása a valóságvilág részleteit lényegkihangsúlyozó nagyvonalúsággal egységbe komponáló virtuóz témainterpretálás. Grafikájában vonalakra és az azokat kísérő néhány foltra redukálja a valóság tárgyait. Stilizáló törekvésében bizonyos fo-

kig felszabadul a realitásoktól, hogy egy mélyebb, hatásában reális művészi valóságot teremtsen. Minden művészi alkotás önálló törvényű, autonóm életet élő valóság, melynek az a legmélyebb paradoxonja, hogy nem a valóság teszi a valóság illuzióját: az esztétikai hatás megszületése nincs kötve realitásokhoz. A fákat szuggesztíven jelző, égnek szökő pár vonal jelzi, mely önálló ritmikával tagolja a teret; aktjain a test térbeliségének mély érzetében rejlő ábrázolási feladatok, a kezdeti kubizmus problémakörét érintik. Egy-egy tömören összefogott folt jelzi a fák lombkoronájának egymásbahajló gerzsdjeit. A járókelőket csak staffázszerűen, elszórtan, a térbe beállítva, franciás könnyedséggel ábrázolja. A mozgulat dinamikája van lefotografálva a redukált vonalakban és ezért hatnak élő figuráknak a tovasiető, esős uccán futó, vagy napsütésben sétáló járókelők. Míg az emberben a mozgás, a halott világban a dolgok térben való elhelyeződésének megkonstruáltsága érdekli, mint legsajátosabb lényeg. Az olajat, úgy látszik, nem tartja elég könnyed kifejezési eszköznek a mozgásban levő ember visszaadására, mert csak a legkritikább esetben bukkan fel egy-egy járókelő uccát ábrázoló képein és ott is egészen ceruzatechnikaszzerűen, futólag odavetve. Néhány portréja érdekes tanuságot tesz arról, hogy milyen festői problémákat tud felfedezni az emberi arcon, melyből a karaktert jellemző erővel emeli ki, ugyanúgy ejtve el jellegtelen részleteket. Itt is ugyanolyan konstruktőr, mint nagy vázsnain, vagy a tér problémáit bogozó grafikai alkotásain. Grafikai oeuvre-je arról tesz tanuságot, hogy itt még a mondanivaló a lényeg. Tartalmilag is mindig kifejeznek valamit, már amennyire a fehér-fekete művészete elég erős bizonyos — nemcsak festői — tartalmak hordozására. A grafika kifejezési lehetőségeinek határai Simon szerint szükségsszerűen felölelik még a programot, mint ahogy vannak bizonyos zenei műfajok, melyek a *natura*, megkövetelnek bizonyos nem zenei tartalmú aláfestést.

Ezzel szemben az olajtechnika már

anyagánál fogva olyan gazdag, hogy a szín kiküszöböl mindent, ami a kép önmagában is gyönyörködtető voltát oda nem való elemekkel megzavarná. Az absztrakció felé hajlik, amikor a természet dolgainak ábrázolásáért felépített vonal- és színharmóniák, megszűrődve szintetikus látásának retortáján: öncélúan, csupán festői értékek latbavetésével váltják ki az esztétikai hatást. Mint a tér problémáinak kutatója, városképeket fest, melyeken ugyanúgy a szigorú kompozitőr rendje uralkodik, mint grafikai alkotásain. A házakat nagy síkokból építi fel, a testiség monumentalitásának hangsúlyozásával, nagy vonalúan és eszközeiben minimálisra redukáltan. Olajképein a mélytónusú barna dominál mint házzsín, a háztetők a színharmóniák kedvéért bordától a liláig és a kékes-szürkéig fejlődő árnyalatban szerepelnek. Ahol égrészlet van, annak szín-kiképzése is önkényes és konzonanciát tart az egész kép szín- és formavilágával. Egységes esztétikai élményt vált ki minden képe és ez a hatás hasonlít egy kicsit legkedvesebb muzsikájának, Bachnak a hatásához. Ugyanaz a konstrukció-iránt való nagy szeretet és mindketőjük alkotásainak appericipálása *tisztán* zenei és *tisztán* festői élvezet.

Emellett nagy technikai virtuozitással kapcsolja össze képeit az olyan ábrázolási feladatok megoldásával, mint az ucca és háztetők esős vagy napsütéses voltának érzetése. A japánokra emlékeztető szűkszávúsággal jelzi a mellékes momentumokat, melyek pasztelljein legtöbbször a fény különböző megnyilvánulásainak problémájává transzformálódnak. Az *éjjeli ucca* terét hogyan hasítja át a sarki lámpás fénye és az a megvilágítás milyen új tér-relációkat teremt a házak, valamint az ucca és a sötétben tovasuhanó alakok között, — *este a városligetben* vibráló fényfoltok a fák között szertehulló sugárkévekkel, melyek izgatón vezetnek a szemet ide-oda, nyugtalanító ritmusos törve meg a képmély kék és zöldeslila alaptónusát, — *tavas:* friss, zöld dombokról ég felé ívelő fák gótikusan összehajló ágain néhány sárga folt, mint megannyi lobogó Szent Elm-tüze. Távolságban néhány vörös-rózsá-

szín ruhás nő három-négy vonással odavetve és a dombokat bekeretező sűrű, lilás-rózsaszín, nagyvonalúan megábrázolt felhőtömeg és a fáknek a mély kék ég fényétől előrevetülő árnya egyszerre atmoszférát visznek a képbe. A fák lombjait merészen keresztül szövő fénynyalábok szintén kedves témája: a mély zöld és élénk sárga foltok egymás mögé búvó, majd újra előbukkanó íveivel váltja ki azt az erőteljes hatást, mely egyszerűen és pasztell lényegének közvetlen megérzését, másrészt az abszolút pikitúrának a grafikában történő megvalósítása iránt érzett mély vágyat mutatja gyökereinek. Míg grafikájában majdnem minden a *vonatra*, pasztelljein majdnem minden a *színekre* redukálódik. A két pólus között foglalnak helyet e kettőnek harmónizálására törekvő megvalósításai: igaz festői értékekben gazdag olajképei.

Simon György Jánost nagy technikai tudása azzal a veszéllyel fenyegette, hogy a lélektelen virtuózkodás terére téved, de újabb munkái egyre bensőségesebb egyszerűségükkel tanúskodnak amellett, hogy ez a művész föléje került önönmagának.

Németh Antal

MAGYAR IRODALMI ÁLLAPOTOK JUGOSZLÁVIÁBAN.*

Az S. H. S. királyságbeli magyarság irodalmi és kulturális élete a magábaroskadság vigasztalan képét mutatja. Helyesebben és őszintébben: nem is lehet és nem is szabad jugoszláviai magyar irodalmi életről beszélni, mert minden állami és társadalmi támogatás nélkül nem tud kialakulni a kulturális megújulás, s ami kultúra van, az a magyar tö-

*E beküldött cikk elvi tartalmával a *Pandora* egyetért; a személyi elmentéket ismertető, továbbá a szerkesztőségek irodalom-adminisztrációs módszerét s az egyes írók és könyvek értékét érintő résznél azonban — minthogy e rész adattartalmát sem az értékelés, sem a teljesség szempontjából nincs módjában ellenőrizni — hangsúlyozni kívánja teljes kritikai semlegességét.

megek közönye s az írók féltékenykedése folytán a lassú, biztos elsorvadás felé halad.

Annak ellenére, hogy Jugoszláviában néhány valóban tehetséges író él és dolgozik, komoly és valóságos irodalmi életről beszélni nem lehet. Nem lehet, mert az írói alkotások érintetlenül hevernek a műhelyben, valamilyik asztalfiók mélyén és a hallgatásra kárhoztatott írók csendes szomorúsággal állapítják meg napról napra, hogy írásaik számára nem akad kiadó. De nemcsak a kész regényeknek, a novelláknak és a verseknek nem akad kiadójuk, de nem akad olyan társaság vagy nyomdavállalat sem, amely egy nívós és komolyabb művészi értékű irodalmi folyóirat alapítására vállalkoznék. Az irodalmi élet és a termelés elvessége így el-lankad és sok, talán különleges jelentőségű mű marad megiratlan, mint égő, nyugtalanító, örökös terv. Ennek a különös állapotnak egészen speciális okai vannak, amelyeknek — és ezt sietve kell megállapítani — egyáltalában nem az írók az okai. Az irodalmi élet halottságának okai elsősorban a zsíros bácskai földben leledzenek. A bácskai magyar mindig elsősorban földtúró, akár földműves, akár nem. Érdeklődésének köre nem távolodik el nagyon messzire a földtől s fájának megtartását és csorbítatlan továbbadását is a földtől várja inkább, mint a magyar betűtől.

De az irodalmi élet megszületésének más oldalon is vannak súlyos akadályai. Ez a magyar nyomdavállalatok közömbössége és részvétlensége a nagyszerű kérdéssel szemben. Ezeknél a milliós nyomdavállalatoknál teljesen hiányzik a mindenen átörő és felülemelkedő fajszeretet és a tehetséges kereskedő élelmessége. Nagy üzemeik mellett is csak óvatos és krajcároskodó grájzlerosai ezek a nyomtatott betűnek és a magyar kultúra terjesztésének. A csak kevéssé is kockázatosnak látszó üzletet nem vállalják és lenne bár az az elszakadt, magábaroskadt magyarság kulturális elismertetése és felemelése is az idegen faj közepén: nem vállalják, mert esetleg nem hozza meg a pontosan kiszámított üzleti hasznot.

A jugoszláviai magyar irodalom

haldoklásában tehát elsősorban a tökeerős és tekintéllyel rendelkező nyomdavállalatok a hibásak, amelyek legfeljebb a kalendáriumkiadásig, álmoskönyv és közzöntök megjelentetéséig és holmi Nick Niemand- vagy Nick Carter-féle „irodalmi” termékek kiadásáig merészkednek csak el, amikor a jugoszláviai magyar kultúra szentségesen szent ügyét akarják szolgálni. Itt nincsenek olyan önzetlen könyvkiadóvállalatok, mint Szlovenszko és Erdély nagyobb magyar központjai (pl. Erdélyben: a Lapkiadó Rt., a Kaláka és a Minerva Rt. Kolozsváron, a Pán Temesváron, a Főbusz-vállalat Aradon; Szlovenszkon pedig a Voggenreiter-könyvkiadó és a Kazinczy Könyvbarátok Társasága, stb.). Ellenben hemzsegnek az úgynevezett könyvterjesztő-vállalatok, melyek három-négyszeresen drágábban, mint az eredeti eladási ár, adják a Magyarországból importált könyveket. A Budapestről hozott könyvek óriási kelendősége egyébként élénk cáfolat az óvatoskodó jugoszláviai könyvkiadók védekezésére, hogy az ott kiadott könyvekkel nem csinálnának jó üzleteket.

A vállalatok mellett, amelyekben nincs áldozatkészség és amelyek nem ismerik fel kötelességeiket a magyarsággal szemben, meg kell állapítani, hogy hasonlóan bűnös a jugoszláviai magyar társadalom is, amelynek nemtörődömsége és érzéketlensége a belföldön termelt magyar betűvel szemben felháborító. Eszem-izsomra, milliós kártyacsatákra, pezsgős dözsölésekre, hetekig tartó lakodalmakra és cigányozásra van pénz bőven, de kultúrára nincs. Vagy ha van is: a külföldről behozott irodalomnak hódolnak, a hazait leszólva és lemosolyogva.

Még az irodalmi folyóiratok is könnytelenség elhallgatni a kellő támogatás hiányában. Nemhogy mecénás nem akad, de még előfizetők is gyéren. Legutóbb két szépirodalmi lap szünt meg: a zombori „Új Élet” és a szabadkai „Vajdasági Kultúra”, ezenkívül a nagybecskereki színházi és irodalmi lap: a „Fáklya”. Jóakarattal, bár kevés hozzáértéssel és még kevesebb tehetséggel szerkesztett lapok voltak ezek, azonban hozzáértő

kezekben könnyen kifejlődhetett volna belőlük a Délvidék magyarjainak irodalmi és művészeti reprezentálója. „Kultúrélet” címmel, majd „Koszorú” néven később Szabadkán szándékoztak kiadni egy-egy lapot, de a terv még csírájában megsemmisült. Folyóiratjuk ma csak a vajdasági magyar aktivistáknak és dadaistáknak van, az Ujvidéken plakátalakban, bizonytalan időközökben megjelenő „Út” című szemle, amelyet ennek az irodalmi irányzatnak néhány lelkes művelője tart fenn és jelentet meg, hogy a szellemi termékeit valahol közönség elé vihesse.

Nemrég néhány irodalombarát társadalmi adakozás formájában akarta előteremteni egy irodalmi folyóirathoz a szükséges összeget. A gyűjtési akciót a magyar lapok lelkeshangú felhívásokkal harangozták be, az eredmény azonban a magyarságra nézve szégyenteljes kudarc lett: csak két adományozó akadt, két dolgozó ujságíró, ki a fizetéséből 1000—1000 dinárt ajánlott fel erre a kulturális célra. A milliomos földesurak, a bankárok, a gyárigazgatók, a nagykereskedők és a gabonások mélyen hallgattak.

Igaz viszont, hogy — szörnyű átokképpen — alig élhetne meg sokáig egy-egy magyar szépirodalmi lap Jugoszláviában. Csakhamar megölné a széthúzás, a veszekedés, a klikkrendszer. Ez a széthúzás onnan ered, hogy itt alig vannak benszült írók. Az ujságírók, írók és egyéb értelmiségek négyötödrésze baranyai és egyéb magyarországi menekült, akinek sem talaja, sem multja nincsen a bácskai magyarságban. Ezenkívül egy részük még mindig gyűlölettel néz át a határon és a legnagyobb magyar napilapok szerkesztőségeiben helyezkedett el. Ezek többnyire közepes ujságírói és írói tehetségek, akik aztán részben magyargyűlöletből, részben pedig féltékenykedésből szóhoz sem engedik jutni lapjaikban a valódi délvidéki írókat. Jellemző, hogy nemrég az egyik nagy napilap almanachot adott ki, amelyben a vajdasági reprezentáns magyar írók egy-egy munkájukkal szerepelnek. Nos, a Vajdaságban gyökeret vert írók egy részét ez az almanach tudomásul sem

vette, ugyanakkor, amikor valameny-nyi emigráns-újságíró, tehát aki nem is író, mint hamisítatlan és tösgyö-keres vajdasági magyar író szerepelt a könyv lapjain. Az ott élő magyarság ezt a nagyon furcsa eljárást természetesen megjegyezte magának és most még talán jobban húzódozik minden irodalmi vállalkozás partolásától.

Egy másik példa: „A Munka” c. szabadkai hetilap hetenként nyolc oldal teret engedett át a szépirodalomnak, de megértésével csakhamar magára maradt, mert nem írt senki számottevő ember a mellékletbe, bojkotálták a hivatások a lapot és kezdték az éretlen és alkalmatlan dilettantizmus túlsúlyra, vagy még inkább egyeduralomra vergődni. Így aztán a szépirodalomnak itt is végleg befellegzett. Ezután a magyar párt akart irodalmi lapot alapítani, de ez a tervezetéseken túl semmire sem jutott. Megtörtént ugyanis az a szomorú és kétségbejuttató eset, hogy az egyik napilap intrikája folytán a vajdasági írók és újságírók kétharmadrésze eleve megtagadta részét ebben a munkában, elgáncsolva ezzel az ottani magyarság egyetlen irodalmi lapjának megszületését. A szép terv az irígység miatt megbukott, nem is lesz soha összefogó irodalmi lapja a jugoszláviai magyarságnak, mint ahogy színtársulata sem lesz soha többé az új impérium alatt.

Irodalmi egyesületek, vagy társaságok hasonló okok miatt nincsenek. Csupán Nagybecskereken működik egy aktivistákból álló, exkluzív kör, az Ady-társaság, amelynek irodalmi súlya és jelentősége csak annyiban van, hogy egymástól alaposan messzire eső időközökben Ady-verseket mutatnak be a becskerekai közönségnek, felolvasásokat rendeznek és aktivista-dadista-pápákat próbálnak népszerűsíteni.

E sívár és szomorú viszonyok ellenére is serényen dolgoznak az S. H. S. királyságban élő magyar betűvetők. A számottevő magyar írók ma ott a következők: *Borsodi Lajos, Lovász Pál, Szenteleki Kornél, Ambrus Balázs, Somfay János, Szántó Róbert, Kovács Antal, K. Végh Vilma, Bartók Márta, Radó Imre, Bóniss László, Treisz Géza, Aszlányi Dezső, Havas*

Biró Miklós könyvnyomdája, Budapest VII, Rózsa ucca 25.

Károly, *Milkó Izidor, László Ferenc*, továbbá hozzájuk lehet számítani — hosszas itteni működésük után — az immár eltávozott írókat is: *Páll Tamást, Császár Gézá*t és *Fekete Tivadart*. Mindhárman végleg elköltöztek Jugoszláviából, éppen a sívár és jövőtlen irodalmi viszonyok miatt.

A könyvtermés — számban legalább — nagyon silány, szinte említésre sem érdemes. Évenként alig két-három szépirodalmi mű lát napvilágot, kizáróan az írók saját költéségén. Legutóbb *Aszlányi Dezső, Borsodi Lajos, K. Végh Vilma, Császár Géza, Szántó Róbert, Heinz Vilmos* és *Kovács Antal* jelentették meg a termésük javát:

Aszlányi Dezső tanulmányokat adott ki több füzeten, *Borsodi Lajos Háziból* címmel újabb novelláit adta ki, *Heinz Vilmos Vércseppek* cím alatt tartalmas és izléses verseskönyvvel jött ki, *Kovács Antal A szív húrjain* c. verseskötetet adott ki, *Szántó Róbert Aszmódi diadala* (drámai költemény), *A viaskodó tavasz* (versek), *A próféta halála* (novellák), *Lovász Pál A Tisza mentéről* címmel adtak ki a saját költségükön könyveket. De ezek csak kivételek, egy csepp a nagy óceánban, — a többi író hallgatni kénytelen.

Az irodalmi élet senyedését jól látja a magyarság, de a kellő anyagi felkészültség hiányában ölbetett kezekkel kénytelen nézni az értékek felörlődését, a pompás ígéretek megsemmisülését, a mozgalmak örökös kudarcát. Évek óta minden lángoló szó, amit a közönség közé suhogtattak a halotti közöny felrázására, pusztába kiáltott szó maradt.

Péchy-Horváth Rezső.

„Az új magyar líra” a címe *Komlós Aladár* sajtó alatt levő könyvének, amely a magyar versnek Arany Jánostól napjainkig terjedő feltámadását tárgyalja. A könyv, melynek ára négy pengő, a Pandora útján is megrendelhető.

A Pandora következő (augusztus-szeptemberi) kettős száma szeptember elején jelenik meg.

OROSZ KLASSZIKUSOK

GÁRSIN :

A piros virág

LJESZKOV :

A halhatatlan Colovan

KOROLJENKO :

A vak muzsikós

PUSKIN :

A postamester

TOLSZTOJ :

Polikuska

TURGENYEV :

Mumu

KNER KIADÁSA

ORVOSI

KOZMETIKAI INTÉZET

Kvarcénykezelés, villanyvibrációs arcmasszázs, fagyó- és hizókúrák gőzölések, hajeltávolítás

Budapest V, Mérleg u. 4. 1/2 em.
Telefón T. 283-45

Paul Verlaine válogatott versel

Fordította: Szabó Lőrinc

Ára: 5 P

Pandora-kiadás

Szabó Lőrinc új verskötete:
A SÁTÁN MŰREMEKEI

Ára: 3.40 P

Pandora-kiadás

PÁKOZDY FERENC

EMBERMÉRLEG

VERSEK

Pandora-kiadás

SALON DE MODES

LÁZÁR JULIA

VÁCI UCCA 20, II. EMELET

PANDORA

megjelenik évenként tizenkétszer

A szerkesztésért és kiadásért

SZABÓ LŐRINC

felelős; minden közleményért a szerzője felel

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Budapest VII, Rózsa ucca 25 (Biró Miklós nyomdája)
Telefón: 443-27

Kéziratokat a szerkesztő címére

(IX, Üllői út 31, fsz. 3).

előfizetéseket a mellékelt csekken vagy postautalványon a Magyar Jelzáloghitelbankba (V, Nádor u. 7) kérünk

Előfizetési díj:

egy évre 20, félévre 10, negyedévre 5 P. Egyes szám ára 2 P.
Külföldi előfizetés 20 százalékkal drágább

A
MAGYAR KIRÁLYI
SÓJÖVEDÉK

a következő sónemeket
árusítja I. felosztószervelet útján:

1. Örlött és darabos só
métermázsánként 33.60 P
2. lábas " 8.— P
3. csomagolt finom asztali só díjmentes csomagolással és díjmentes ládáiban
métermázsánként 45.60 P
4. poralakú denaturált marhasó
métermázsánként 18.40 P
5. sajtolt marhasó (brickett)
métermázsánként 24.— P
6. tiszta iparsó (denaturálási kötelezettség mellett)
métermázsánként 18.40 P
7. tisztátalan iparsó
métermázsánként 10.40 P

A Magyar Királyi Sójövedék
Vezérügynökségének címe:

Budapest, V
Vilmos császár út 32.

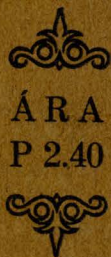
PÜSPÖKI
URADALMI BÉR-
PINCE RT.
VÁCZ

Központi iroda:
BUDAPEST, V
ZRINYI UCCA 7. SZÁM

Pincegazdaságok:
BUDAFOK, VÁCZ

Magyar
palackos borkülönlegességek.
Hordós borok.

ÁLOMFÖLD
SIMON ANDOR VERSEI

ÁRA
P 2.40

PANDORA KIADÁS